

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Fra Djurslands gamle Landsbyer

FOLKELIV OG FOLKESKIKKE

VED

AUGUST F. SCHMIDT

MUNKSGAARD

1964

DANMARKS FOLKEMINDER NR. 75

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord . .	7
Forkortelser	8
Indledning . .	9

Landsbyen:

Fællesskab og Organisation . .	16
Veje og Handel .	38
Markeder	38
Hjælpsomhed og Gæstfrihed . .	40
Klokke og Aviser	41

Arbejde i Hus og Gård:

Avlsredskaber	45
Jordens Drift og Afgrøder	48
Høst og Høstgilde	61
Husdyr	66
Føde og Klæder	72
Hjemmearbejder	84
Medhjælpere og Fattigfolk	86

Årets Gang:

Fra Jul til Helligtrekonger	96
Have Vejr . .	104
Fastelavn	107
Gækkebreve	113
Mærkedage	114
Påske	115
Valborgaften	116
Pinse	122
Legestuer og andre Fritidsforhold	127
Nationale Fester	131
Skt. Hans Aften og -Dag	132

Livets Gang:

Fødsel	136
Navngivning og Barselgilde	137
Barndomstid og Skolegang	143
Forlovelse og Bryllup	145
Sygdomme og Råd . .	154
Folketro	155
Død og Begravelse . .	157
Personnavneregister	162
Stednavneregister	163
Sagregister . .	164

Forord

Tilsynsførende ved denne Bog har været Universitetslektor, fil. lic. Laurits Bødker, Ordbogsredaktør, cand. mag. Chr. Lisse og Professor, Dr. phil. Axel Steensberg. De takkes herved på det bedste.

Til denne Bogs Udgivelse er der modtaget Støtte fra *Carlsbergfondet*, *Grenå Byråd*, *Vejlby Homå Kommune* samt *Voldby og Omegns Andelskasse*. For den således modtagne Hjælp bringes en oprigtig Tak.

Carlsbergfondet, der understøtter mine Studier i Almindelighed, takkes ærbødigst.

Brabrand, 12/4 1964.

August F. Schmidt.

Forkortelser

DFS ∅: Dansk Folkemindesamling, oprettet 1904.

JA ∅: Evald Tang Kristensen: Jydsk Almueliv I–VI (1891–94).

JAT ∅: Evald Tang Kristensen: Jydsk Almueliv, Tillægsbind I–VI (1900–05).

Nissen-Ramten: J. W. Nissen: Bidrag til Skildringen af Forhold i Nørre og Sønder Herred (Samlinger til jydsk Historie og Topografi 2. Række, III. Bind (1891–93), 97–148).

Tallene i Henvisningerne til DFS gælder det topografiske System i Dansk Folkemindesamling, hvor hvert Sogn i Rækkefølge efter Traps Danmark har sit Nummer (jfr. Festskrift til H. F. Feilberg 1911, 485). Sognene i Djurslands Nørre og Sønder Herred har Numrene fra 1980–2015.

Indledning

I denne Bog vil blive givet en Skildring af det gamle Almueliv i Djurs Nørre og Sønder Herred. Af Hensyn til Bogens Størrelse og for at kunne udnytte alt foreliggende brugbart Stof bliver der intet meddelt om Mols Herred¹ eller om de to vestligste af Djurslandsherrederne: Sønderhald og Øster Lisbjerg.

Evald Tang Kristensens Optegnelser fra Djursland har alle et gammelt Præg, og de vil derfor komme til at gøre god Gavn i dette Arbejde. For adskillige Emners Vedkommende er Udgangspunktet taget i den fortrinlige Skildring af det gamle Folkeliv i Djurs Nørre og Sønder Herred fra Tiden omkring 1850 til 1889, som Lærer Jacob Wilken Nissen har udarbejdet og fået offentliggjort i Samlinger til jydsk Historie og Topografi 2. Række, III. Bind (1891-93), 97-148. Alt hans Stof bliver udnyttet i nærværende Bog.

J. W. Nissen (født 1835) var fra Arrild i Sønderjylland. Han tog Lærereksamen på Lyngby Seminarium, Djursland, 1856. 1859 blev han Lærer i Ramten (Ørum Sogn, Djurslands Nørre Herred). Herfra blev han ikke forflyttet, da han ikke kunde synge. Efter sin Afsked som Lærer 1/10 1895 flyttede han til Randers, hvor han døde 1902.

J. W. Nissen i Ramten (altid benævnt Nissen-Ramten) var en dygtig og skattet Medarbejder ved Nationalmuseet. Han indsamlede mange Oplysninger om Oldtidsminder, af hvilke han aftegnede mange til Brug for Museet; men hans største Indsats er dog nok hans Undersøgelser af og Beskrivelser af 255 hellige Kilder i Jylland. Hans Kildebeskrivelser er også af stor folkloristisk Værdi. De findes i hans håndskrevne Protokoller i Nationalmuseet, og de er blevet udnyttede i mine Afhandlinger om hellige Kilder samt i min Bog: »Danmarks Helligkilder« (1926). Det er mig kært nu at erindre om, hvorledes jeg i min Ungdom til mine første folkloristiske Arbejder havde så megen Nytte af den gamle Ramten-Lærers Helligkildebeskrivelser. I nærværende Arbejde høster jeg stor Gavn af Nissen-Ramtens Folkelivsskildring såvel som af hans Meddelelser til Evald Tang Kristensen².

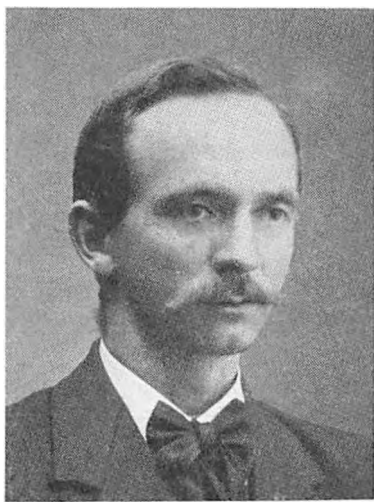
I Dansk Folkemindesamling findes mange forskellige, ofte kortfattede Optegnelser, der i videst muligt Omfang er blevet udnyttet på de følgende

1. Se Noter S. 15.

J. W. Nissen-Ramten.

Karl Fausing, 1919.

Sider. Alt af Værdi er blevet brugt. Blandt den nyeste Tids flittige Opteg-
nere fra den her omhandlede Egn tør man fremhæve Efterskolelærer Karl
Fausing (senere mangeårig Forstander for Brunde Efterskole ved Horsens
Fjord), der er fra Sangstrup (Voldby S.) nordlig for Grenå. Karl Fausing
var i Efteråret 1921 Medhjælper i Dansk Folkemindesamling. I 1920–22
indsendte han mange gode Optegnelser hertil

Selv om de fleste Meddelelser i denne Bog er fra Tiden efter 1880,
indeholder de tit Oplysninger om Tilstande, hvis Oprindelse må søges langt
tilbage i Århundrederne. Det er i det hele en gammel Verden, man får
Indblik i på de følgende Sider. Vi belæres her om Emner, som den unge
Slægt intet kender til. Den moderne Teknik og de moderne Bygninger har
helt forvandlet Bondens Liv og Arbejdsforhold, og de gamle Festsikke er
ganske veget for Nutidens Sport og anden Fritidssamvær. Medens de gamle
Landsbyfolk ikke vidste andet, end hvad de kunde fortælle hinanden, bl. a.
Oplevelser på Markedsrejser til Grenå, så modtager Nutidens Mennesker
Indtryk, ikke mindst gennem Presse, Radio og Film, der i enhver Henseende
overgår, hvad tidligere Slægter havde Mulighed for at opleve. De heden-
gangne Landsbyfolk havde kun få Adspredelser og Fornøjelser, derfor var
Fester og Gilder kærkomne Afbrydelser i den grå Hverdag. Med Interesse
betragtede de Helligtrekongersangere, Fastelavnsoptog, Ringridning, Som-
mer-i-By-Festerne, Valborgblus m. m. Enhver Sammenkomst, stor eller

lille, var en Afveksling og en Opmuntring, og man kan nu ved Hjælp af prunkløse Optegnelser let sætte sig ind i den Stemning, der rådede, når Landsbyfolk var samlede i en eller anden festlig Anledning. Her kan man måske fremhæve Køreturen, som på Høstgilledagen fandt Sted i adskillige Landsbyer. Denne lille Udfærd, som denne eller hin Landsbys Befolkning foretog, når Høsten var bjærget, har uden Tvivl været en Begivenhed, som alle så hen til med Glæde og Forventning.

Djurs Nørre og Sønder Herred er tilsammen i Areal 65.440 ha. og de består af 31 Landsogne samt Købstaden Grenå og Øen Anholt, der ikke tages med i denne Skildring.

De to Herreder omgives i Øst og Nord af Kattegat. På Sydgrænsen findes Stubbe Sø³. Herrederne har gennem Tiderne været adskilt af Kolindsund, der nu i det væsentlige er udtørret. Det fordums Sunds Hovedkanal udgør nu Skel mellem Herrederne.

Kolindsund, der var 18 km langt og indtil 3 km bredt, blev i 1880 udtørret, hvorefter der skabtes mange flere Forbindelser mellem de to Herreder, og Udjævningen begyndte. Der var førhen Forskel på Nørre og Sønder Herreds Folkedragt, ligesom Nørreherredsfolkenes gamle Vogne også bar et særligt Egnspræg. Adskillelsen var før 1880 så grundig, at der var betydelig Forskel på Herredernes Dialekt⁴, og selv om Dialekterne nu stadig taber Terræn, holder de sig dog uforfalskede flere Steder i de to Herreder.

Djurs Nørre Herred har mod Øst meget gode, ler- og muldblandede Sandjorder; den vestlige Del af Området har magre, til Dels skarpe Sandjorder. Ved Nordøsthjørnet af Djursland, ved Gjerrild, Sangstrup og Karlby Klinger samt ved Fornæs træder Kalkformationen frem. Der var i Herredet o. 1920: 3865 ha Skov. Det hører til Randers Amts ufrugtbareste Herreder; der skal gennemsnitlig 22 Tønder Land til 1 Tønde Hartkorn i Nørre Herred.

I Djurs Sønder Herred er Jordene overvejende sandmuldede, sjældnere lerede. Ved Kysten, bl. a. ved Glatved Strand, fremtræder Kalkformationen, der i Herredet ofte danner Underlaget. Af Skov fandtes der her o. 1920: 2812 ha, især i Landets Midte og på Østkysten. Der går her gennemsnitlig 20¼ Td. Land på 1 Tønde Hartkorn, så vi har også her et af Randers Amts mindre frugtbare Herreder⁵.

Når man betænker gamle Tiders dårlige Dyrkningsmetoder og mangelfulde Gødskning af den udpinte Jord, tør man tro, at det har været under fattige Forhold, især da i de magre Sogne, Befolkningen i Djurslands-

Fra små Landsbyer i små Sogne har Bønderne måttet age til Herregårdene og udføre Hovarbejde, hvilket tit har været til Skade for Bøndernes eget Agerbrug, som ofte herved blev forsømt.

Om den fordums Dyrkning af Jorden i de djurslandske Sogne vides det, at der ikke her var gennemført Trevangsbrug, hvad Nissen-Ramten mente, idet han anfører, at såvidt de tarvelige Efterretninger om Markens Fællesdrift nu kan spores, synes de at tyde på, at den ældgamle 3-Vangs Drift endog har holdt sig i denne Egn i begyndelsen af Århundredet, d. v. s. efter År 1800⁶. Henrik Larsen har imidlertid ved Undersøgelser i Mark- og Modelbøger fra 1683 påvist, at Agerdyrkningen på Djursland var mere kompliceret, end Nissen-Ramten havde tænkt sig. I Nørre Herred havde Nintofte ganske vist 3 Vange, en Del af Jorden havde også 2 Års Brug og 1 Års Hvile, men noget blev også dyrket i længere Tid og hvile flere År. I enkelte andre Byer, f. Eks. Sivested, var noget lignende Tilfældet. De øvrige Byer havde flere Vange, ofte 6, men undertiden mange flere. Kastbjerg havde 12 Vange eller Årsgøder, Emmelev havde 12 små Vange. I 1770 fandtes der her vist ingen Byer, hvor man havde 3 Marker eller vel rettere regnede med 3, både Nintofte og Sivested havde da 6 Vange, hvoraf 3 brugtes og 3 lå i Græs. Vi har her Græsmarksbrug, idet vel Halvdelen lå i Græs en Årrække ad Gangen.

I Sønder Herred var der 1683 enkelte Byer med 3 Marker, f. Eks. Homå, men Jorden blev her brugt 3–4 År efter hinanden. Dog havde Byen ifølge Modelbogen 6 Vange, der »besaas med Boghvede, en Del med Byg, Rug og Havre i 3 Aar, hviler 3«. De øvrige Byer havde flere end 3 Vange, meget ofte 6, der brugtes i 2, 3 eller 4 År efter Godheden. Hyllested havde 7 Vange, som blev besået med Boghvede, Byg, Rug og Havre, dog havde Byen »ingen visse Vangeskifter, formedelst Bygsæden, men bruges efter Bymændenes Godtbefindende og Jordens Dygtighed«. Jorden brugtes her i 3–4 År⁷.

Landsbyerne i vore Herreder lå sammenbyggede hver for sig og med store, åbne Marker imellem. Nogen Enkeltgårdsbebyggelse var her dog. I 1688 var der i Djurslands Nørre Herred en Enkeltgårdsprocent på 4,6, i Sønder Herred 5,3 %⁸.

På de vide Marker med Skrup og Krat. Skove, Lyng og Moser levede i gammel Tid både Ulve og Vildsvin.

Den gamle Mand på Ballegården (o. 1830–40) kunde huske, at Ulvene huserede her i Kolindeggen. De tog aldrig et sygt Får, de bed det i Halsen, og lod det straks gå, når de mærkede, det ikke var rask. Når et Får var

blevet bidt af en Ulv, havde Folk den Tro, at det kom sig, meddelte Per Rytter fra Tøstrup⁹.

Niels Mortensen i Stokkebro fortalte, at der i gammel Tid havde været både Ulve og Vildsvin i Egnen. »En Spillemand, der en Nat gik fra Rimsø og her til Gjerrild, faldt i en Ulvegrav her Sønden for Benzon på et Sted, de endnu kalder Ullegrawsmoled, og lidt efter kom også en Ulv ud på Vippeladet og faldt ned til ham. For at frelse sit Liv gav han sig til at spille for den, og da Folk kom om Morgen, sad han i det ene Hjørne af Graven og Ulven i det andet og så på hinanden«¹⁰.

Efter Udskiftningen i 1780–90'erne begyndte Udflytningen så småt, men den gik langsommere her end i adskillige andre Egne. I Veggelslev blev nogle af Gårdene først udflyttede et Stykke ned i Århundredet, og efter at 3 Gårde i Byen var nedbrændt i 1876, blev de alle 3 ved denne Lejlighed flyttede ud, den ene i Vest, de to andre mod Øst. 1895 blev ved nyt Fæste Søren Mols' Gård flyttet ud på Marken efter Emmelev til¹¹. – I Albøge blev ingen Gårde flyttet ud, og i Gjerrild blev de fleste Gårde liggende i Byen efter at Udskiftningen havde fundet Sted. Således var det også mange andre Steder. – Man kan naturligvis ikke i dette Arbejde gennemgå hvert Sogns Udflytningshistorie, men man kan i Almindelighed sige, at der i vore Dage ved Udflytning og Udstykning er bygget så mange større og mindre Landbrug på Bymarkerne, at den spredte Bebyggelse også præger Djursland. Befolkningstætheden er her ikke så stor som i andre østjydske Egne. De to Herreder hører nu til den tredie mindst bebyggede Del af Danmark. I 1850 boede her 20–29 Indbyggere pr. km², i 1958: 30–39 Indbyggere pr. km².

Djurslands Natur er rig og vekslende, og visse Områder er af usædvanlig Skønhed, særlig oppe ved Nordkysten fra Gjerrild til Mejlgård. Achton Friis, der var fra Trustrup, har skrevet en i flere Henseender meget værdifuld Skildring af Halvøen, dens Historie og Natur. Det er med særlig Glæde, man her henviser til Friis' Arbejde, der er at finde i hans Værk: »De Jyders Land« I (1934), S. 245–87¹². Hans prægtige Naturskildringer yder deres udmærkede Supplement til Beretningerne om Dagligtliv og Fest i Djurslands gamle Landsbyer, der i det sidste Par Menneskealder har gennemgået samme Udvikling i landbrugsmæssig og industriel Henseende som andre danske Egenes Landsbyer. Eksempelvis kan nævnes, at på en Fæsteejendom på Emmedsbo Mark (under Benzon), pløjedes med Stude i 1860'erne. Ejendommen, hvis Bygninger blev opført 1862, er på 23 Tønder Land. Den blev frikøbt i 1915 for 10.000 Kr. Der var da på den 4 Køer; i 1935 havde man 10 Køer på den lille Gård. Andre Steder fra

vil man let kunne finde Eksempler, der giver et endnu stærkere Indtryk af den moderne Landbrugsudvikling. Bortset fra en Del gamle Bygninger og forladte Agre i Skovene er der nu næppe Minder tilbage, der direkte oplyser om den fordums djurslandske Agerdyrkning. Nutidens store landbrugstekniske Fremskridt har også her været af indgribende Natur.

NOTER

1. Om det gamle Folkeliv på Mols se Joachim Kattrups Skildring i Samlinger til jydsk Historie og Topografi 3. Rk. I. Bd. (1896-98), 38-103. Om Molbohistorierne se Arthur Christensens Udgave i Danmarks Folkeminder Nr. 47 (1939). -
2. Om Nissen-Ramten se Wilken Jacobsens Levnedsskildring i Sønderjydsk Maanedsskrift 1/7 1939, med Portræt af N.-R. Endvidere mine Bidrag i Fra Randers Amt 1925, 5-7. 1927, 135-37. Sønderjydsk Maanedsskrift 1/10 1939. -
3. Om Herredsgrænserne i Vest se Jyske Samlinger 5. Rk. II (1935), 88. -
4. Oplysninger om Djurslandsdialekterne findes hos Niels Åge Nielsen: De jyske Dialekter (1959), 87-92. -
5. Trap, 5. Udg. (1963), VII, 532-33, 545-47. -
6. Nissen-Ramten, 144. -
7. Henrik Larsen: Trevangsbruget i Jylland (Samlinger til jydsk Historie og Topografi, 5 Rk. I (1932-34), 370-71. -
8. Svend Aakjær: Bosættelse og Bebyggelsesformer i Danmark (Bidrag til Bondesamfundets Historie, Serie A, Bd. 15, Oslo 1933, S. 177). -
9. JAT I, Nr. 1305. -
10. JAT I, Nr. 1350. -
11. Fra Randers Amt 1935, 113, 115. -
12. Jfr. hermed Værket: Djursland og Mols gennem Tiderne. Redigeret af Børge Winberg (1945).

Landsbyen

FÆLLESSKAB OG ORGANISATION

Landsbygårdens *Bygninger* på Djursland var opført af forskellige Materialer. De fleste af de Længer, der stammer fra 1700-Tallet eller før, bestod af Bindingsværk, der i Reglen var malet eller tjæret, medens Tavlene som oftest var hvidkalkede, undertiden dog også afstribede som Mursten eller ligefrem udmurede uden Dæklag.

I gammel Tid var Bindingsværksmurenes Tavl Vændreværk, d. v. s. Risfletning, hvorpå Ler blev klinet. Hvert År i Maj blev de vændrede Murfirkanter klinede, og i Juni kalkedes de. Når Klinearbejdet stod på, kørte Manden og Karlen Leret hen til Bygningen, der skulde repareres. Karlen bar Leret til, efter at det var blevet æltet. Konen og Pigerne klinede det på Væggen, hvor der ofte af Regn og Sne var slået Huller, som man havde stoppet til med Halm, Sække o. lgn. Var Hullet fremkommet i et af Tavlene under Vinduerne til det daglige Opholdsrum, kunde man her have det bitterligt koldt, indtil Foråret og Klinearbejdet indtraf. Når dette stod på, kunde en Spøg eller en opdigtet Forseelse fra Karlens Side straffes med en blød Klat Ler. Indlod han sig på Spøgen, blev Karlen godt indsmurt af Kvindfolkene. Det tillavede Ler kaldtes efter de forskellige Grader af Flydenhed: Glodder, Lummer og Smidsk. Først gloddrede man Væggen, så lumrede man, og når den var halvtør, blev den smidsket, inden den blev kalket. Der kalkedes et Kors på alle Døre og Lemme for at holde alt Utøj ude¹.

Når Nissen-Ramten i en Optegnelse fra o. 1889 meddeler, at man i Randers Amts østlige Egne selv lavede de Mursten, man havde Brug for, tør man tro, at denne Oplysning er fra en ret ny Tid, vel sagtens efter at man havde afskaffet Vændreværket, som man havde i Brug adskillige Steder endnu o. 1890 (bl. a. i Veggerslev). Murstenene fremstillede man ved egen Husstands Hjælp eller i Forening med Naboer. De ubrændte Sten stabledes på den flade Jord med to eller tre Fyrhuller, og for Resten stabledes Lagene således, at der kom Træk overalt. Det yderste Lag sattes uden Træk og klinedes med Ler. Man gravede Ovnen ind i Kanten af en Bakke og byggede den op af Ler og Kampesten².

Når et nyt Hus blev rejst, hejsedes en Krans, og man råbte 3 Gange

1. Se Noter S. 42 ff.

Hurra for Bygherren og hans Kone. Tømmermændene stod på Spærværket og drak et Glas. Murerne og deres Håndlangere stod på Stilladset eller på Jorden. Når Flasken var tømt, kastedes den langt bort, og det var da et godt Varsel for det ny Hus, om den gik i mange Stumper. Til Aften spistes Risengrød og Æbleskiver, hvorefter der blev drukket Punch til langt ud på Natten; thi man var først tilfreds, når alle var fulde. Til Rejsegilde indbødes også de nærmeste Naboe og hvem der ellers havde hjulpet til med noget Bygningen vedkommende. Disse Forhold var de samme i 1889 som førhen, kun Drikkeriet var mindre³.

I et Hus, der o. 1830 udflyttedes i Ørum Sogn, fandt man o. 1880 et Hestehoved, da Lergulvet i Storstuen blev brudt op. Ejeren o. 1889 blev noget ængstelig, og der blev opstillet mange Gisninger, indtil en gammel Kone løste Gåden ved at meddele, at man i hendes unge Dage fortalte, at man nedlagde et Hestehoved eller blot en Hestepande for at gøre Gulvet mere »lydt« og »gjolder«⁴.

Bindingsværket var i Djursland – som i det hele taget fra Haderslev til Limfjorden – yderst ensartet bortset fra Skråstivernes Hældningsretning, der Nord for Vejle var som i Nord- og Østfyn. Der var næsten altid fyldt ud med både Over- og Underdøkker, ofte med et ulige Antal af den ene Slags og lige Antal af den anden. – Norddjursland var et Blandingsområde for Bygninger med og uden Fodtømmer. I Syddjursland var Bygningerne forsynede med Fodtømmer⁵. I de yderste nordøstlige Kystegne af Djursland (og op til Limfjorden) var der kun én Skorsten på Stuehuset. Man fulgte her en sjællandsk Skik, hvor alle Ildsteder var samlet omkring en enkelt Skorsten. Ellers var der normalt på Djursland mindst to Skorstene på en Gård: Køkkenskorsten og Bryggersskorsten. Stuehusene på Djursland afveg dog fra de sjællandske ved, at der var Udskud foran Skorstensfaget i Gården. I dette Udskud stod der ofte et Køkkenbord. Men man spiste sin Mad i Dagligstuen ved Siden af⁶.

I 1889 kunde J. W. Nissen-Ramten skrive, at der kun var få Ting hos Bonden, der havde undergået så store Forandringer som Boligerne; »thi der er næsten ikke en eneste Bolig, uden at den enten er ganske ny eller mere eller mindre nymodens indrettet, og de gamle Møbler ere afløste af ny.« Videre oplyser Nissen-Ramten, at en djurslandsk Bondegård bestod af 4 Længer, og den havde i Reglen foruden Indkørselsport en Bagport eller en »Smaug« (Smuge, Smøge, smal Udgang mellem Husene). I Gårdens Stuehus fandtes et Bryggers med en eller to Gruekedler, og der var som oftest et Mælkekammer ved Siden af Ovnen. Der var almindeligvis i en Gård en Overstue eller en Storstue, hvis Dør vendte ud til Forstuen. Storstuen var

3-4 Fag hele Huset over; den benyttedes ved Gilder og til Dans. Til dagligdags stod her Standkister, malede røde, blå og grønne med gule eller sorte Navne på, Dragkister og Klædeskabe med Navne og Årstal. I et Hjørne stod som oftest en Seng med høje Stolper og Himmel over og Omhæng for samt fyldt højt op med en Stabel af solide Sengeklæder. Alle disse gamle Gårde forsvandt i Løbet af Årene mellem 1850 og 60, og kun enkelte med betydelige Forandringer var tilbage 1889. De nye Bygninger vakte undertiden de gamles Uvilje. Derfor sagde også en gammel Kone til Sønnen, da hun så Værelserne i det ny Stuehus: »Ih, men Jens da! Er du tåbelig, sådan som du vender alt om. Forhen havde vi Lergulv og Fjælleloft; men her er Lerloft (Gips) og Fjællegulv.« Det udvidede Agerbrug, den tiltagende Velstand og Mælkens mere rationelle Behandling gjorde de gamle Gårde ubrugelige, og således gik det også lidt efter lidt med Husene, hvor dog meget gammelt blev overført i de ny.

Et Hus bestod i Reglen kun af én Længe. Gennem en simpelt malet Dør trådte man ind i en Forstue, brolagt med Sten, hvortil man havde valgt enten ganske små Marksten eller meget store og flade Flæksten. Kom man ind i Stuen, der som oftest optog hele Husets Vidde, som i Reglen heller ikke var over 8 Alen, så man op til Vinduet et Bord og nogle Stole. For Bordenden og bag ved Bordet hen under Vinduerne var ofte en fastnaglet Bænk. Bordet var forsynet med Korsfod eller hvilede på faste Ben, og under Bordskiven var en Skuffe. Vinduerne var små og med Ruder, indfattede i Bly; dog så man lige så ofte Træindfatning. Gulvet bestod af Ler med en stor Flækkesten inden for hver Dør. Døre, Panel og lignende var som oftest rødmalet. Sengene var Alkover med Omhæng af blå Lærred med påtrykte, hvide Blomster. Sengeklæderne var solide og hjemmelavede, og på en net Måde kom Lagnerne til Syne med de påsyede Navne og Årstal. De røde Årstal vidnede tit om, hvor holdbart det hjemmelavede Lærred var. I Stuen sås endvidere en Dragkiste, en Standkiste og i Reglen et Hængeskab. Oven over Sengene så man en Hylde, hvorpå de bedste og smukkeste Kopper, Lysestager og andre Smågenstande stod. Denne Hylde kaldtes Kandeboard. Kakkelovnen var altid en Bilægger, og på den sås en rund, mørk Sten; thi med den knuste man Kaffebønnerne på Kakkelovnens øverste Plade. Under Kakkelovnen så man ofte en Kugle af Jern til at male Sennep med. Fra Stuen førte en Dør ud til Køkkenet og en ind til Spisekammeret. Lukket på Dørene var et Håndtag med et Klinkfald, sjældent en Vrider. Stolene var hjemmelavede, rødmalede og ofte en rund Skive med tre Ben under. Stole med Halmsæder sås yderst sjældent, da kun få kunde sno Halmreb eller, som de her kaldtes, Halm-

simer. Køkkenet var altid meget lille med brolagt Gulv, faststående Bord, en Faderække og en åben Skorsten. Over det murede Arnested hængte en Krog ned fra Sodstangen, således kaldte man den Stang, der et Stykke oppe gik tværs over Skorstenen. Krogen, der kunde flyttes op og ned, var bestemt til at hænge Gryder og Kedler i. Over Arnen førte en Åbning ind til Bilæggeren. Ved Siden af Arnen inde i selve Skorstenen sås en Askegrav, og over den så man Ovmundingen. Da Husene kun var smalle, sås Ovnen strutte frem uden for Ydermuren. Bryggers fandtes sjældent. Mælken opbevarede på Hylden under Loftet eller i Spisekammeret. Overstue var sjældent hos Husmanden. Tæt ved Køkkenet fandtes Tørvehuset, enten indrettet i det sidste Fag eller også i et Skur tæt udenfor.

Ved Husets anden Ende var Plads til Lo, Kreaturer og Foder. Bygningerne var udelukkende Bindingsværk. flere meget gamle og med Bjælkehoveder gennem Stolperne samt Løsholter og Stolper af forskellig Længde. Der var kun lille Forskel på Gårdens og Husets Indretning, blot var Gårdens Stuehus større og havde et Bryggers samt en Storstue.

I Stuerne var forskellig Pynt. Omkring 1850 fandtes kun få Steder Daguerreotypier, og gode Kobberstik sås ikke ofte, thi de var dyrere o. Århundredets Midte end o. 1890; men så var der til Gengæld en stor Del Vers i hjemmelavede Rammer. Sådanne Vers med afstikkende Farver og med ubestemmelige Blomster lovpriste i høje Toner den »dydsirede« Brud og Brudgom eller »den i Livet ædle«, men nu i Døden salige N. N. Der sås også ofte Konger, Kejsere, Hamborgs Brand o. s. v., alle fra Gustav Kyhn in Neu-Ruppin. I Reglen måtte det sidste Stads fortrække for Krigsbilleder og Portrætter af de Mænd, der udmærkede sig i Krigen 1848–50. Krigsbillederne, Versene, Papirligkranse tillige med »Uro« var Stuepynt i lang Tid. Disse »Uro« var flettede af Halm og pyntede med broget Papir⁷.

Gårdenes Udbygninger var smalle Huse med korte Loer og lave Stalde. Omflytningen af Foder og Indflytning af Stakke tog megen Tid. Det i Tiden o. 1850–90 hurtigt fremadskridende Agerbrug fordrede mere Ladeplads, større Loer og udvidede Stalde; derfor forsvandt de gamle Udbygninger straks, da Mergelens Virkninger blev synlige på Agrene. Disse gamle Udhuse med lave og slet brolagte Båse, snævre Grebninger, vændrede Vægge, utætte Døre og uden Lofters forsvandt i Begyndelsen af 1850'erne⁸.

Den gammeldags Lo, der nu er afløst af den moderne Lade, kunde være

ganske hyggelig at arbejde i. Det var her, som i den nutidige Lade, Kærnerne skulde skilles fra Halmen. I Loen blev alt Arbejde udført med Håndkraft, hvorfor et snildt Håndelag var af megen Betydning, når Kornet skulde tærskes og renses. I den gammeldags Lo var Væggene skæve og skøre og grå af Ælde, selv om de engang imellem blev klinede og hvidtede med brændt Kalk og Kalkekost. Indgangen bestod af to Halvdøre uden Glas i, og til modsat Side, thi Loen gik tværs igennem hele det smalle Hus, var en Trælem til at åbne, og andre Vinduer fandtes ikke, så Tærskning en Vinterdag i Snevejr foregik i Halvmørke, da det kun var muligt at have enten den øverste Halvdør eller Lemmen på Klem. Gulvet var af stampet Ler, der var blevet hentet i nærmeste Lergrav, omhyggeligt lagt af Manden selv for mangfoldige År siden, hvorfor det var blevet slidt, men lappet igen et Utal af Gange for hvert Hul, der fremkom ved flittig Brug. Men Gulvet var netop godt til sit Brug. Det »svarede igen«, når Plejlens rappe Slag ramte det, og det lettede Arbejdet. Bjælker fandtes ikke, da de vilde være i Vejen, når Plejlen blev svunget for at falde ned mod det udlagte Korn på den faste, bestemte Måde, der netop gav det bedste Resultat. Men der var Hanebjælker, som dog sad så højt oppe, at de på ingen Måde generede et hvilket som helst Arbejde i Loen, og de var nødvendige for Tagkonstruktionens Skyld. Når Loens Stråtag var lagt rigtigt og ellers var holdt vedlige for Slid og Utøj, var det et godt Tække for Bondegården. Det var lunt om Vinteren og svalt om Sommeren og tørt hele Året. Over Loen havde der under Taget i Årenes Løb dannet sig Patina i Form af Tusinder af grå Spindelvævstråde med et tykt Lag Støv på; det blev aldrig fejtet ned. I Loen tærskedes Kornet og det blev rensset; her var Stedet, hvor man tog Tag af, tilberedte Hør, lavede Ost og adskilligt mere. Alle disse Arbejder i Loen hører nu en svunden Tid til. I vore Dage har man slet ikke samme Brug for en Lo, som man havde i for-dums Tid⁰.

I Landsbyerne på Grevskabet Skeel (Benzon) så man i 1820'erne uden for hver Bondegård et Vognskur, hvori een eller flere Bøndervogne kunde rummes. Disse Skure var højst simple. De bestod alene af nogle nedrammede Pæle, hvorpå var lagt Stænger, som var tildækkede med lidt Halm. På dette flade Tag opførtes Havrehæs, hvorved man opnåede, at Sæden ikke let blev angrebet af Mus¹⁰.

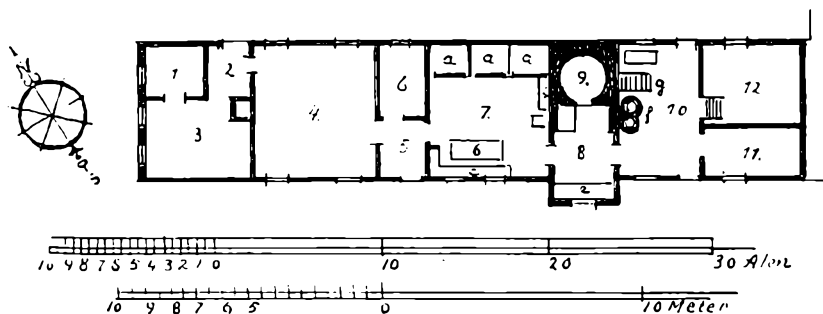
På Plateauranden mod en Vig fra den nu udtørrede Fjord Kolindsund ligger Albøge. Skønt Byen ikke er stjerneudskiftet som så mange andre

Stuehus i Gjerrild.
(Axel Steensberg: Gamle danske Bøndergaarde. 1943. 115).

af Djurslands Landsbyer, er de ca. 15 Gårde i Albøge stadig beliggende på deres gamle Plads. Ejendommeligt nok har de vestligste Gårde i Byen Stuehuset i Vestsiden af Gårdspladsen. Således også i den Gård, hvoraf der findes et Fotografi i Axel Steensbergs Værk: Gamle danske Bøndergaarde, 114. Man ser på dette Billede, at Stuehuset, der ligesom Nordlængen til højre er opført i 1700-Tallet, har overkalket Bindingsværk med gennemstukne Bjælkehoveder. Bryggersdøren er til venstre, Storstuedøren til højre. Kostalden i Sydsiden er opført i Bindingsværk i Begyndelsen af 1800-Tallet; den ene Ende er senere undermuret. Stuens tre gardinbræmmede Vinduer spejler sig idyllisk i Møddingpølsens blanke Dam. For Enden af Møddingfjælen ligger Trillebøren kastet over Ende.

Nordøstligst i Djursland ligger på et højt Plateau med vid Udsigt over Kattegat Gjerrild med den næsten sammenvoksede Naboby Stokkebro. En bred Dal skiller dem fra Herregården Benzon og de store Skove. De fleste af Gjerrilds Gårde ligger stadig på deres oprindelige Plads. Dette gælder også for den, der ses afbildet i Axel Steensbergs ovennævnte Værk, Side 115. Skråstivernes Retning i Billedets Forgrund afviger fra Skik og Brug i Østjylland (Nord for Vejle Fjord), men passer med den nordlige Halvdel af Sjælland. Derimod er Udskuddet foran Køkkenet, som nævnt, ejendomm-

Grundplan af Stuehus i Gjerrild.

Opmåling og Rekonstruktion (1929) af H. Zangenberg.

1., 2. og 3. Aftægts-Beboelse. 4. Overstue. 5. Forstue. 6. Spisekammer. 7. Dagligstue. 8. Køkken med Udskud. 9. Bagerovn. 10. Bryggers. 11. Drengeskammer (Karlekammer). 12. Kælder. a. Alkover. b. Bord. c. Bænk. d. Kakkelbænk. e. Borde i Bryggers og Køkken. f. Bryggerskedler. g. Loftstrappe. (Turistforeningens Arbog, 1937, 256).

meligt for Egnen. Stuehuset er fra 1700-Tallet, Kostalden er opført efter 1800.

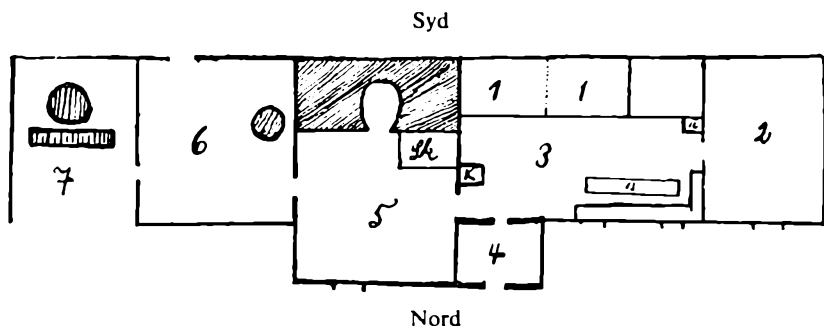
I en Gård i Gjerrild stod til henimod 1920 over Døren, der førte ind til Sovekammeret, følgende gamle Vers:

Gud, i denne Boligs Skygge
 huslig Fred lad bo og bygge,
 Hjertets Fred for hver en Alder,
 indtil Himlens Fred os kalder¹¹.

Vi er så heldige at besidde en Grundplanstegning fra 1883 fra Peder Holmes Gård i Veggelslev. Tegningen blev sendt til H. F. Feilberg, og den viser os Indretningen af Stuehuset i den gamle Fæstegård. Ved at betragte denne Grundplan, der er gengivet i Fra Randers Amt 1935, 121, får man et lille Indtryk af Boligforholdene i en fordums Bondegård nordlig for Grenå. Peder Holmes Gård er nu ombygget, men ikke udflyttet. Det blev derimod, i 1895, Søren Mols' Gård i Veggelslev. Den lå bagved Præstegårdens Lade, havde Bindingsværksmur og vændrede Vægge under Vinduerne. På Gårdspladsen fandtes Møddingen. Ved Gårdens Nedrivning 1895 blev den flyttet ud på Marken og fik sin Beliggenhed ved Vejen fra Veggelslev til Emmelev Vase. Dens Toft var i 1935 Grusgrav. og Gårdens gamle Plads i Veggelslev By lå da hen i Grønne.

En af de gamle Fæstegårde i Veggervlev (Stuehus). Tegnet i Juli 1883 til H. F. Feilberg. Kopi her ved August F. Schmidt. 1. Senge. 2. Den øverste Stue med Skabe og Kister. 3. Dagligstue. K. Bilæggerovn. U. Uhr i Skab. B. Bord med Bænk. 4. Forstue. 5. Køkken med Bagerovn. Sk. Skorsten. 6. Bryggers med Grue. 7. Åbent Skur med Brønd og Vandtrug. – Gården ejedes i 1883 af Peder Holme. Den er nu ombygget, men ikke udflyttet.

Endelig kan nævnes, at efter enhver Brand blev der altid i Emmelev lavet en Vise om Branden. 11. Marts 1820 brændte hele Emmelev By. Der blev også her digtet en Vise, hvoraf det ene Vers lød således:

Den 11. Marts vi skrev så bold,
da stode deres Gårde prægtigt.
Men om Natten Klokken 12
var de næsten lagt i Aske,
og af Ilden var bespændt,
så enhver da måtte haste
at forlade Hus og Hjem¹².

Landsbyen og dens Styre. Landsbysamfundene måtte, selv om de var aldrig så små og primitive, have Regler at rette sig efter, da det modsatte alt for ofte vilde forårsage Ufred og Slagsmål. Sådanne Regler og Aftaler udformedes i Århundredernes Løb, så de blev efterhånden ret udviklede og kom til at gælde en hel Del forskellige Forhold Bymændene imellem. I mange Landsbyer blev Retsreglerne, der var udformede på Grundlag af gammel Sædvane, nedskrevne. En Del af disse skriftligt affattede Landsbylove, de såkaldte Vider og Vedtægter, er i indeværende Århundrede blevet fremdragne og udgivne i Samlingsværket: »Danske Vider og Vedtægter eller Gamle Landsbylove og Byskræer« 1–V (1904–38) ved Poul Bjerger, Thyge J. Søgaard og August F. Schmidt. Fra vort Landområde

er hidtil kun fremdraget to Landsbylove. Den ene af disse er »Grande-, Vide- og Vedtægtsbrev« for Ebdrup By (Djurs Sønder H.). Dette Grande-brev er fra 1705, og det består af 18 Paragraffer. – Den anden kendte Landsbylov er »Grande-bog for Mastrup Byes beboende Mænd« (Ginnerup Sogn, Nørre H.). Den er fra 1725 og er på 49 Paragraffer¹³. Man lærer af disse to Landsbylove en hel Del om, hvorledes Forholdene var i de gamle Landsbyer på Djursland. Under Oldermændens Ledelse drøftedes Byens Fællesanliggender på Byens officielle Samlingsplads; man tog her Bestemmelser om Arbejders Begyndelse, og man traf Aftaler om Hegn og Markfred. Der måtte ikke arbejdes om Søndagen, ingen måtte bande og sværge, Børn og Tyende skulde tilskyndes til at søge Kirken. Skulde i Ebdrup en og anden, som fik Stakkelsfjælen lovlig tilbragt, forsømme at henkøre vanføre Stakler af Byen, fik han slig Forsømmelse indskåret med et Mærke på sin Talliepind, og så skulle vedkommende bøde 8 Skilling til Byen . . . Der kunde fremdrages mange flere Oplysninger om det gamle Landsbyliv fra Bylovene, men de meddelte Antydninger får være nok til at vise, at man af de fordums Retsregler kan lære adskilligt om Forholdene i Fællesskabstidens Landsbyer.

Der forefindes ikke Oplysninger om Bystævnepladsen med Sten fra Djursland, men fra Tirstrup (Sønder Herred) meddeles, at uden for Kirkegårdslågen ligger en stor, flad Sten. Den antages at have været Ståplads for Byens Oldermænd. Ved Siden af Stenen er Sprøjtehuset. Her var Alarmplads ved Brand og når der var Sprøjteøvelser. På Døren til Sprøjtehuset opslog man Bekendtgørelser, her var det mest centrale Sted. I Fastelavnen samledes de unge Ryttere til Ringridning eller Tøndeslagning her, og det øvrige Folk samledes der omkring mellem Skole og Præstegård. »Det hele var som et skønt gammeldags Folkelivsbillede.« Midt på denne Plads plantede Optegneren, Jens Kjeldsen, »for mange År siden« en Lind, der nu er blevet stor, og han satte store Sten i Kreds om Træet, så det kom til at ligne et gammelt Bystævne. Også ved den store, flade Sten ved Kirkegårdslågen lod Jens Kjeldsen plante en Lind og lidt derfra endnu en Lind, omsat af Sten¹⁴. Som man kan forstå, er det ikke et gammelt Bystævne, der er at se i Tirstrup.

Så længe nogen i 1921 kunde huske, havde der ikke i Sangstrup været noget egentligt Bystævne, men Bymændene samledes indtil o. 1870 uden for Smedien. Her talte man da sammen om Byens Sager. Det var Oldermænden, der kaldte sammen, og til dette Brug anvendte han Bytrommen.

Oldermandsbestillingen gik på Omgang, og gjorde det endnu i 1921. Bytømmen eksisterede stadig det nævnte År, men brugtes kun, når der alarmeredes til Brand. Oldermandsværdigheden varede et År og skiftede til Mikkelssdag 29. September¹².

Den 6. August 1962 blev Bystævnet i Homå genindviet. 12 Bymænd og en Kvinde, Jordbesiddere i Homå, samledes på det nyindrettede Bystævne i Byens Centrum under en gammel Lind. Her vil man i Fremtiden møde hvert År den 19. Maj og drøfte Sager af fælles Interesse for den lille By og Egnen samt registrere Matrikelnumre. Den lille Trekant ved Lindetræet er skænket Byen af Overretssagfører D. Kjølner Augustson, Lyngdal. Den egentlige Initiativtager, Gårdejer Rasmus Kristensen, blev valgt som den første Byoldermand. Han fik overrakt Oldermandsstokken med Sølvplade samt Bestemmelserne for Vedligeholdelse af Bystævnet, der fremtræder som en smuk, trekantet Plads, indrammet af store Sten. Hver Bymand har ladet sin Sten transportere hen på Pladsen, hvor de er anbragt i en Rundkreds med Oldermændens i Midten ved Lindetræets Stamme. Ved den årlige Samling den 19. Maj skal de Bymænd, der kommer for sent eller udebliver, give Bøder. Oldermandsstokken vil blive opbevaret i Skolen, og hvert År, når der vælges ny Oldermand, vil dennes Navn blive indgraveret i en Sølvplade og sat på Stokken. Bymændene vælges på Tur efter Solens Gang – eller efter Gårdenes Beliggenhed – på samme Måde, som det skete for et Par Hundrede År siden¹⁰.

Det var kun få Steder, der spistes Mortensgås; men hos flere Bønder spiste man Flæsk og Kartofler Mortensaften 10/11. I 1889 var det sjældent, at der blev lagt Mærke til denne Aften. I de fleste Byer samledes Mændene hos Oldermanden, hvor de talte om Fællessagerne; thi de fleste Byer havde o. 1850 lidt Fællesjord, der som oftest var lejet ud til Husmænd. Disse gav da derfor enten Brød og Brændevin til Bylaget eller også Penge. For sådanne Indtægter holdtes da et Drikkegilde. Havde Byen større Indtægter, deltes Resten, eller også holdtes der et Mortensgilde med Smørrebrød, Drik og Dans.

Havde Mændene i Djurslands Landsbyer Fællesskab i Skov, på Hede eller i Vandløb, ordnedes og aftaltes det ved Bymændenes Sammenkomst Mortensaften hos Oldermanden. I Veggelslev ordnedes o. 1840 Mortens-

avlet denne Aften. Ingen kan nu give Besked om den nøjere Betydning af dette Ord. Nævnes kan det, at Ejendomsjorden til Søren Mols' Gård hed Mortensjorden¹⁷. Måske nogen Afgrøde fra denne Jord kan sættes i Forbindelse med Mortensavlet.

De fleste Steder var i 1889 Fællesjorden solgt, udskiftet eller inddraget. og Oldermændene kendtes da kun af Navn¹⁸.

I Tilslutning hertil skal anføres, hvad Nissen-Ramten om vort Emne har meddelt til Evald Tang Kristensen: Forhen, når Bymændene kom sammen for at drikke Fællesbrændevin (ved Mikkelsgilde og Mortensgilde), var det ikke ualmindeligt i Nørre- og Sønder Herreder, at nogle af Mændene hellere vilde give Penge ud end drikke deres Del i hver Omgang. Der var i Reglen i hvert Bylag også en og anden, der holdt af Brændevin og Penge. Sådan en Person drak da Snapsen for en anden Mand mod at få to, fire, otte Skilling derfor, eftersom Tiden skred frem; ja, Prisen kunde endog stige til en Mark eller en Rigsort, når Brændevinet var til Stede i Mængde; thi det skulde jo drikkes. Hellere revne, end Brændevin levne. En Mand i Hyllested Skovgårde gav en Aften, da »Gadejordsbrændevinet« skiftedes, først otte Skilling, dernæst atter otte Skilling og nok engang otte Skilling. Så steg Prisen til en Mark, og endelig 24 Skilling. Da lod han sig leje til at drikke en Omgang. Siden sagde han derom: »Jeg reddede dog mine Penge og slap endda for to Snapse, men jeg havde regnet det ud i Forvejen, dengang jeg lettede ved Lejlen« (Dunken)¹⁹.

Da Jorderne i Tirstrup blev udskiftede, blev der her, som de fleste andre Steder, nogle Pladser og Veje tilovers, som man ikke kunde tildele nogen enkelt Mand. Disse Arealer blev så tilbage som Bymændenes fælles Ejendom, og de kunde lejes ud til fælles Bedste, undtagen hvor en tilstødende Lodsejer tog et af Jordstykkerne i Brug uden Påtale; han fik så efterhånden Hævd på et sådant Areal. I Tirstrup er først og fremmest Strækningen gennem Byen, det Område, der nu kaldes Gade, gammel Fællesjord. Så var der Smedjen med Hus og Have og der forbi Vejen til Overdrevet med Vandingsstedet (Vandkær) og store Skråninger flere Steder. Endvidere »Pølen« midt i Byen. Den tog Afløbsvandet, og så var der enkelte andre Hjørner. Den egentlige Fælledd var 2½ Td. Land i Enden af Byen. Der var rigtig fed Lerjord, og deraf kunde Folk hente Ler til deres Lergulve, der dog nu forlængst er gået af Brug. Herefter blev Jorden lejet ud. Arealerne, som her er omtalt, står under Mtr. 48, og der svares Skat af dem til Amtstuen. Op til et Areal »Krogen« gik en Vej, der også var fælles Ejendom. Denne Vej købte en Ejer i Tirstrup af Bymændene for Kaffe-punche. Indtægterne af alle disse Grunde deles mellem Lodsejerne. Op-

rindelig var der 13 Lodder, 12 til de 12 Gårdmænd og 1 Lod til Husmændene. Til Fordeling samledes man i November til det såkaldte Fællesgilde på Kroen, hvor man spiste Smørrebrød og drak Øl, og de ny tilkomne Mænd havde at give en Bolle Punch. Tit kunde Humøret komme højt op, og der var enkelte, som rigtig nød denne Aften, der for dem var den bedste i hele Året²⁰. Meddeleren Jens Kjeldsens Fader var Sognefoged og Oldermænd i mange År, indtil han døde i 1913. Ved hans Død skulde Jens Kjeldsen overtage Hvervet. Der havde indtil da været så megen Handel og Omskiften, at man vanskeligt kunde holde Rede på de 13 Lodder. Det blev så lavet om til, at alle Lodsejere kunde møde og deltage i Gildet. Ejendomsretten blev lagt i Forhold til Hartkorn, og efter dette blev Indkomsten fordelt pr. Skp. Hartkorn med Fradrag for Fortæring i Skæpper for hver. Derved faldt mange fra ved Uddeling af de få Ører pr. Skæppe, men alle var med til Gildet, som nu blev til Kaffe med Brød. Man underholdt sig på hjemmelavet Måde, og Gilderne kunde både være hyggelige og morsomme. I nogle År havde man en Spisesal i Skolen til dette Brug. Det var billigt, man ligefrem svægede i Kaffe og Wienerbrød. Da man igen skulde være i Kroen, var alt blevet så dyrt og mere afmålt, og det gik noget tilbage med de store Selskaber. Men endnu samles man hvert År i god Samklang. Man synger, der læses op, man mindes de i Årets Løb afdøde, drøfter Tidens Problemer og morer sig.

I de fleste Byer har de noget lignende som i Tirstrup med Fællesjord, og man skifter Oldermænd hvert År. I Tirstrup har Jens Kjeldsen besiddet denne Stilling i mange År (1953).

I Nabobyen Allelev holder man stadig på 13 Lodder, 1 til hver Gårdmand. Her går det på Omgang at være Oldermænd et År ad Gangen. Den afgående gør da et stort Gilde for Bymændene, et godt Gilde med Spise og Drikke. Ingen vil stå tilbage for det foregående Sted med Traktement²¹.

I Hammelev (Nørre Herred) samles man stadig hvert År 6. Januar til Oldermændsgilde, der førhen holdtes hos Oldermænden, men nu i Forsamlingshuset. Ved dette Gilde bortliciterer man den fælles Byjord. Tidligere var det så nemt, thi da hørte Byjorden til den Gård, der var Fodringssted for Byens Tyr; men det var i 1957 adskillige År siden, Bytyren var blevet slagtet. Også i 1959 udlejedes Byjorden til den højstbydende. I Bylavets Mødelokale hænger en Kopi af Hammelevs ældste Bykort, fra Udskiftnings-tiden²².

Hoveri. Skønt der var mange Herregårde på Djursland, er der herfra ikke megen Overlevering om Hoveri, der var Bøndernes tungeste Byrde i gam-

mel Tid. Da vi kun kan få Plads til at holde os til Folkeoverleveringen om Hoveriet, skal her ikke gives nærmere historiske Oplysninger om Emnet²³, og det vil derfor kun blive meddelt, hvad Evald Tang Kristensen fik optegnet i 1880–90'erne om Hoveri i vore to Herreder.

Herregården Mejlgård (Glesborg S.) ejedes 1769–83 af Generalauditør Chr. Kallager, der var kendt for sit excentriske Væsen, han blev 1788–92 sat i Fængsel, fordi han havde skudt en Politibetjent i Randers. I Folkeoverleveringen omtales Kallager som en streng Herre. En Dag var en Karl sendt ud på Hovmarken for at plove eller harve, og det gjorde han ikke godt nok. Da Ladefogden kom, skældte han ham slemt ud. Karlen trak ham så af Hesten og bankede ham. Da lod Ladefogden ham sende til Benzon, for at han der skulde lide sin Straf, der havde de nemlig alle Straffeapparater, både Træhest og Hundehul, men de havde ingen på Mejlgård. Da nu Karlen meldte sig og klagede jammerligt over, at det var så galt med ham, sagde Greven: »Ja, det har ingen Nød, nu kan du få et Sted, jeg har oppe i Gjerrild«. Så fik han det i Fæste og blev fri for Straf. Det var for at drille Kallager²⁴.

Greven på Benzon var Jørgen Skeel (død 1786).

Da Grevskabet Skeel (herunder Benzon) 1823 kom under Statskassen, blev det henlagt under Kalø Amt. Til Hjælp for de forarmede Beboere kunde der udleveres dem dels Sædekorn, dels Trækdyr. Det skete ikke sjældent, og det vilde to Mænd i Mastrup benytte sig af, skønt de ikke trængte så hårdt. Nu var de kede af at gå til Kalø, og så tog de hver en Hest at ride på. Men for ikke at komme ridende til Kalø, slog de deres Heste løse i Rostved Enge. På Kalø fortalte de, at de ingen Trækdyr havde, og klagede sig så jammerlig, at Godsforvalteren forbarmede sig over dem, så de hver fik en Hest at trække af med. Men nu vilde Skæbnen, at de skulde have det Uheld, at en af deres Heste var gået i Bløde der i Engen, og de blev nødt til at kalde Folk sammen for at få Hesten op. Det rygtedes til Kalø, og Enden på det blev, at Hestene, de havde fået, atter blev taget fra dem, og de drog hjem, som de var komne, og ridende på deres egne Heste²⁵.

Herremanden på Benzon vilde have Bønderne til at levere deres Landgildekorn på Møllen, hvor det skulde males. Mølleren sagde da til dem, at de behøvede ikke at levere så meget. Når de skulde give 6 Skæpper, behøvede de kun at give 5. Så mærkede Ladefogden, at der blev for lidt Korn, og han sagde det til Herren, der red ned til Møllen. Mølleren svarede blot: »Re swerre öwer Benzon Heje, Deres Nåe« (det svinder over Benzon Hede, Deres Nåde)²⁶. I en anden Optegnelse hedder det, at på det nord-

vestre Hjørne af Glesborg Kirkegård havde der stået en Kirkelade. Der aflæssede de Bønder deres Korn, der havde for langt at køre til Mejlgård²⁷.

I 1827 skrev J. C. Hald, at Købet af Gårde til Selveje, som da var i Gang, var et stort Fremskridt, idet Selvejendommens Indførelse meget bidrog til Hoveriets Afskaffelse. Hoveriforordningerne var for mange Godser således affattede, at Bønderne aldrig kunde komme til at gøre for meget Hoveri. Derfor kunde et hensigtsmæssigt Agerbrug aldrig opnås på de endnu i 1827 samlede Godser, sålænge Bønderne sukkede under denne Byrde. I Særdeleshed på Katholm Gods var Hoveriet såre trykkende; og desuagtet indgik mange af Godsets Bønder nogle År før 1827 den Forpligtelse at køre 150 Læs Mergel hver for den daværende Ejer i Stedet for at svare Landgilde. Men da de længe før den Tid var forarmede og henfaldne til Modløshed, fornaede de næppe at hæve sig af den Afmagt, hvori de var nedsunkne, medmindre de efter 1823, da Godset var overtaget af Regeringen, ved dennes Hjælp blev bragt på Fode²⁸. Fremad gik det, omend langsomt nok. I 1885 var kun 6-7 % af samtlige danske Gårde Fæstegårde. De sidste Rester af Fæstevæsenet forsvandt ved Lov af 30. Juni 1919. Samme Års 4. Oktober blev Afløsning af Len og Stamhuse vedtaget.

Det var ikke inden hen mod 1919, at det sidste Fæstegods blev solgt fra Benzon. Vognmand Kristian Sørensen, Brabrand (f. 5/11 1876 i Veggerslev, død 1964) kunde tydeligt huske, at hans Hjem i Veggerslev var Fæstegård til Benzon. Han fortalte, hvorledes Landgilden (en vis årlig Afgift, Land-Gæld) betaltes i Naturalier: 1 Lam, 1 Gås, 2 Høns, et Par Snese Æg. Hvert Efterår drog Knægtene afsted til Herregården med disse Husdyr og Fjerkræ samt Æggene. Det var i 1888, Kr. Sørensen første Gang var med på den Tur. »Vi kunde ikke finde et Lam, der var så ringe, som det stod opskrevet til i Skødet; det var beregnet efter gammel Mønt«. Endvidere skulde Fæstegårdmændene hver i rede Penge betale 75 Kr.²⁹ Der var tre Fæstegårde i Sørensens Barndom i Veggerslev. De ejedes af Søren Svith, Peder Holme og Søren Mols (Kr. Sørensens Fader). De andre Mænd i Byen var Forpagtere under Benzon. Forpagterne gav hver ca. 500 Kr. årlig i Forpagtning, så det var billigere at være Fæstegårdmand. Der var 3 Hold Dreng, som fulgtes ad til Benzon med Landgilden. Nogle af de største og længst vedvarende Fæsteejendomme lå i Gjerrild, de hørte under Stamhuset Benzon. Ikke inden 1. April 1917 gik 24 Ejendomme i Gjerrild fra Fæste over til Selveje på Vilkår, der var fordelagtige for Fæsterne. Senere blev Resten, 4-5 Gårde, ligeledes selvejende. Der holdtes naturligvis mange Møder, inden så betydelig en Sag kunde tilendebringes.

Det fortælles, at ved et af Møderne forlangte Godsforvalter Andersen,

der repræsenterede Benzon, at Godset vilde forbeholde sig Jagtretten på Gårdens Jorder i 5 År. Dette gik Fæsterne ind på med Undtagelse af een Mand, som hårdnakket gjorde Krav på Jagten på sin Jord. En af de tilstedeværende ytrede da, at vedkommende Jæger var gammel og langsom i Vendingen og skulde desuden altid til at lede efter sine Briller, når han skulde skyde. Efter disse Oplysninger svarede der fra Godsets Side: »Lad ham så beholde Jagtretten«. – Ved et Møde på Gjerrild Hotel toges den endelige Beslutning fra Fæsternes Side. Efter Mødet blev 6 Mand tilbage for at fejre Resultatet med et Lidkøb. Et Forslag om en Flæskeæggekage vandt altovervejende Tilslutning, og nu serveredes en Æggekage af så enorme Dimensioner, at der aldrig hverken før eller senere er set Mage. Da det hele var fortæret, nød man Kaffe med Brød. Til Konernes Forundring kunde Mændene intet spise ved Hjemkomsten. Selv Dagen efter var Madlysten ringe. »Selvejermåltidet« virkede³⁰.

Endelig skal nævnes, at i 1880–90'erne skulde til Klapjagterne på Benzon Veggerslev By stille et vist Antal Klappere. Hertil blev de store Dreng udkommanderet. Det var strengt at løbe i Træsko og klappe. Der blev sendt Æbler fra Herregården ned til Klapperne. De forskellige Byers Dreng kom på Hjemvejen fra Klapjagten op at slå. Ved Jagtgildet på Slottet var Læger og andre Honoratiores fra Egnen med. Klapperne fik Punch samt hver to fire-Øres Wienerbrød³¹.

Bysmed og Byhyrde. Smeden var i de gamle Landsbyer en Slags Embedsmand, der lønnedes af Bymændene i Fælleskab. Han skulde så for Husly (i Byens fælles Smedehus) og Løn, der i udstrakt Grad betaltes i Naturalier, udføre Landsbyens Smedearbejde.

I Sangstrup lå Smedien midt i Byen, og den var i mere end en Forstand et Slags Centrum for hele Bysamfundet. Næsten alle havde Ærinde dér, og havde de ikke det, søgte de alligevel nu og da til Smedien for at høre Bynyt. Om det altid stod til Troende, hvad der her blev fortalt, får stå hen, men dengang hed det: Hvad der bliver sagt i Krostue eller Smedie kan ingen drages til Ansvar for. Når Bytrommerne havde lydt for at kalde til Stævne, samledes Mændene uden for Smedien, hvor der under Oldermandens Ledelse toges Bestemmelse om Byens Sager; thi Byen havde ingen anden Stævneplads. Smedien i Sangstrup var som andre Smedier en lav Bygning med Bindingsværksvægge, og ned mod vor Tid var Taget af Tegl. Gulvet var af stampet Ler fra Byens egen Lergrav. De to spindel-

vævsfyldte Vinduer gav ikke meget Lys, men herpå bødedes der betydeligt af den åbenstående Port, der kun blev lukket på Vinterdage. når Sneen fæg for voldsomt udenfor³².

Bysmeden fik i gammel Tid sin Kornløn betalt om Efteråret, og han gjorde da et Gilde for Bymændene. Nogle Steder fik man Grød og Fisk til Smedegildet, andre Steder Smørrebrød o. s. v. Det var også Skik i nogle Byer, at Smeden fik Korn sået hos hver Mand i Stedet for Smedekorn³³.

Der holdtes en Byhyrde i hver By. Han lønnedes af Bymændene i Fællesskab og havde til Opgave at vogte den samlede Kvæghjord fra hele Byen i Løsdrift på den Byvang, der lå hen i Græs. Han drev Flokken ud på Marken om Morgenen og vendte tilbage med den om Aftenen. Han havde ofte en Karl eller en Løbedreng med for at hjælpe til med at holde Styr på Kreaturerne. Byhyrden boede i et Hus, benævnt »Hjordhus«, og i Tiden o. 1850 fandtes endnu i de fleste Byer et sådant Hus. I J. Bildes Bog: »Gjerrild Sogns Historie« (1922), 24 ses et Billede af Brøndstrup Hyrdehus. Heri boede i 1797 Hyrden Hans Henriksen. Marknavne som »Hjordtoft« og »Hjordager« (Hjore = Hyrde) kendtes o. 1850 og senere ved Landsbyerne. Disse Navne erindrede stadig om de gamle Hyrdeforhold.

Der fandtes også o. 1850 brede Veje for Kvæget (»Driften«, »Forten«) fra Byerne ud mod Udmarkerne. Alt dette var Levninger fra Fællesskabets Tid.

Byhyrden fik en fast Løn af Naturalydelser: Brødkorn, Maltbyg, 2 Æg for hvert Væderlam og 3 for et Gimmerlam, et Mål Mælk om Ugen hos hver Mand både i Hus og Gård, dog beholdt hver Ejer en Ko for sig til Malkning den Dag. Hyrden havde en Ager i Marken, en Toft ved Byen, et Hus med Have og fri Brænde. I Julen gik han Byen om og sang for Døre. Han fik da følgende Genstande til Festen: 1 Brød, 1 Fårelår, 1 Stykke Flæsk, 1 Pægl Brændevin, 1 Lys og en Krukke Øl. Byhyrden havde ikke så lang en Fritid som Hyrderne havde o. 1889; thi selv Køerne gik ude til lidt før Jul, og allerede i Marts kom de ud igen i Skov, Buske, Hede og Mose. Køerne fik Kalv i Maj på een nær, som kælvende til Jul³⁴.

Bytyr og Byorne. Byhyrden havde Tilsyn med Bytyren, oplyses det i Mastrup Bylov fra 1725. Han skulde se efter, at Tyren om Sommeren kom i den Mands Stald, hvor den blev fodret om Vinteren. »Tager Hyrden nogen Forsømmelse der udi, at Tyren kommer i Kornvangen, da skal han give for hver Gang, så sker, til sine Grander, en halv Skæppe Byg«³⁵.

Ved Landsbyernes årlige Mortensgilde 10/11 afgjordes det fornødne med Bytyren, som holdtes af Bymændene i Fællesskab og fodredes på Omgang³⁰. Ned imod Slutningen af forrige Århundrede var Bytyrholdet ikke tidssvarende, og o. 1889 holdtes ikke længer en fælles Bytyr, men derimod udsøgte Tillægsdyr. Fra Sangstrup oplyses, at her havde man indtil sidst i 1880'erne en Bytyr til fælles Brug, iøvrigt den eneste anvendelige Tyr, der fandtes i hele Byen. Den stod opstaldet hos en af Gårdmændene; de havde den hver et År ad Gangen. Foderværten fik intet for at have Tyren til Underhold. Den skiftede Kvarter til Mikkelsdag³⁷.

Man havde også fælles Byorne i Landsbyerne. Det var førhen Skik, at Mølleren holdt Orne, og at enhver af Møllegæsterne dér kunde få sin So bedækket frit; men i 1889 holdtes der kostbare Raceorner, og der betales indtil 4 Kr. pr. So³⁸. Fra Sangstrup oplyses, at man der i gammel Tid vist også var fælles om en Orne³⁹.

Fællesskabsgilder. En Del Gilder, der kendtes helt til omkring og efter År 1900, oplyser om det gamle Landsbyfællesskab, idet disse Gilder holdtes af Bymændene i Forening, eller også var flere Gårdmænd samlede til dette eller hint Gilde.

Således holdt man førhen Tjæregilde den Dag, en Tønde Tjære, der var købt i Fællesskab, kom til Landsbyen. Der brugtes i gamle Tider, da alle Vogne havde Træaksler, megen Tjære, og for at spare en Del Ulejlighed og for at få bedre Køb erhvervedes en Tønde Tjære af Bymændene i Ening. Den Dag, Tjæren skulde deles, mødte enhver Gårdmand med sit Kar. Et Krus eller et Fad toges til Enhedsmål for Portionen, og enhver fik da en, to eller flere Portioner. Regnskabet holdtes med Kridtstreger på en Fjæl eller på Modtagerens Tønde. Når Regnskabet var opgjort, fik en af Mændene den tomme Tønde, og derfor gav han Brændevin. Et sådant Tjæregilde holdtes i hver By⁴⁰.

Fra Veggerslev (Nørre H.) erindrede Vognmand Kristian Sørensen, Brand (f. i Veggerslev 5/11 1876), at Mændene byttede Tjære. De købte en Tønde Tjære hjem fra Grenå på én Gang. Det gik på Omgang at hente den. Når den var hjemkommen, hjembragte Mændene hver deres Part, og samtidig holdtes der et lille Gilde i den Gård, hvor Tønden stod. Tjæren brugtes til Porte og Døre og til Vognsnørrelse. Også Kreaturhjerner brugtes til at smøre Vognenes Træaksler med⁴¹.

Når en Mand overtog en Gård i Sangstrup (Voldby S.), skulde han »give i Laug«. Sålænge han ikke havde gjort det, betragtedes han ikke rigtig som hjemmehørende i Byen. Det var ikke altid det samme År, han overtog Ejendommen, han gav i Laug. »Skikken var ved at blive forældet«, der kunde godt gå flere År, men så snakkede Folk om, hvad Meningen vel kunde være, om man hos den nye Mand skulde saydes for Gildet, om han følte sig for stor til at blive optaget i Lavet eller hvad.

Men så en Dag kom der en Rytter anstigende, han skulde hilse fra N. N., om Manden på Gården (det var nemlig et Mandfolkegilde) vilde møde den og den Aften Kl. 6 til Spisning, og hvad der ellers kunde falde sig for, og medtage godt Humør og Nattegn. Når så Gæsterne var ankommet, blev der serveret Smørrebrød med Snapse og »Gammel Øl«. Derefter Kaffepunche og Romtoddyer, så meget enhver vilde have, det var ikke alle, der var ædru, når Gildet sluttede. Såvidt Meddelelsen ved, holdt Skikken op i 1907 med et Gilde, der gik megen Snak om⁴².

Det var vist ikke mange Steder, man iliveholdt det gamle Igangsgilde så længe som i Sangstrup ved Grenå.

I denne Forbindelse kan bedst nævnes, at i Veggerslev By havde man i 1880'erne en fælles Rulle. Den stod hos en gammel Mand, Søren Buk, der boede nede i Byen. Hos ham fik Konerne Tøjet rullet. Manden modtog til Gengæld et Par Halmbrønger til Tækning af Huset⁴³.

Arbejdsgilder. Husmændene lejede som oftest et Stykke Tørvejord (4 Karls-skær), så meget som 4 Mand kunde skære på en Dag, og et sådant Stykke betaltes med 4–5 Rigsdaler (o. 1850). I den Anledning havde man da det første Tørvegilde eller Skæregilde. Søndag Morgen kom 3 Karle hen til Husmanden for i Forening med ham at skære Tørv. Først fik de Brød, Snapse og Kaffe til Davre, så gik Turen til Mosen, Arbejdet begyndte, og Husmændene gav jævnlig en Omgang, især til Mellenmaden. Ved Middagstid kom Husmandens Kone med Grød og Æbleskiver eller Grød og Æggekage. Når Arbejdet var endt og Arbejderne kom hjem, fik de Grød og Fisk, adskillige Dramme og Kaffe, så Fortæringen løb højt op.

I Løbet af Sommeren kørte Gårdmændene Tørv hjem for Husmændene, og om Vinteren hentede de Brænde i Skoven eller Lyng på Heden. For disse Tjenester gav Husmanden i Nørre Herred en Bid Brød, Snapse og en Kop Kaffe. I Sønder Herred derimod kom Karlen eller Drengen for at hente Vognen hjem, medens Gårdmanden satte sig til det dækkede Bord

og nød en Æggekeg med Flæsk og tilbørlige Snapse, Kaffe og en Kaffe-punch. Fik Husmanden alle sine Tørv hjem på én Gang ved flere Bønders Hjælp, da kaldtes dette Gilde også Tørvegilde⁴⁴.

Husmænd, der havde Jord, men ikke selv drev den med Køer eller Stude, fik nogle af Gårdmændene samlede til at pløje og gav da Pløjegilde både med Frokost, Mellemmad og Aftensmad. Disse Gilder var for kostbare og var i 1889 i stærk Aftagende, og Husmanden gjorde derfor snarere en Gentjeneste, som nogle Gårdmænd tog imod, andre ikke.

Den Dag, da Husmanden fik Gødningen kørt ud, holdtes Møggilde. Da det i flere Byer var Skik, at Karlene var med for at udføre Arbejdet, medens Manden blot lod sig beværte, var sådanne Gilder temmelig dyre⁴⁵.

Snækasterne plejede at afkræve de Vejfarende en Pægl Brændevin, ligeså gjorde Høstfolkene, når de fik den fremmede til at prøve deres Redskaber. Mureren trak en Snor for Døren i den ufuldendte Bygning, når en fremmed gik ind for at se sig om; han måtte da købe sig fri Udgang for en Pægl⁴⁶.

Dobbelgilde. Når en eller anden mindre heldig stillet Mand eller Familie havde haft et eller andet Uheld i sin Bedrift, indbødes der til et Dobbelgilde. Vedkommende havde indkøbt eller lavet en eller flere Genstande, som så bortspilledes ved Tærningkast; desuden holdt Indbyderen Beværtning for Betaling. Hver Gang en Spiller havde spillet 4 Skilling bort, fik han en Dram gratis. Værten betalte Musikken. Var Indbyderen en agtet Person, som uden egen Skyld var i virkelig Trang, og man havde Håb om at redde ham, gik Mændene uindbudte med til Dobbelgilde. En af dem tog en Flaske og solgte hver Snaps for 1 Mark, dog tilstededes mindre velstillede en Snaps for 4-8 Skilling⁴⁷.

I en anden Optegnelse hedder det, at i Nørreherred var det for godt en Menneskealder siden (o. 1850) almindelig Skik at holde Dobbelgilde, så snart en Mand, som sad småt i det, mistede en Ko eller Hest. Han indbød da alle, som havde Lyst, til at komme til ham på en bestemt Aften. Der blev indkøbt et Par Småting til at sætte på Spil, som oftest et Spejl og et Halstørklæde, og der blev så kastet med Tærninger om dem. Siden hen blev der gerne danset, og Brændevinet blev der ikke sparet på⁴⁸.

I Åstrup ved Grenå havde de i Meddelerens Ungdom haft Dobbelgilde,

når en eller anden Mand havde mistet et Krcatur. De forsamlede Bymænd sad og spillede om en Bakkelse til 24 Skilling, som den Mand, hos hvem Gildet holdtes, havde købt hos Bageren i Grenå. Enhver gjorde nu en Indsats, og alt, hvad der sådan kom ind, tilfaldt den skadelidte, der da betalte Spillemanden, for der dansedes også ved Gildet. Også når der var brændt for en Mand, holdtes Dobbeltgilde for at hjælpe ham til lidt Penge at bygge Huset op for igen. Det var en Selvfølge, at Bymændene også gav ham Tag og ydede ham adskilligt Naturalarbejde⁴⁰.

»Seks og fire er elleve, og Kruset det er F. raspe mig mit endnu!« Sådan sagde en Fynbo, der var bosiddende i Voldby til et Dobbeltgilde, han var jo bleven ivrig, »og vi véd nok, at Fynboerne er slemme til at bande«. Enten var det et Krus eller et Klæde, de spillede om. Når én havde fået så mange Øjne, at der var Udsigt til, at han vilde vinde det, købte Værten ham til at lade sin Ret falde og gav da en Fireskilling for det. De begyndte da at slå Tærning på en frisk, og sådan kunde de blive ved hele Natten meddeles fra Voldby⁴⁰.

Disse Dobbeltgilder eller Doblelgilder var Udtryk for en primitiv Forsikring, ligesom de viser, hvorledes den gensidige Hjælp blev praktiseret i Landsbybefolkningens Kreds. Forudsætningen for Doblegildet synes at være et Hasardspil, hvor der sættes Beløb ind på at vinde en Genstand. Forbud mod Doblelgilde findes i en Forordning af 26/1 1733. Byfogden i Grenå klagede 1746 over, at der anstilledes Doblelgilder med Drikken og Spillen om Julen, »saa og at sætte Julekager op, formodentlig til at spille om«. Samme År klager Præsten J. Risom i Grenå over, at det »tager Overhaand i Byen med forargelige Julestuer og Dobbeltgilder, hvorved Ungdommen og Tjenestetyende forføres til meget ondt, og Guds allerhelligste Navn højlig vanæres med Drik og Spil, Sværmen og Banden, lufærdig Dansen og Springen«. Han foreslår, at der pålægges dem, som låner deres Hus til sådan Lystighed, en stor Mulkt, som straks måtte udpantes. Doblelgilder blev ved at florere til langt ned i afvigte Århundrede⁴¹.

Tiendegilde og Doktorpenge. Inden 1135 var Tiendeordningen gennemført i hele Danmark. Tiendebeskatningen hørte gennem Århundrederne, helt op til Nutiden, til de tyngende Afgifter, der hvilte på Bønderne. I det 19. Århundrede arbejdedes der energisk på at få fastsat, at man i Stedet for Naturalier kunde betale med Penge efter Kapitelstaksten. I 1852 kom endelig en Lov, som påbød, at al Tiende inden 1856 skulde være ansat

til faste Afgifter, modsat tidligere Tiders Praksis. Når Sognets ydende Mænd i de djurslandske Sogne på en bestemt Dag straks efter Kyndelmisse 2/2 betalte Præsten deres Tiende i Præstegården, blev de her be-
værtede med Flæskeskinke, Brød, Smør og Ost, Øl og Brændevin. Nogle Steder bestod Beværtningen af Smørrebrød, Snapse og Kaffe; andre Steder gaves Æbleskiver og Kaffe til Præstegildet, som Tiendegildet også kaldtes i Djursland⁵². Der er ikke herfra optegnet mere end de ovennævnte Oplysninger, medens der fra det øvrige Østjylland forefindes en ret righoldig Tradition om Tiendegilder⁵³. Ifølge Lov af 15. Maj 1903 om Tiendens Afløsning skulde hele Tiendeafløsningen være færdig 1. Januar 1908. De følgende Oplysninger hører derfor til den sidste Periode af Tiendebetalin-
gens og Tiendegildernes Eksistens. De er optegnede af Jens Jakobsen, der som 16-årig i 1908 tjente i Sangstrup (Voldby S.). Han meddeler herfra, at det påhvile Beboerne i de tre Byer Karlby, Sangstrup og Hammelev, der ligger ud til Havet, at yde Tiende til Præsten på Anholt, da dette Embede var så magert, at det ikke kunde føde sin Mand.

Denne Tiende var fastsat efter Hartkorn. Præsten skulde så til Gengæld yde 1 Tønde Byg eller 2 Potter Rom efter frit Valg, men da en Tønde Byg på dette Tidspunkt kostede mere end Rom, blev det altid til Rom. Der blev så festet med Romtoddys, og denne Fest gik på Skift hos Byens Gårdmænd. Jens Jakobsen har engang deltaget i et sådant Gilde. Han tjente da hos samme Mand i tre År; denne Mand var i Bestyrelsen for Mejeriet, og det var Skik, at hvert Bestyrelsesmedlem hentede Mælkepengene for den Kreds, han repræsenterede på Mejeriet. Denne Bestilling havde nu Jens Jakobsens Husbond. Mælkepengene blev delt ud i Skolen, hvor hver Andelshaver hentede dem. Nu skete det, at Husbonden blev syg det sidste halve År, J. J. tjente der, og han fik så overladt at hente Pengene og dele dem ud, det skete hver 14. Dag.

Så en Aften skulde der betales »Anholt Ten« (Tiende), og denne Ud-
betaling blev altid slået sammen med Udleveringen af Mælkepengene. Folk var jo nu samlede, og de havde også Penge at betale med. Først blev Mælkepengene delt ud og dernæst eller samtidig blev Tienden opkrævet af den Mand, der havde dette Hverv.

Samme Aften blev der også betalt Doktorpenge. Det var i 1906 almindeligt, at en Læge havde Kontrakt med det meste af en Bys Befolkning, at den betalte en bestemt Sum efter Ejendommenes Størrelse, og så kunde ethvert Hjem bruge Lægen, så tit det var nødvendigt.

Når de tre forskellige Pengesager var ordnet, blev der sat frem på Bordet en dampende Puncheholte. Jens Jakobsen blev indbudt til at deltage i

Gildet, der efterhånden blev noget livligt. uden at nogen dog blev rigtig beruset. Det var en Lørdag Aften, og Søndag Formiddag skulde han så betale sin Husbond Mælkepengene. Da viste det sig for første Gang, at der var Kludder i Regnskabet, der savnedes o. 6 Kr. Hvem der var flov, var Jens Jakobsen, nu havde han hele Vinteren delt Penge ud og aldrig manglet en Øre, og så skulde det ske netop den Aften. Husbonden spurgte og krydsforhørte, hvem J. J. havde siddet ved Siden af, om han havde været fuld o. s. v., men Pengene var borte, og J. J. spekulerede; til Middag var Appetitten borte af bare Græmmelse, men så pludselig gik der et Lys op for ham. Han fik fat i sin Cykle og kørte ind til Lærer Vestergaard, som havde krævet Doktorpenge op, og spurgte ham, hvormeget J. J. havde betalt, og da viste det sig, at han havde betalt 21 Kr. 15 Øre, medens J. J. havde skrevet, at han havde betalt 15 Kr. 21 Øre. Jens Jakobsen fik da et skriftlig Bevis herfor. »og da var der nok én, der var glad«⁵¹.

Degnegilde og Degneløn. Degnens Løn udbetaltes i gammel Tid fortrinsvis i Naturalier (se Danske Lov 1683, 2–15–10). Når Bymændene kom og betalte Løn til Degnen, gjorde han et lille Gilde. Dette fandt på Djursland Sted om Efteråret, da fik Degnen Nannest⁵⁵ eller Degnekorn, og Mændene mødte da til Degnegilde, hvor de trakteredes med Smørrebrød og Snapse, derefter Kaffe og senere hen på Aftenen Punch⁵⁶.

Lønningsmåden at udbetale en Del af Degnens (så vel som Præstens) Løn i Småredsel og Nannest, blev afløst ved Lov om Tiendeafgiften 19/2 1861 § 2 af en Byg- eller Pengeydelse, der for Skolelærernes Vedkommende betaltes gennem Kommunekassen, men Degne og Lærere var jo almindeligvis ret dårligt stillede i økonomisk Henseende, og trods Afløsningen vedblev Befolkningen derfor mange Steder at yde dem Offer. Når dette blev erlagt, gav Degnen sit lille Gilde, der i Almindelighed ophørte i 1890'erne.

I Tilslutning hertil kan fremdrages en Optegnelse, der oplyser om Skoleforholdene i Voldby Sogn. I Voldby havde Degnen førhen en Jordlod, der blev dyrket for ham af Beboerne. Den var på 8 Tønder Land. Desuden fik han fri Bolig og Brændsel og Korn, der betaltes af Beboerne, som hver afleverede ham visse Skæpper Korn. Desuden fik Degnen Offer. Der blev ofret i Kirken ved Jul, Påske og Pinse, ligesom der blev ofret ved Bryllupper og Barnedåb. Denne Lønningsmåde blev, som nævnt, afløst 1861, idet man herefter leverede Korn, men dette blev betalt i Penge af Kommunen, der pålignede Kornafgiften i Kommuneskatten⁵⁷.

VEJE OG HANDEL

Vejene var i gammel Tid meget dårlige, idet man i Reglen lod dem passe sig selv. Kunde man ikke køre i et Spor, kørte man i et andet. Kunde en Udbedring ikke opsættes, pløjede og harvede man Vejen. Det var derfor kun små Læs. Bønderne kunde age med, 4 Tønder Korn på en Vogn var større Læs, end man tænker sig. I Begyndelsen af 1800-Tallet købte Købmændene i Grenå og Ebeltoft ikke Korn, og Bønderne havde heller ikke noget Korn af Betydning at sælge. Den Smule, de kunde afstå, måtte de derfor afhænde i Århus eller Randers. Ad de yderst slette Veje har det nok taget en Djurslandbonde et Par Dage at køre et Læs Korn på 3–4 Tønder til en af de nævnte Byer. Da Mergling begyndte at virke, begyndte Købmændene i Grenå og Ebeltoft også at købe Korn, og i nogle få År tog Handelen et stort Opsving.

Før den bedre Korndyrkning satte ind o. Midten af forrige Århundrede, var det som oftest blot Lyng eller Tørv. Bønderne havde med til Grenå, der var forud for Ebeltoft. Et Læs Tørv kostede 2 Mark samt en Dram til Bondens medbragte Mellemmand. I Grenå var o. 1850 ikke stort at se. Her var kun 1 Handlende med »Baand og Alenvarer« samt 6 Handlende med »Krambodssager«⁵⁸.

MARKEDER

Markedsrejser hørte til Årets store Oplevelser for Landbefolkningen. For vort Område var Grenå Markedsbyen. Nær den nuværende Markedsgade lå nogle ubebyggede Jorder. »Tofter«, som udlejedes til Byens Beboere. På en af dem afholdtes Markederne⁵⁹. Der holdtes forhen 3 Markeder i Grenå og Ebeltoft. Til Vintermarkedet, hvor Handelen mest var med Heste og Køer, kom kun Mændene; men til Sommermarkedet var der Gøgl og Dans, og alle måtte da med, ligesom til Efterårsmarkedet (Mikkelsmarked 28/9), hvor der ikke alene sås på Gøgl og dansedes, men hvor der også måtte købes Æbler til Pigerne og Markedsgave til dem, som blev hjemme, og således var det hele forrige Århundrede igennem. Mikkelsmarkederne i Grenå og Ebeltoft var Fridage for Tjenestefolkene.

Mikkelsaften talte man om Mikkelsmjød, men det vidstes ikke i 1889 at have været drukket i Mands Minde. Mikkelsdag var en Termin for små Udbetalinger⁶⁰.

Mikkelsmarkedet i Grenå er selv i Nutiden en Begivenhed, der kalder mange Folk fra hele Oplandet til den lille Købstad, hvor der ved dette Marked handles og pranges, og hvor der spørges og fortælles Nyt fra de

forskellige Egne. Er dette Tilfældet nu, så var det førhen i langt højere Grad en Begivenhed for Egnens Folk. I gamle Tider var Samfærdselsmidlerne dårlige, og det var dengang en Sjældenhed at samles med Folk fra forholdsvis fjerne Egne og spørge Nyt fra den Verden, der lå uden for ens eget Sogn eller udenfor ens eget Herred. Alle, som kunde komme afsted, skulde til Mikkelsmarked. På Markederne falbød Visedigtere deres Skillingsviser, og da sådanne vandt vid Udbredelse, er de med til at give et Indtryk af, hvilke Sange det var, mange i By og på Land forhen sang og følte sig tildraget af. En kendt Visedigter i afvigte Århundrede var Rasmus Jørgen Petersen, der altid blev kaldt Ras Sams. Han levede på Grenåegnen fra 1845, men rejste sidst i 1870erne til Utah (U. S. A.), da han blev Mormon. Han skrev Sange til alle Lejligheder og havde nogen Indtægt herved. Der var ikke den Begivenhed, som han og andre Skillingsvisedigtere ikke tog op til Behandling, og de solgte som nævnt deres Produkter på Markederne, men også i Købstad og Landsbyer blev sådanne Viser falbudt⁶¹. Til det værdifulde indenfor denne Digtning hører de Vers, som Almuepoeten Mikkil Nielsen Væver (1854–79) fra Gjerrild skrev. Denne Mand var stærkt lammet, hvorfor hans Digte ofte bærer Præg af hans tragiske Livsskæbne. Han evner undertiden at gøre stærkt Indtryk på følsomme Sind⁶².

Om Sommermarkedet i Grenå o. 1900 har Karl Fausing skrevet et Par Artikler, hvori han på Grundlag af Barndomsoplevelser fortæller om dette Marked⁶³.

Også fra Kolind Marked har Karl Fausing meddelt et Par Træk. I den ene Optegnelse beretter han om, hvorledes en Mand i sin Tid på nævnte Marked købte en Ko. Men ved at gå og se på Køerne og høre på Priserne opdagede Sælgeren, at han havde fået for lidt for sin Ko. Han spekulerede nu på, hvorledes han kunde få Handelen til at gå tilbage. Da han så traf Manden med Koen, beklagede han sig over, at han havde glemt at sige ham en lille Ting angående Koen, da de handlede. Den havde en lille Fejl, som ganske vist ikke var så slem, men som han alligevel som en ærlig Mand vilde sige ham nu, for at han ikke skulde komme bagefter og gøre Vrøvl: Det var ikke altid Koen kunde komme af med sit Vand! Nu blev Køberen gal og skældte ud: Han vilde have sine Penge igen, så kunde den anden få sin Ko. Handlen gik tilbage, og da alt var i Orden, sagde Sælgeren: »Nej, Koen kan ikke altid p . . . , men kan du det?» – og så trak han af med Koen⁶⁴.

Engang skulde Christian Hviid og hans Svigersøn i Hammelev til Kolind Marked og købe en Ko. Svigersønnen, Niels Christensen, var blevet

Statshusmand, og nu skulde han have en god Ko, foruden de han allerede havde i Forvejen. De fandt da også omsider en, som de mente at kunne bruge, kun syntes de, Prisen var temmelig høj, især syntes Christian Hviid det. Men pludselig siger Niels: »Fanden med det! Lad mig tage hende alligevel!« Men nu forandredes Stemningen hos Sælgeren, og han udbrød: »Nej, på den Måde får I ikke Koen! Jeg vil lade eder vide, at den er kommet fra et godt Hjem«. Chr. Hviids Sind var nu også vendt til at handle, og så sagde han: »Tag så Koen i Guds Navn da«. Dette Udbrud mildnede atter Sælgeren, og de to Købere trak veltilfreds afsted med Koen⁶⁵.

Kolind Septembermarked har fra gammel Tid været Hjordrengenes Marked, og der er stadig Tradition for, at Hyrdedrenge i Alderen fra 3–80 har Krav på at få fri og komme til dette Marked. Der var ved Hjordrengenes Marked i Kolind 10. September 1958 meget stor Tilstrømning. Der var flere Tusind Mennesker i Byen allerede ved Middagstid. Der var parkeret 5–600 Biler, og der var fuldt op af Handelsmænd, som købte af de mange Husdyr, der var trukket til Salg. Som Underholdning for de mandlige og kvindelige Hjordrenge var der Kageboder, Skydetelte, Cirkus Olympia, Spillerouletter m. v.

HJÆLPOMHED OG GÆSTFRIHED

I Ålsø var der i Meddelerens Barndom i 1890'erne en stærk Fællesfølelse, og Hjælpsomheden var meget udviklet i det lille Samfund, der næsten var som en Stat i Staten og havde sine egne og uskrevede Love. Man hjalp hinanden efter bedste Evne, selv om der var Smalhans til Huse både hos Gårdmænd, Husmænd og Arbejdere. En Tønde Korn kostede 5–6–7 Kr., en Udsætterko, der var fedet, 70 Kr. En Daglejers Løn var om Vinteren 2 Mark = 66 Øre + Kosten. Det gamle Møntsystem med Skilling, Mark og Daler brugtes ofte, navnlig ved Lønberegninger. Selv om man levede nøjsomt, har Meddeleren ikke Indtryk af, at der var egentlig Nød tilstede. Mælk, Kartofler – samt Kød, når der blev slagtet – deltes ud til Naboer, som det kneb for. Når der i et Hjem var blevet født et Barn, var det altid Reglen, at man blev sendt afsted med en Krukke (Barselpot) Sødsuppe, en slagtet Høne, en Lagkage, samt i visse Tilfælde en Daler. Man skulde skynde sig hen til Huset, for 3–4 Dage efter Fødslen var Moderen i Roerne eller på Høstarbejde, længere varede Sengelejet almindeligvis ikke⁶⁶.

Tæt ved Nimtofte boede »for nogle År siden« en meget gæstfri Mand. Kom der en Mand til ham, som han ikke kunde lide, blev denne trakteret, så han hverken kunde høre eller se, og Konen var lige sådan sindet som

Manden. Engang var en af deres Uvenner rejst til Grenå, og da hun hørte det, løb hun ud til Manden og råbte: »Niels er i Grenå, tag du straks afsted og drik ham så fuld, at han ikke kan komme hjem i Dag!« Manden svarede: »I Dag har a ikke Tid, men når der bliver Marked, så skal a se, hvad a kan«⁹⁷.

På Djursland mødte Niels Pedersen (Ø. Brønderslev) under sit Ophold her o. 1890 megen Gæstfrihed. Gæsten blev bedt ind på en Kaffepunch uden Hensyn til, hvem han var. Ofte blev Punchene til mange.

»Djurslandsboerne er raske i Vendingen, og holder af Løjer. Hvem Løjerne går ud over, bliver ikke taget så nøje. Djurslands Beboere har altid været naturlige Mennesker, der kan spille Kort og danse, uden Hensyn til, om der er travlt eller ej. Men når man så kommer i Lag med Arbejdet, skal der bestilles meget. Et af de smukkeste Træk, jeg har fundet på Djursland, og som stammer fra meget gamle Dage, er deres Forhold til Syge. Og dette Forhold har også sin Rod i den store Gæstfrihed og Ligestillethed. Er der en Gårdmand, Husmand eller Arbejdsmand syg, så udbryder Kvinderne: »Æ han fåelæ (farlig) ring?« Svares der bekræftende, hedder det: »Å nej endda! A kommer te å bær ham«. Dette »å bær ham« er således ment: Man laver den bedste Mad, man kan, og om Eftermiddagen kan man se Kvinderne stævne hid til den Syge med alle de lækre Retter«⁹⁸.

KLOKKE OG AVISER

Blandt det meget nye, der kom frem i afvigte Århundrede, var også Stueure og Dagblade. Der findes et Par lærerige Oplysninger herom.

Mange af det gamle Slægtled fra Stavnsbåndets Tid havde ikke lært at regne, og derfor kunde det knibe for dem at lære at kende Klokken. J. W. Nissen-Ramten beretter således om Bomhusmanden ved Buskehuset, at han havde ingen Klokke. Denne Bommand, der døde 1806, regnede Middagen efter Solmærker, Morgen og Aften kom af sig selv. Aftenen målte han efter Lampen, og da en Mand fra Ørum engang spurgte ham, om det var langt hen på Aftenen, svarede han: »Det er reele mig to Lamper Tran hen på Tiden«. En Kone i Ørum havde ikke så god Fatteevne som ønskeligt var, og da hun i sine unge Dage ikke havde lært at kende Tallene på en Stueklokke, for der var kun få af den Slags på Landet dengang, så lærte hun det aldrig. Ved Året 1840 anskaffede hendes Stifsøn en Klokke; men det var ikke til Gavn for den gamle, og da hun engang blev spurgt, hvad Klokken var, svarede hun: »Den lange Viser er ved Kjøkkendøren, og den korte hænger lige ned«⁹⁹.

I en lille By i Djurs Nørre Herred holdtes ikke Aviser før i 1848. En Skrædder, som havde rejst meget i sine unge Dage, formåede Byens Mænd til i Forening at holde Aarhus Stiftstidende. Denne Avis blev da enten lejlighedsvis besørget eller hentet ved Bud i Grenå to Gange om Ugen. Tiere kunde det ikke ske, da Grenå kun fik Post de to Dage. Nu måtte det indrømmes, at den lille By var med Tiden. Når Avisen kom, samledes Byens Folk på Gaden i den lyse Aften for at høre nyt fra Krigen. Da Preusserne nu under Wrangel trak op i Nørrejylland, stod der en Dag i Avisen, at Kejseren af Rusland vilde sende en Note til Berlin. Oplæseren kom ude på Gaden til at læse Note som Rotte, og dette gav Anledning til en lang Række Gisninger. Nogle antog, at det måtte være et meget stort Krigsskib, som havde det Navn, og denne Antagelse blev tilsidst almindelig. Men da Avisen kom til at gå rundt, opdagedes dog Fejltagelsen⁷⁰.

Da »Grenå Folketidende« i 1874 begyndte at udkomme, var der i Veggerslev bl. a. fire Mænd om at holde dette Dagblad. Ved hvert Kvartals Begyndelse holdt de et Avisgilde; da blev Aviserne delt ud til Indpakning og til Spisekammerhylder. Skoledrenge hjalp til med at fordele Aviserne til daglig. Ved Avisgildet spistes der til Aften, Flæskepandekage med Drømme til. Senere spilledes Kort og der indtoges Kaffepunche. I Avisholdet hos Søren Mols' var to Gårdmænd og to Husmænd, der boede ude på Marken⁷¹.

NOTER

1. Nissen-Ramten, 138–39. – 2. 1906/46: 1995. Opt. af Nissen-Ramten o. 1889. – 3. Nissen-Ramten, 137–38. – 4. DFS 1906/46: Opt. o. 1889 af Nissen-Ramten. – 5. H. Zangenbergs Danske Bøndergaarde (1925), 87. – 6. Axel Steensbergs Den danske Bondegaard (1942), 110, 112. Samme: Gamle danske Bøndergaarde (1943), 28. – 7. Nissen-Ramten, 130–32, 141. – 8. Nissen-Ramten, 132–33. – 9. Karl Fausings Minder fra Sangstrup (Horsens Folkeblad 21/1 1952). – 10. J. C. Hald: Randers Amt (1827), 207. – 11. DFS 1906/47: 1988. Johs. Bilde: Gjerrild Sogns Historie (1922), 21. I denne Bog findes talrige Fotografier af gamle Bygninger fra Gjerrild Sogn. – 12. DFS 1906/43: 1991. Opt. 1911 af stud. med. Niels Svith. medd. af Søren Rasmussen Bager, Tømrer, f. 1828 i Villersø, boende i Emmelev. – 13. Udgivne i Vider og Vedtægter IV, 302–05. III, 539–54. I Hemmed har også (1782) været en Vide og Vedtægt (se P. Jensen i Grenå Folketidende 29/11 1955). – 14. DFS 1906/46: 2009. Opt. 1953 af Jens Kjeldsen, Tirstrup, 77 År. – 15. DFS 1906/46: 1985. Opt. 1921 af Karl Fausing. medd. af Gdr. Ole Fausing, 66 År, Sangstrup. – 16. Aarhus Stiftstidende 7/8 1962. – 17. Fra Randers Amt 1935, 115. – 18. Nissen-Ramten, 128. – 19. JAT IV, Nr. 67.

– 20. DFS 1906/46: 2009. Opt. 1953 af Jens Kjeldsen, Tirstrup, 77 År. – 21. DFS 1906/46: 2009. Opt. 1953 af Jens Kjeldsen. – 22. Randers Amtssavis 4/11 1957. Aarhus Amtstidende 8/1 1960. – 23. Om Hoverisager fra Vedø 1757 og Benzon 1791 se Fra Randers Amt 1919, 47–51 og 1941, 103–06. Endvidere J. Bilde: Gjerrild Sogns Historie (1922). Samme: Blade af Djurslands Saga (1949). 65–73. I Carl Svenstrups Kæmpeværk om Grenå Bys Historie findes enkelte Oplysninger om Hoveri så vel som om andre Emner vedrørende Djurslands gamle Almucultur. Henry Kjær: Hoveriet på Ørbækgård (Grenå Folketidende 9/7, 10/7 1953). Peder Jensen: Om Hoveri på Mejlgård og Benzon (Grenå Folketidende 29/11 1955). Karl Fausing: Om en Gårds Hoveri i Sangstrup (Jyllandsposten 20/6 1955). – J. B.: En Fæstebondes Hoveripligt i 1851, vedrørende en Gård i Stokkebro (Grenå Folketidende 5/12 1956). – Fra Fæste til Selveje i Gjerrild (Grenå Folketidende 2/4 1957). Om Emnet i Almindelighed se min Bog: Fra Hoveriets Dage (1957). – 24. JAT II, Nr. 81. Jfr. JA II, Nr. 264, hvor der fortælles et af de onde Sagn om Fru Hille Trolle til Katholm. Hun levede i Tiden 1657–1722. Sagnene om hendes hårde Behandling af Hovbønderne er på Vildspor. De har intet med Virkeligheden at gøre. Hille Trolles Rigdomme var Grunden til, at Sagn om hendes Gridskhed fremstod i en Tid, hvor der var Armod og Nød såvel i Husmandens usle Hytte som i Bondens faldefærdige, halvøde Gård. Al denne Elende måtte have sit Udspring et Sted fra, sagde Eftertiden, og greb i Blinde for at finde Skyldneren, og det blev i dette Tilfælde Hille Trolle (se Severin Kjær: For to hundrede Aar siden, 1903). – 25. JAT II, Nr. 16. Medd. af Nissen-Ramten. – 26. JA II, Nr. 115. – 27. JAT II, Nr. 38. – 28. J. C. Hald: Randers Amt (1827), 45. – 29. Karl Fausing's Oldefader, Jens Lystrup, var Gårdfæster i Sangstrup. Hans Gård havde tidligere været Fæstegård til Benzon, men senere kom den under Stensmark. 1. Maj 1840 blev hans Hoveri ophævet mod, at han hvert Års Mortensdag skulde erlægge til Stensmarks Ejer 10 Rdl. rede Sølv foruden den almindelige Landgilde. Endvidere skulde Jens Lystrup hvert År hjemkøre fra Emmelev Tørvemose til Stensmark »tvende gode forsvarlige Læs Tørv«. Det tør nok antages, at Hoveriets Ophævelse af Jens Lystrup er blevet følt som en Lettelse. Han sad med en god Gård, hvis Jord stod til Takst 24. Han var en dygtig Mand, og der kan næppe være Tvivl om, at han med Glæde har købt sig fri af Hovarbejdet mod at betale de 10 Rdl. årlig, et Beløb, som han sikkert har fået igen med gode Renter (Karl Fausing i Jyllandsposten 20/6 1955). – 30. Grenå Folketidende 2/4 1957. – 31. Fra Randers Amt 1935, 113, 128. Om Slagsmål på Klapjagten 1734 se J. Bilde: Gjerrild Sogns Historie (1922) 115–19. – 32. DFS 1906/47: 1985. Opt. af Karl Fausing 1956. – 33. Nissen-Ramten, 139. – 34. Nissen-Ramten, 143. – 35. Vider og Vedtægter III, S. 546. – 36. Nissen-Ramten, 128. – 37. DFS 1906/46: 1985. Opt. 1921 af Karl Fausing, medd. af Gdr. Ole Fausing, Sangstrup, 66 År. – 38. Nissen-Ramten, 141. – 39. Opt. 1921 af Karl Fausing. August F. Schmidt: Bytyr og Byorne (1934) 22, 38, 44, 49, 51. – 40. Nissen-Ramten, 136. – 41. August F. Schmidt: Fra Veggerslev Sogn (Fra Randers Amt XXIX, 1935, 127). – 42. DFS 1906/43: 1985. Opt. af Jens Jakobsen, Kolding, 1956. Født i Veggerslev. – 43. Fra Randers Amt 1935, 127. – 44. Nissen-Ramten, 136–37. – 45. Nissen-Ramten, 137. – 46. Nissen-Ramten, 139. – 47. Nissen-Ramten, 110–111. – 48. E. Tang Kristensen: Skattegraveren, Bd. V (1888).

S. 207. Meddelt af K. Brummer. – 49. JA IV, Nr. 84. – 50. JA IV, Nr. 85. – 51. Jfr. Aug. F. Schmidt: Leksikon over Landsbyens Gilder (1950), 38–39. – 52. Nissen-Ramten, 136. – 53. Se min Bog: Gilder i Landsbyen (1942), 3–16. – 54. DFS 1906/43: 1985. Optegnet 1956 af Jens Jakobsen, Kolding, født i Veggerslev 1887. – 55. Nannest, æda. natnest; muligvis af Nat i Betydningen »Døgn« og gammeldansk nest, Madvarer o. lign. – 56. Nissen-Ramten, 136. – 57. DFS 1906/46: 1985. Opt. 1933 af fhv. Gdr. Jens Hviid, Voldby, f. 1849. – 58. Nissen-Ramten, 144. – 59. Carl Svenstrup: Grenaa Bys Historie, Bind A I (1939–48), 422. – 60. Nissen-Ramten, 128, 144. – 61. J. Lund Madsen: Af Sams' Krønike (Fra Randers Amt 1928, 62–81. 1929, 73–98). – 62. A. M. Egeskov: Almuepoeten Mikkel Væver (Randers Dagblad 1/4 1950). – 63. Grenå Folketidende 26/6, 27/6 1953. – 64. DFS 1906/46: 2014. Opt. 1921. Meddelt af Slagter Andreas Sørensen, ca. 40 År, Voldby. – 65. DFS 1906/46. Opt. 1921 af Karl Fausing, Sangstrup, medd. af fhv. Gdr. Christian Hviid, o. 65 År, f. i Hammelev, boende i Grenå. – 66. J. B. Nikolajsen: Fra min Barndomsegn (Jyllandsposten 16/1 1955). – 67. JA VI, Nr. 31. Medd. af Nissen-Ramten. – 68. DFS 1906/46: 1995. Opt. 1935 af Niels Pedersen, Øster Brønderslev. – 69. JA VI, Nr. 67, 68. – 70. JAT V, Nr. 193. Medd. af Nissen-Ramten. – 71. Fra Randers Amt 1935, 127–28.

Arbejde i Hus og Gård

AVLSREDSKABER

I 1820erne var Agerdykningsredskaberne stadig de gamle. Det vigtigste Redskab var Ploven, der i 1827 beskrives således af J. C. Hald: »Den lille jydsk Hulplov med krum Aas bruges almindeligen. Dimensionerne af Ploven, saaledes som den findes paa de fleste Steder, ere følgende: Løbet med Skjæret er i Længden 1 Alen og 4 Tommer: Sulens eller Støttens lodrette Høide 17 Tommer, og Aasens Længde 3 Alen. Som oftest ere Sule og Aas bevægelige; Landsiden aaben; Hjulene, som løbe paa Træaxler, meget høie, og beslaaede med Jernskinner. Handlerne ere undertiden ogsaa bevægelige. Muldfjelen bestaaer af et ubeslægtet, lige Stykke Bredt, een Alen langt, med en saakaldt Stryger i Enden til at trykke Furestrimlerne ned til Siden. Disse Plove er ofte særdeles klodsede, dog meest i den sydlige Deel af Amtet. Imidlertid er Constructionen af Ploven undertastet enkelte Modificationer efter enhver Egns Skik.« – Hos næsten alle nogenlunde velhavende Bønder traf man o. 1827 de såkaldte Stålplove, d. v. s. Plove med Løb og Sule af Jern. Disse Plove, som desuden var meget kortere end de ældre, blev derved lettere end de sidstnævnte, og fuldkomment skikkede for 2 Heste. På nogle Steder, såsom i Djurslands Nørre Herred, havde man givet Forkærren en Indretning til at forandre Hjulenes Stilling; foran Axelen var nemlig anbragt en Bøjle eller Bue af Jern med en halv Snes Huller. I disse stillede Skeden, der ligeledes var af Jern, til højre eller venstre Side, hvorved bevirkedes, at Hjulene fik en lige Gang, eller rettere, at Hestenes ulige Ryk jævnedes. De såkaldte Træplove, d. v. s. Plove med Sule og Løb huggede ud af et Stykke Træ, var o. 1827 ikke sjældne i Djurslands Sønder Herred. Skæret var dog altid af Jern; men den nederste Flade af Løbet var tildels udfyldt med Småsten for at forminske Sliddet og spare på Jernet, af hvilket meget brugtes til Plovens Reparation i Sønder Herred, hvor Jordbunden var så stenet¹.

De fleste Bønder pløjede i 1820erne med 4 Heste. I Sønder Herred brugtes undertiden 6, når Grønjord pløjedes. »Men muligen er dette mere en Følge af Bondens Skånsomhed mod Dyrene og af hans Omsorg for at få de yngre oplærte, end af Nødvendighed; i det mindste ser man på

1. Se Noter S. 93 ff.

mange Steder ikkun 2 eller 3 Heste for den almindelige jydsk Plov, især i den søndre Del af Amtet²«.

Harverne var i 1820 forskelligt indrettede. I Sand-Egnene havde sædvanligvis den ene halve Del af Harven Jerntænder og den anden halve Trætænder; kun i de Egne, der havde tunge, lerede Jorder, brugtes Harven, som var helt forsynede med Jerntænder.

Tromlen var i den største Del af Randers Amt »indtil for få År siden« (før 1827) et sjældent Redskab, som for det meste alene fandtes ved Herregårde og enkelte Præstegårde, hvorfra Bønderne undertiden lånte den. »Men nu begynde de at ynde det, og i de fleste Egne er Tromlens Brug på de sidste År bleven mere almindelig³«.

Nissen-Ramten oplyser, at o. 1850 var Avlsredskaberne tunge og uhåndterlige imod som de var o. 1889. Hulploven var med Midten af Århundredet blevet afskaffet, og den ørstedske (fra Ørsted) Støbning var almindelig og holdt sig indtil få År før 1889, da den lidt efter lidt afløstes af Morslandsploven, der var meget lettere. Her må tænkes på de Plove, som Fabrikant Andreas Vestergaard, Frøslev, Mors, i 1870erne begyndte at fremstille, og som vandt megen Anseelse overalt, hvor de blev indført⁴.

I 1890erne fortalte Per Rytter, Tøstrup, til Evald Tang Kristensen, at i hans Ungdom var der fire Heste spændt for Ploven, når Jorden vendtes til Boghvede. »De to bageste Heste var der ingen Tømme på, men der var noget, de kaldte Drætet, som de bar om Halsen i en Klavebøvl. Ved Krogskien⁵ på Hulploven kunde vi flytte Hjulene til at gå nær til Landet eller fra, eftersom vi vilde have Furen bred eller smal.«

Om Harverne fortalte Per Rytter, at de var ottebols. »Var det for strængt for Bæsterne at rykke Harven med den halve Træharve foran og den halve Jernharve bagved, flyttede vi dem om, så Jernharven kom foran. Men skulde der rives rigtig godt, skulde Jernharven jo være æbag, og så skulde der fire for den. Så havde vi en Harvekrog af Træ til at lette i Harven med, så I kan tro, det var ikke ret meget af Harven, der kom i Jorden. Når vi såede Hvede (Boghvede) i Grønjord, var det strengt for Knægten, der skulde køre Ploven, der var Agerkål at gå i til Knæene, og Drengene blev så tilvadede af at gå i dem, at Kusken undertiden måtte løfte dem op at ride på et af de bageste Bæster⁶.«

Nissen-Ramten oplyser, at Harverne var tidligere omtrent som i 1889, dog var Svenskharven ved sin Indtrængen o. 1850 meget brugt. Den engelske Harve, som i 1889 fortrængte Svenskeren, var ved Midten af Århundredet ukendt, og Sæddækker ligeså.

Spaden var o. 1850 som oftest af Træ med en Jærnskening fornedet

og et Krykkehåndtag foroven. Skovlen var ligeledes beslået med en Jærnskoning. Dog begyndte Jærnspader og Jærnskovle at vinde Indpas o. 1850; thi de var absolut nødvendige ved Merglingen. Til Rengøring i Fæhuset havde man kun Træskovle uden Beslag og Grebe af Træ med Jærnspidser. Læsse- og Spadegrebe var af Jærn; men de var hjemmesmedede og tunge. Tørveredskaberne var af Træ med Jærnskoning og umags at arbejde med. Forken var ligeledes hjemmesmedet og tung. Støbeståls og Fjederståls Redskaber, som brugtes 1889, kendte man o. 1850 end ikke af Navn. Leerne var i Draget som i 1889; men man brugte førhen kun hjemmesmedede Leer. Leerne var i 1889 Fabriksarbejde fra England og Amerika⁷. 1896 kom den første Høstmaskine til Gjerrild.

Om Bøndernes Vogne anfører J. C. Hald 1827, at de i Almindelighed var meget korte og snævre, og Træfælge brugtes af de fleste til daglig Brug, især i ringere Egne. Det var en stor Sjældenhed o. 1827 at se en Kurvefading, da endog Folk af de højere Stænder kørte i Fjælløvogne. Et i den østre Del af Randers Amt meget brugeligt Redskab var den Træramme (kaldet *Skrav*), som lagdes ovenpå Lætterne, når Hø eller Korn blev hjemaget, og som med Endestykkerne hvilte tværs over Haverne, hvortil Rammen fastbandtes. Ved Hjælp af denne Ramme, som var meget bredere end Vognfadingen, kunde Læssene være større, uden at dog noget af Høet eller Kornet tabtes under Hjemkørslen eller tilsøledes af Hjulene, omend Vejene efter stærk Regn var fugtige⁸.

På Ballegård ved Koed boede en gammel Mand. Når han gik over Brakmarken, samlede han små, runde Sten i begge sine Lommer, så de klaskede om hans Lår ved hvert Skridt til stor Morskab for Drengene. Når han nu kom hjem med en sådan Dragt Sten, hentede han en Favnsfuld Navre, som blev ordnede i en Række fra den mindste til den største. Nu begyndte han at tage Sten af Lommerne og passe til i Navrkoppene, og når den rette Navr var funden, blev der med den boret Hul i Hjulfælgen, og deri dreves Stenen ind. På den Måde blev alle Avlsredskaber forsynede. Nissen-Ramten's Meddeler var Øjenvidne »for 70 à 75 År siden«, og han tilføjede, at Tøllene eller Fælgene var 5 à 6 Tommer brede, og endskønt Akselarmen var af Træ, og Hjulnavet uden Beslag, altså Træ mod Træ, så gik en Vogn dog ganske let, thi man smurte med god Tjære⁹.

I Tilslutning hertil kan meddeles, at Nissen-Ramten beretter, at af alle Avlsredskaber var der i 1889 intet, der havde forandret sig så meget som

Vognen. Ved Midten af Århundredet var alle Vogne med Træksele og ubeslæede, når man undtog en enkelt Stadsvogn, af hvilke der ikke engang fandtes en i hver Landsby. De gamle Arbejdsvogne var næsten alle uden Hjulbeslag og havde »Lundstikker« med »Muleplade« på. De ny Vogne havde Jærnakslere og var brune eller mørkegrønne med lys Staffering på og forsynede med Agestole i Fjedre eller i Læderstropper. Meget almindelige var også Bøjlestole med løse hjemmelavede og stoppede Hynder. Det varede imidlertid ikke ret længe, før de fine og kostbare Fjedervogne fandtes i hver Gård, og i 1889 havde man alle Steder desuden Arbejdsfjedervogne.

Omkring 1850 brugtes også det gamle Træktøj med Puder og Stave; men i 1889 var det yderst sjældent. Selv til Studetræktøjet havde man sidstnævnte År som oftest udstoppede Stave, og Hestens Tøj var da udelukkende Bringtøj¹⁰.

JORDENS DRIFT OG AFGRØDER

Da der forefindes detaljerede Oplysninger om Omdriften af Jorderne i 1820'erne og o. 1850, kan man heraf danne sig et Indtryk af Landbruget på Djursland i forrige Århundrede, altså i Tiden efter Fællesskabets Ophævelse.

I Sønder Herred var i 1820'erne den mest gængse Omdrift: 1) Boghvede; 2) Rug, gødet; 3) Byg i den bedste Del af Vangen; forresten anden Kærv Rug; 4) Havre, og 3 à 4 Års Hvile. Mange Modifikationer fandt dog heri Sted efter Jordernes Beskaffenhed. Hørren, som på Mols undertiden forundtes Plads i Sædskiftet, sås i 1820'erne næsten ikke i Sønder Herred, hvor derimod Boghveden spillede en Hovedrolle, endog i de bedre Byer hen imod Kolindsund. I Sønder Herred yndedes Ærtesæden så meget, at en Del af Bygvangen anvendtes hertil, da Ærterne, formedelst Jordernes ringe Beskaffenhed, ellers blev for mislige.

I de ringere Byer af Herredet faldt Bygsæden bort, og i dens Sted tog man Rug, så at denne Sæd her kunde følge 2 År på hinanden. Til de to Rugafgrøder gaves kun en eneste svag Gødskning, hvilken Udmarkslodderne endog ofte måtte undvære. Jorden hvilede sædvanlig i 4 à 5 År eller længere. I Ålsrode og flere Nord herfor liggende Landsbyer såedes på den bedste Del af Markerne: 1) Byg, 2) Rug, 3) Byg, 4) Havre; men undertiden tilsåedes en halv Vang med Ærter enten efter Rugen eller også i Grønjord.

På de skarpsandede Jorder, som indtog den største Part af Nørre Herred, brugte man i 1820'erne sædvanlig følgende Drift: 1) Boghvede, 2 og 3) Rug

og 4) Havre på den bedre Del, hvorefter fulgte 4 à 5 Års Hvile. I de længst bortliggende magreste Lodder såcdes ikke Havre, og her var man undertiden nødt til at nøjes med een Rugafgrøde efter Boghveden; disse Jorder hvilte da i 6 til 9 År; dette var f. Eks. Tilfældet med Sandlodderne til Nimtofte og Ramten. Forkærligheden for Ærtesæden syntes endog at ytre sig i denne magre Egn, hvor man ofte i Nærheden af Byerne så små Jordstykker besæede med Ærter.

I de såkaldte Udenkærbyer i den østre Del af Nørre Herred var Dyrkningsmåden forskellig, eftersom Jorden var mer eller mindre muldrig. I Gjerrild, der i 1820'erne havde særdeles frugtbare og veldyrkede Marker, toges 1) Grønlands-Byg, hvortil almindeligvis pløjedes 3 Gange, og hvortil Jorden endog fældedes (pløjedes) i Hundedagene, ja, selv atter oppløjedes i samme Efterår, efter at Gødsken i Forvejen var påkørt. 2) Efter Byggen fulgte Rug efter een Pløjning. 3) Ærter; 4) Byg, og 5) Havre, hvorpå Jorden hvilte i 3 År og sædvanligvis udlagdes med Kløver. I Sangstrup, hvor man ved Hjælp af fortrinlig god Tang samlede megen Gødske, dyrkedes 1) Byg, 2) Rug, 3) Byg, 4) Ærter, 5) Rug, 6) Havre og 3 Års Hvile med Kløver; alt efter en eneste Gødskning. I Voldby toges 1) Byg, 2) Rug, 3) Byg, 4) Ærter, 5) Havre, og 3 à 4 Års Hvile¹¹.

Rugavlen var altid førhen god i Sønder Herred, hvortil Bønder fra andre Egne kom og købte Sæderug. I 1820'erne var denne Handel dog ved at ophøre. I den Tid, da man købte Sæderug i det nævnte Herred, blev i Almindelighed Sæden luget. Vigtigheden af at frembringe ren Rug var endog så erkendt blandt Bønderne, at de årlig kort før Høst holdt Syn på hver Mands Ager. Den, som da befandtes at have meget uren Sæd, måtte give Mulkt, hvis han da ikke straks sørgede for, at Ukrudet blev luget af Ageren¹².

I Nørre Herred dyrkedes o. 1827 Spergel hyppigt, og man syntes her at være kommet til Overbevisning om, at den kunde anvendes som en vigtig Mellemsæd, og at den i de magrere Egne var et fortrinligt Surrogat for almindeligt Foder¹³.

Vender vi os så til Nissen-Ramtens Oplysninger, der drejer sig om Årtierne ved 1850, får vi her at vide, at Sædfølgen var denne: 1) Svarlandsbyg (Byg efter Grønjord) eller på lettere Jord Boghvede. 2) Rug, der altid var dansk Rug, som o. 1840–50 næsten aldeles afløstes af Provsti-Rugen, en yderig Sort fra Holsten, der blev den vigtigste Rug-Sort sidst i det 19. Århundrede. I 1889 havde man flere Slags Rug, og enkelte små Stykker med Skt. Hans Rug sås også. 3) Ærter. 4) Havre. 5, 6, 7, 8) Græs. Derefter gik man over til 1) Brak, 2) Rug, 3) Byg, 4) Havre, 5) Havre med

påsået Kløver og Græs, 6, 7, 8, 9) Græs. I 1889 var det almindeligste Sædskifte: 1) Brak, 2) Rug, 3) Byg, 4) Rodfrugt, 5) Havre med Påsæd, 6, 7) Græs og Kløver. Mergling, Kløverudsæd og Brak fandt længe Modstand hos de gamle Bønder; men Synet af Frugterne på Herregårdsmarkerne bragte dem tilsidst på andre Tanker. En gammel Bonde i Sønder Herred, hvis Søn fik Gården, efter at han havde tjent på Rugård som Avlskarl, sagde om ham: »Han lægger både sig selv og os alle øde, han pløjer uden at så, river alle Græsrødder af Jorden og sår tysk Græs i Stedet, og han kører Grus på Marken i Stedet for Gødning¹⁴.

Fra 1933 haves en Optegnelse, der belærer os om Kornavl førhen i Ebdrup samt Såning med Hånd:

Det var ikke megen Vårsæd, man tidligere såede på nævnte Bys Marker. I Juni skulde der såes Boghvede, og Rugen, som man avlede mest af, såedes om Efteråret. Man havde en Halmløv med 2 Ører (Hanker). Heri bandtes et Stykke Reb, som så lagdes op om Nakken. Der kunde være 2 Skæpper Korn ad Gangen i Løben. Så såede man 2 Sædegange i en Ager. Der såedes med Hånden, og det gjaldt om at få Kærnerne strøet således, at Kornet kom jævnt op over det hele¹⁵.

Gødskning. Til Supplering af den ikke rigelige Staldgødning benyttedes Dynd fra oprensede Gadekær og andre Vandingssteder. I Sønder Herred forstod man i 1820'erne at udnytte Dynd som Gødning med Held. Her blandede man det lagvis i Møddingen, efter at det først et Årstid havde ligget i store Dynger for om Sommeren at gennemvarmes og ved Omgravning at udluftes, og for om Vinteren at gennemfryses og skørnes¹⁶.

For Kystbeboerne var Tangen et vigtigt Gødningsmiddel. I Nørre Herred anvendtes Tang med mest Iver. Bændeltangen brugtes her mest, da Kløvertangen, der vel ansåes for langt fortrinligere, kun fandtes i nogen Mængde på Kysten ved Gjerrild, Sangstrup og enkelte andre Byer, hvilket sandsynligvis hidrører derfra, at Havbunden her består af Blåler. Tangen samledes helst fra Mortensdag og til efter Nytår. Den førtes da enten til Gården eller også ud på de Lodder, hvor den skulde bruges. Den tørre Tang råd-nede ligeså godt som den grønne; men Græs- eller Bændeltangen udfordrede dobbelt så lang Tid til at rådne som Kløver- eller Bladtangen, hvorfor den første ikke benyttedes, så længe den sidste kunde fås. Tangen blandedes således med den anden Gødning, at når der til Eksempel hjemkørtes

60 Læs Tang, som oplagdes i en firkantet Dyng, henførtes derpå 20 à 30 Læs ren Gødning, deroventpå igen 60 Læs Tang og da atter 20 Læs Gødning og derpå tilsidst igen 60 Læs Tang. Denne Blandingsmødding henlå til i April, da den udførtes på Byglandet og straks nedpløjedes; kort før Byggen såedes, opløjedes den atter; men enhver, som havde Forråd af denne Slags Gødning, udkørte den i Oktober og November på Byglandet, hvor den nedpløjedes for at ligge i Jorden Vinteren over. Når Tangen på eengang, i stormende Vejr, opkastedes i betydelig Mængde, samledes den i store Dynger for siden at blandes med Gødningen.

I Sønder Herred samledes af Beboerne langs Stranden ikke megen Tang til Gødskning, selv om de her havde god Lejlighed til at samle Kløvertang, som ansås for fortrinlig til Gødningens Forøgelse¹⁷.

I Begyndelsen af det 19. Århundrede var det almindeligt, at Sangstrup Bys Beboere hentede Tang ved Havet og brugte den som Gødning på Markerne. Tangen hentedes nede ved Klinten på det Sted, hvor Niels Therkildsens Jord på Sangstrup Mark går op til Havet. Klinten er der mindst 40 Alen høj. Den Trekant yderst ved Klinten, som hedder Klæpperne, brugtes til at lægge Tangen på, når den var kørt op fra Havet. Det var dengang muligt at køre op og ned ad Klinten, idet der da fandtes en Vej derned. Da alle Mænd i Byen hentede Tang, gjaldt det om at komme først til Stedet om Morgenens, for at få det »kloet« i Land, inden Havet igen tog det. Fra Vejen, der går fra Sangstrup By til Hjembæk, gik den Gang en Vej til Klinten op mellem Niels Therkildsens og Johannes Kruses Marker, hvor alle, der hentede Tang ved Havet, havde Lov at færdes. Senere er Vejen blevet sløjfet sådan, at Skellet mellem Ejendommene lagdes i Midten. For at dette kunde ske, måtte de daværende Ejere forpligte sig til at betale til Byens Kasse årlig 4 Rdl. for Brugen af Jorden. – Om Kristian Elle på Stensbækgård i Sangstrup er det blevet fortalt, at han mangel en Vintermorgen har rejst sig tidlig for at være den første, der kom ned til Klinten for at klo Tang i Land. Ja, han var næsten altid første Mand på Pladsen. Han havde da ikke anden Mad med end et Stykke bart Brød og en Stump Ost¹⁸.

I Krigsårene 1940–45, da der blev Mangel på så mange Ting, udnyttede man i høj Grad Tangen ved vore Kyster. I Vintertiden kørte Vognrækker gennem Grenå ned til Stranden efter Tang. Store Gårde hentede Hundredevis af Læs Tang, som brugtes til at dække på Roe- og Kartoffelkuler, ligesom man også lagde Tangen over Vandledninger, der lå så tæt oppe ved Jordens Overflade, at de let blev gennemfrosne. Der var mange, som først

og fremmest brugte Tang som Gødning, idet man i Krigsårene havde Mangel på Kunstgødning. Under normale Forhold med rigelig Kunstgødning er der ingen, som vil finde på at bruge Tang som Gødning¹⁹.

Mergling var kendt i 1820'erne, men det var dog kun ved de større Gårde, den blev drevet med Kraft. Således var en Del af Katholms sandede Jorder bragte til en mærkelig Grad af Kraftfylde ved Merglingen. På hver Tønde Land var her kørt 500 Læs Lermergel. Af Bønderne var det endnu såre få, som fulgte Herregårdens Eksempel og merglede. På sine Steder i Sønder Herred kørte man Mergel i Foldene, hvor Kvæg eller Får lå om Natten. Den blandedes da med Halmstrøelse og med Møget, som nedtrådtes deri. Denne Blanding gav en fortræffelig Gødning²⁰.

Havedyrkning. I 1827 kunde J. C. Hald skrive, at »Bonden bekymrer sig saare lidet om Havevæsenet. Vel har han ved sit Sted en liden Plet Jord, almindeligen af en halv til en Skp. Lands Størrelse, som han kalder Kaalgaard eller Have, men som for største Delen er begroet med Græs og Ukrud, og hvori alene dyrkes nogle Kartofler, lidet Grønkaal og de nødvendige Madurter, saasom: Gulerødder og Pedersillie, dog ogsaa kun i høist ubetydelig Mængde. Seer man end i en saadan Have nogle faa Kirsebær- og Æbletræer eller et Par Stikkelsbærbuske, da ere de hensatte hist og her uden Plan og Orden; forresten udgjøre en Hyld og et Par Piletræer dens Pryd. At dyrke Sæd i Haven er ikke sjældent i de magrere Egne.«

Blandt Bønderhaverne i Amtet udmærkede sig, hvad en ung Bondemand i Veggervang By havde anlagt. Han besad o. 1827 en liden Huslod, som han i de få År, han havde været bosat der, havde drevet og samtidig vist en ualmindelig Lyst til Havedyrkning. Han havde med megen Møje anlagt og indhegnet en Have på et Areal af omtrent 12000 Kvadratalen, som før hans Tid dels var Pløjeland, dels Eng, dels endog Tørvegrave og meget sumpigt. Indtil 1827 havde han mest benyttet denne Have til Dyrkning af forskellige Jordfrugter, hvoriblandt Peberrod og Agurker. Om Foråret solgte han til hele Omegnen en stor Del Kålplanter og Havefrø af alle Slags. I hans Have fandtes i 1827 allerede 50 forædlede Frugttræer, foruden omtrent 300 Ribsbuske og 50 Stikkelsbærbuske²¹.

Den unge Bondemand og Havedyrker hed Lars Roed Jensen Konge. Han blev i 1825 præmieret af Det kgl. danske Landhusholdningsselskab for sin fortjenstfulde Gerning som Landmand og Havebruger²².

Omkring 1850 stod i Almindelighed Havedyrkningen meget lavt. Der dyrkedes da kun nogle Kartofler, lidt Kål, Rødbeder, Gulerødder, Løg og Persille. Af Havesager brugtes der ikke ret meget, og endda måtte de fleste købe Gulerødder og Løg af Anholterne eller, som de også kaldtes, »Anøboerne«, eller af Gartnerne på Markederne om Efteråret, og stort bedre var Forholdene ikke senere. Da man forhen så flere store Frugttræer end o. 1890, måtte der i Slutningen af 1700- og Begyndelsen af 1800-Tallet være blevet plantet mere end i Midten af Århundredet. I Årene op mod 1889 var Plantningen tiltaget betydeligt²³.

Rapshøst. Indtil i 1870'erne dyrkedes der megen Raps i Sangstrup. I 1921 sås ikke en eneste Mark med denne Afgrøde, der i gammel Tid spillede en stor Rolle for Bønderne i Egnen ved Grenå. Straks efter Høst skulde Rapsen sås, for at den kunde få Tid til at gro godt til, inden Vinteren kom med stærk Frost. Når den lykkelig havde overvintret og var vokset godt i Løbet af Sommeren, stod den lige før Høst og var moden til at blive skåret af, inden Kornhøsten kom. Den blev høstet med Rapskniv (Segl), og alle, både Karle og Piger, hjalp til. Rapsen lagdes i små Bunker uden at være bundet sammen; den skulde ligge og gennemtørres i Solen, indtil den var tjenlig til at blive kørt Hjem til Tærskning. Den skulde altid tærskes med det samme, for at den ikke skulde tage Plads op i Laden for Kornet, og for at der ikke skulde spildes for meget ved, at der blev flyttet med den. Undertiden blev den tærsket i Laden, men det var dog mest almindeligt, at den blev tærsket på Marken. Til Hjemkørslen brugtes ikke Vogne, men Slæder, hvorover der var bredt et Lagen eller et Sejl, hvorpå Rapsen så lagdes for at undgå Spild. Slæden blev trukket af en Hest, og på Hesten red en Skoledreng, som styrede den. Når Rapsen tærskedes ude i Marken, var der på Tærskepladsen udbredt et Sejl på Jorden ved Agerenden. Herpå lagdes Rapsen, som så tærskedes med Plejl. Til Tærskningen mødte en Spillemand med Violinen. Der var 8 Mand til Stede, 4 til at lægge ud på Sejlet og rive Halmen bort, og 4 til at tærske i Takt til Musikken. Tærskere og Udlæggere skiftedes. På Pladsen spistes Mellemmad af og til hele Dagen under Arbejdet. Om Aftenen efter endt Arbejde nød man Middagsmaden og Kaffe, hvorefter der dansedes lidt hver Aften og længe den sidste²⁴.

Rapstærskerne slog svære, hårde Slag, de såkaldte Smejslaw (Smedeslag) med Plejlen. Det var næsten altid meget varmt, når man tærskede Raps, idet den skulde kunne krasse, og det krævede Solskin. Pigerne, der hjalp, skulde smide Halmen til Side og fylde Rapsen i Sække, der straks blev kørt hjem til Gården. Det Hold, der for Øjeblikket ikke tærskede, sang Skæmteviser og Kæresteviser til Musikken. Musik og Sang i Forbindelse med god Mad og rigelig Indtagning af godt hjemmebrygget Gammeløl bidrog til at sætte Liv i Kludene en sådan Dag. Da der skulde mange Folk til Arbejdet, slog Gårdens egne i Reglen ikke til; derfor gik man ofte i Kompagniskab og hjalp hinanden. Når Rapsen var tærsket, skulde den lægges til Eftertørring på et Logulv. Hos Niels Therkildsen i Sangstrup blev den bredt ud på Gulvet i Storstuen. Man havde ikke Tid til at gå hjem om Middagen, men fik Middagsmaden bragt ud i Marken. Tit var det Risengrød eller Byggrød, og så kunde det hænde, at Fadet, man havde Grøden i, gik i Stykker på Vejen derud; men Klædet, man bar det i, var rent, så derfor smagte Grøden lige godt, om også den lå løs i det. Når Rapshøsten havde Ende, holdtes der Gilde, og så gik det lystigt til til sent ud på Aftenen²⁵.

Hør og Hamp. Til eget Brug dyrkedes Hør overalt i Randers Amt, hvor tjenlig Jord forefandtes til denne Afgrøde; i ringere Egne vilde Hørren sjældent trives og blev undertiden næppe fingerlang. Dens Dyrkning var derfor meget indskrænket i Sønder Herred og Nørre Herred, »ihvorvel det synes, at Bonden i disse Egne ikke mangler Sands for Høravlens, hvortil han gjerne afbenytter side Agerender eller Pletter i Haven; der saaes høist et Par Skpr., men neppe af hver tredie Bonde og i det Hele med lidet Held.« Der gaves Egne, hvor man købte den Hør, som man meget vel kunde producere selv. Udentvivl var dette i 1820'erne Tilfældet i den østlige Del af Nørre Herred, hvor man da kun dyrkede lidet Hør i Forhold til den gode Jord, som fandtes her. Det var på de fleste Steder Brug, at Tjenestepigerne hver fik noget Hørfrø sået: ligeså også Husfolk, som arbejdede på Gårdene i Høsten.

Hamp dyrkedes til eget Forbrug i Sønder Herred så vel som i de gode Byer i Nørre Herred, hvor små Tofter anvendtes dertil. Her voksede Hampen godt til²⁶.

Det gik i Løbet af forrige Århundrede tilbage med Dyrkningen af Hør og Hamp. I 1889 var der mange unge Mennesker, der ikke havde set disse Afgrøder; thi da købte man både Lærredet og Rebet i Butikkerne²⁷.

Om Hør og Hamp i det gamle Ebdrup forefindes der en Optegnelse, der beretter om Forholdene her i afvigte Århundrede. Man avlede i denne Landsby i Hørgaden både Hør og Hamp. Hampen var helt op til 3 Alen høj. Den skulde ruskes og blev så bundet i små Bundter og kørt i Marken. Hørren skulde strøs og ligge en Måned, så skulde den rulles op og køres hjem. Om Efteråret skulde den tørres og brydes. Der blev gravet en 3 Alen dyb Grav, hvori en Tørrekone skulde passe Ilden. Der blev lagt Stænger over. Der var to eller tre Gårde, som hjalp hinanden, så der var 5-6 Personer til at bryde²⁸. Det kommende Hørarbejde udførtes af Kvinderne, der hjemme i Loen rev Frøkapslerne af ved Hjælp af Ribbekamme. Når man så skulde have Hørknevlerner tærsket for at få Frøet ud af Frøhusene, plejede man at sende Bud hen til Naboen efter hans Knevelkværn. Budet måtte da altid friste samme Skæbne som den, der hentede Tagsaksen. Ved forskellige Lejligheder skulde man også bruge »et Træf« og et »Håndelag« eller en »Møddingsskraber« (Pølskraber). Til at hente disse vigtige Sager udkåredes gerne Hyrdedrengen²⁹.

Havde man Humle, satte Husets Folk sig omkring Karrene på Logulvet, og så blev Humlekopperne plukket af Rankerne. Dette var også Efterårsarbejde (Sangstrup)³⁰.

Kartoffelavl. Når man betænker, hvor meget Kartoflerne nu betyder som Fødemiddel, forstår man tilvisse ikke, hvorledes Fattigfolk i gamle Tider blev nættede. Kornavlen var ringe (3-5 Fold!), så Gårdmændene har ikke haft meget at sælge selv af Rugen, som var den mest dyrkede Kornsort. Den gav jo til det daglige Brød. Kartoflerne nåede til Danmark 1719. Det varede dog over et Århundrede, inden denne Knoldefrugt begyndte at blive en almindelig brugt Spise. Visse Steder i Randers Amt hørte til de Områder, hvor Kartoffelavlen fandt villigst Indgang. I 1824 blev ved Rugård lagt 100 Tdr. Kartofler. Velbehandlede små Kartoffelagre kunde man o. 1827 bl. a. se i Djurs Sønder- og Nørre Herreder. »At Kartoffelavlen udbreder sig så meget i det sidstnævnte ringe Herred, er især højest glædeligt; den bidrog meget til at afhjælpe den Forlegenhed, som den mådelige Kornhøst i Årene 1821 og 1822 her frembragte; Kartofler udgjorde da mange Fattiges fornemste Føde; ja man bagte endog Brød af Kartofler og Rug hvilket fandtes meget velsmagende, men noget udrøiere end Brødet af Rug alene³¹.«

Også på Herregården Skærvad (Ginnerup S.) sattes i 1824 Kartofler,

her en hel Indvang. Det var første Gang, at der i Nørre Herred blev sat Kartofler i Friland. Vangen var på venstre Hånd uden for den gamle Port, som var i Gårdens nordøstlige Hjørne. Året efter dyrkedes en Vang med Kartofler på Mejlgård (Glesborg S.), For Optagningen betaltes med Kartofler, og ikke alene Husmænd, men også Gårdmænd med alle deres Tjenestefolk mødte, så Kartoflerne kom op af Jorden i en Fart, og Kartoffeldyrkningen bredte sig i Løbet af et Par År over Egnen. Dyrkningen af Kartofler var i Tiltagende indtil 1846, da Kartoffelsygen kom til Egnen. I 1889 var Sygdommen næsten overstået og Dyrkningen atter i Tiltagende. Kartoffeloptagningen betaltes endnu i 1889 med Kartofler, hvilket var en god Ordning for mange fattige Familier, og af den Grund havde nogle Skoler ved nævnte År en Kartoffelferie³², der iøvrigt har eksisteret over hele Landet til vore Dage.

Moser og Tørv. Arbejdet med Tørvefremstilling i Djurslands Moser³³ hørte førhen til Sommertidens store Beskæftigelser. Således havde i Skiffard (Tøstrup S., Nørre H.) hver af Byens Gårdmænd et Tørveskifte. Man skar her Tørvene med en særlig Spade. Tørvene blev stukket ud i Bænke med en lang Stikspade, der blev stukket ned bag ved Bænken, der angav Tørvenes Længde, og derefter på modsat Led, så Tørvenes Bredde blev skåret til. Så var det nemt for Graveren at stikke Tørvene af og lægge dem op på Brinken, 4–6 Tørv ad Gangen. 4 Mand kunde fremstille 15–16.000 Skæretørv på en Dag, trille dem på en lang Bør hen til Læggepladsen og der sætte dem på Kanten. I Løbet af en lille fjorten Dage rejstes de i Stakke, der ikke var hule. Der var 2–300 Tørv i hver rund Stak. På mindre Gårde var det gerne Tjenestepigen, der trillede Tørv ud til Læggepladsen. Ved Hjemkørselen var der ca. 2000 Tørv på hvert Læs. Skæretørvene var nemlig store og lette. På den Gård, hvor Meddeleeren tjente (på o. 150 Tdr. Ld.), brugtes årlig ca. 80.000 Tørv foruden Træ fra egen Kratskov³⁴.

I Sangstrup (Voldby S.) havde førhen nogle af Gårdfolkene deres eget Tørveskær i Dalstrup og Villersø Moser. Men de Gårdmænd og Husmænd, som ikke havde det, måtte købe deres Tørv hos andre. Omkring 1875 var det næsten en fast Regel, at disse fik Tørv fra Pastor Hansens³⁵ Kær i Veggerslev Sogn. De købte ikke den Gang Tørvene i 1000 som nu om Stunder, de fik derimod Ret til for en bestemt Pris at skære Tørv i et Stykke, som blev dem tildelt. Reglen var den, at for de Tørv, 4 Mand kunde skære på en Dag fra Solens Opgang til dens Nedgang, betaltes 1 Td. Byg. Vilde man

tage en Pige eller Dreng til Hjælp, regnedes hver af dem lige fuldt for en Mand. Da alle Skifterne ikke var lige gode, gjaldt det ikke alene om at stå sig godt med ham, som skulde »vise for«, men også om at være på Pladsen i god Tid om Morgen. Fik man alligevel et dårligt Skifte anvist, kunde det undertiden hjælpe at klage til Præstefruen, ikke til Præsten, som så gav en Mand ekstra til Hjælp den sidste halve Dag. Den Dag, der skulde skæres Tørv, blev Folkene og Redskaberne kørt i Tørvekærret om Morgen og hentede igen om Aftenen. Skønt der ikke var mere end tre Fjerdingvej til Mosen, stod man dog ofte op Kl. 1 om Morgen for at kunne være der før Solopgang. Engang var Meddelelsen med at skære Tørv og var i Mosen en Time før Solen stod op, og da var der allerede elleve Hold foran. Ras Regin, som viste for, skulde have 2 Mark af hvert Hold Tørveskærere, og desuden var det heller ikke dårligt at tage et Knippe Havre- eller Byghalm med til ham. Tørveskærerne fik Nummer, eftersom de kom, og efter dette Nummer tildeltes dem Skifterne, der også havde Nummer. Var der nu nogle gode Skifter først, gjaldt det om at være først på Pletten, men det kunde også være, at de gode Skifter først kom senere i Rækken, og i så Fald gjaldt det om at afpasse det sådan, at man kunde narre nogen foran sig. Skønt det hed sig, at man ikke måtte begynde Arbejdet før Solopgang, var der nok alligevel nogle, som gjorde det for derved at gøre Dagen så lang som muligt. Karlens Arbejde var altid at skære Tørvene: Husmændene, der var lejet til Hjælp, skulde »stikke ud«, og Pigen samt Stordrengen »skyde ud«. Det sidste var meget strengt, da Tørvene i Begyndelsen skulde køres langt bort, for at der kunde blive Plads til så mange som muligt. Det var store Tørv, man skar, så store som et almindeligt 8 Punds Brød. Da Arbejdsdagen var lang, Arbejdet strengt og i hvert Fald Gårdfolk skulde skære Tørv i 3 Dage i Rad, var det nødvendigt, at der skulde noget for Tanden, og i den Retning blev heller intet sparet. En god Krukke Smør, et stort Stykke Ost, et røget Fårelår, en fed Rullepølse og Masser af kogte Æg havde man med, og så ikke at forglemme den ellers i hin Tid så sjældne Søsterkage, der var bagt af Bygmel; den fik man også i rigelig Mængde. Og så blev der frådset i høj Grad. Man kunde godt tage et tyndt Stykke Brød med et tykt Lag Smør og Ost på og så endda lægge en kvart Æggekage med Flæsk ovenpå. De kogte Æg brugtes ofte til at slås med. Det var ikke sjældent, at Husmanden kunde være med til at skære Tørv i tre Uger i Træk. Man rejste og stakkede selv sine Tørv. Tørvene var gode nok til almindelig Brug, men Gårdfolk købte dog hvert År et Læs Ramtentørv til at bage ved, skønt der skulde køres 4 Mil efter dem. Også fra Glesborg hentedes Bagetørv³⁰.

Da Jens Kjær o. 1898–1900 tjente på en stor Gård i Skiffard, var det Skik, at Husmændene havde Dawsskjer i Mosen: En Husmand gav 10 Kr. til en Gårdmand, der ejede Mosejord. Så havde Husmanden Lov til at have 3 Mand til at hjælpe sig. De ialt 4 Mand skar så Tørv en Søndag. De begyndte Kl. 5 om Morgenen og var færdig ved Tretiden om Eftermiddagen. De skyndte sig godt, så Husmanden kunde få så mange Tørv som muligt ud af Dagsskæret. Han fik senere Tørvene kørt gratis hjem af Gårdmanden. De 4 Mand kunde skære mellem 16- og 20.000 Tørv sådan en Søndag. Om Formiddagen kom Husmandens Kone ud med Frokost til Mændene i Mosen. De fik Øl og Dramme til Meldmaderne. Til Middag fik de Pandekager med dito Drikkevarer. Pandekagerne var nemme at transportere. Når Arbejdet i Mosen var færdig, blev Karlene indbudt til Gilde hos Husmanden. Ved dette bitte Gilde fik de god Mad og bagefter en Del Kaffepunche. Det varede til hen på Aftenen. Alle glædede sig til Husmandens Gilde efter Dawsskæret. Der var adskillige Husmænd ude i Mosen på de forskellige Mænds Moselodder på en og samme Søndag. Folkene kunde råbe fra den ene Moselod til den anden¹⁷.

Tærskning og Kornrensning. Tærskning med Plejl begyndte så småt efter Høst, men man tog først rigtig fat på dette Arbejde, når Marken var pløjet. Skaftet på Plejlen (Plejerin) kaldtes Hondwål og var af Gran- eller Fyrretræ, Slaweren kunde være af høvlet Asketræ, men bedre var dog dem, man havde af et ungt, afbarket Egetræ, hvor Rodknotten sad på Enden: de kunde holde i lang Tid og revnede ikke, og så gjorde det ikke noget, at de ikke var så pæne. Håndtag og Slagel forbandtes med hinanden og gjordes bevægelige ved en Plejertist, som helst skulde være af Svinc-læder, der var det mest holdbare til dette Brug. Tisten kunde dog også være lavet af flere Lag Læder, f. Eks. af et gammelt Støvleskaft eller noget gammelt Seletøj. Plejertisten var forbundet med Håndtaget ved, at et Spiger var slået gennem denne ned i Enden af Håndtaget, men igennem Slaglens øverste Ende, som skulde være tyndere end den nederste, var boret to Huller, hvorigennem Åleskind blev trukket. Dette Skind blev så på en særlig Måde bundet fast til Tisten.

Når Plejltærskningen rigtig tog sin Begyndelse, lød de taktfaste Slag ud fra Lodør og Lugegab, fra før det ved Morgengry blev rigtig lyst, og til det blev mørkt under Aften, i hvert Fald i Ugens fem første Dage. På Gårde var det som Regel to Mand, der tærskede. Herved følte det ens-

formige Arbejde ikke så træls og sløvende. Slagene faldt i Takt mod Logulvets Neg. Inden Jul skulde Rugen være tærsket, og Resten af Kornet helst inden Kjørnes, eller i hvert Fald inden 1. Marts, først fordi Kornet ikke skulde gemmes til Musene, men også fordi Foråret måske snart bød Bonden tænke på andet Arbejde udendørs. Var der så flere Dage tilovers, blev de brugt til at gøre Langhalm til Tag. Var der en 14–15 Års Dreng på Gården, skulde han naturligvis lære at tærske Korn, og Forkarlen skulle da være hans Læremester. Drengen fik også lært at synge »Plejlvisen«, d. v. s., at Karlen lagde Plejlen om Halsen eller Maven på Drengen og klemte til, indtil Drengen skreg og klagede sig.

Når en jordløs Husmand kunde få Tærskearbejde på en Gård om Vinteren, betragtede han det som et Held, da han ellers måtte sidde hjemme hos Kone og Børn den meste Tid og suge på Labben. Der var ikke stort at tjene ved Tærskearbejdet. Det var ret almindeligt, at Husmanden »tærskede på Tønde«, og det betød i mange År i sidste Halvdel af forrige Århundrede og velsagtens i endnu en lang Tid tilbage, at han fik et Fjerdingkar af hver Tønde Korn, han tærskede af, og nogle Steder skulde han endda kaste Kornet i samme Akkord. Når han ved at hænge godt i kunde tærske en Tønde om Dagen, kan man regne ud, hvor stor Lønnen en sådan Vinterdag kunde blive. Efter Kornpriserne i 1952 kunde det vel blive 2,25 Kr. pr. Dag, men dengang blev det kun til 25 Øre. Ja, og så fik han Kosten, hvilket ikke betød så lidt. Mange Gårdkoner var flinke til at give Tærskemanden Brød, Mælk, Smør, Lys eller andet med hjem til Konen og de små, og det hjalp altsammen til at bringe lidt Solskin ind i det lille Hjem. Lørdagen brugtes næsten altid til at kaste Kornet i, skille Avner og Kærner ad. Når der var to Tærskere på Loen Ugen igenem, var det ingen lille Dyng, der lå i det ene Hjørne Lørdag Morgen. Rensningen af Kornet foregik med Kasteskovl. Karlen eller Manden sad på det omvendte Skæppemål ved Dyngen og tog Skovlfuld efter Skovlfuld Korn og hvistede det over i det modsatte Hjørne, hvortil kun de tunge Kærner nåede frem, medens Avnerne blev liggende nær ved. Når denne Proces var forbi, blev Kornet båret op på Stuehusloftet til Opbevaring, eller noget af det kom i Tøndesække for at blive kørt til Købmanden til Salg for at få Penge til at købe nødvendige Ting hjem til Husholdningen og andet³⁸.

Vejrtro. Da Vejret har så stor Indflydelse ikke alene på Bondens Arbejde, men også på Arbejdets Udbytte, var det naturligt, at Vejret og dets

Forandring var Genstand for lagttagelser, og at de gjorde Erfaringer var blevet overleverede fra Slægt til Slægt i korte og fyndige Rim eller Sætninger.

En grøn Jul giver en hvid Påske. En hvid Jul giver en grøn Påske. Når Ploven i Marts kan gå, må den i April stå. Langfredagsvæde bringer fattig Mand til at græde. Marts tør giver Rug som Rør. Aprilmag er Narredag. Marts tør, April våd og Maj kold, så bliver Bonden fed og bold. Kyndelmisseknude skal holde ude med hvide Stude. 40 Riddere med Frost er 40 Dages Frost. Peder Stol (22/2) kaster den varme Sten i Vandet. Solen ned i en Sæk, op i en Bæk. Morgenrød giver Aftenblød. Aftenrød giver Morgensød. Når Himlen arker mod Vinden, får vi ingen Regn. Vælter Arken, får vi Regn. Arker Himlen i Nør, tag hvad der er tør. Arker Himlen i Øst, lad stå, så længe du har Lyst. Hvor Vinden er Tamperdag, vil den holde sig til Tamperdag igen. Regn Syvsoverdag giver Regn i syv Uger. Den 13. Juli er Margrete-Råddenhøj. Er Storken grå, ustadigt Vejr vi få. Når Ræven gør, får vi Frost. Er Pelsdyrene stærkt undergroede i Efteråret, får vi en streng Vinter. Er Gåsebenet (Brystbenet) plettet, får vi tidlig og streng Vinter. Blomstrer Lyngen højt i Top, får vi stor Vinter i Galop. Mange Mus er Tegn på Dyrtid. Fygen og Rygen varer i 3 Dage. Nordlys betyder Frost. Bisol er Tegn på Nedfaldsvejr. Ring om Månen er Forbud på Nedfald. Stråler fra Solen om Eftermiddagen er Tegn til Blæst. Går Morgentågen op, får vi Regn, går den ned på Jorden, får vi Solskin. Den første Halvdel af Hundedagene er modsat den sidste. Drager Svanen mod Syd, har den Vinteren i Halen. Når Børn i Maj bygger Huse i Rækker (af Sten), da Tørke i Juni os skrækker. Skovduen kurrer mod Frost (Nattefrost). Når Uglen tuder i Skoven, bliver Vinteren forvoven. Kommer Høgen til Hus i Morgenstunden, bliver Vejret uroligt. Når det fryser fra Sønden, fryser Tappen i Tønden. Som Dagene længes, så Vinteren strænges. Østenvind og Kvindesind giver Vand. Sydostblammer og Kvindejammer (også Kvindeklammer) ender gerne med Vand³⁰. – Når Himlen ser ud som skruppet Tow (Uld), så får vi Regn, det må I trow (Trustrup)¹⁰.

I Tøstrup kaldte man altid de små gråligrøde Evighedsblomster, som gror i Lyngen, »Maries Sengehalv«. De små »Maries Høns« satte man på sin Hånd, når man en Dag gerne vilde have godt Vejr, og bad dem flyve op til Vorherre og bede ham derom. Hvis nu det lille Dyr hurtigt lettede Vingerne og fløj, anså man det for et godt Tegn¹¹.

HØST OG HØSTGILDE

Om Høstet er der ikke overleveret anden Oplysning end en Beretning om den sidste Sletdag, da fik man Enggilde, en Begivenhed, som man så hen til med Længsel. Ved dette Gilde bestod Maden af Risengrød og Æbleskiver. Samme Dag tog man Hul på Gammeløl-Tønden. I 1889 var Gammeløl næsten ukendt, idet Bajerskøl da havde fortrængt denne Drik, der i den daglige Husholdning dog ikke var blevet erstattet af Bajerskøl, der heller ikke kunde erstatte Gammeløllet⁴².

Hvis Høsten skulde begynde en Mandag, gik man altid ud og mejede 3–4 Neg om Lørdagen, for at man ikke skulde komme til at begynde om Mandagen; derved var der nemlig Uheld⁴³.

Den ældste Høstskildring, der er optegnet fra vore to Herreder, er fra det søndre, den er fra 1886 og skal her meddeles i fuld Udstrækning:

Så snart Høsten i Sønder Herred begyndte, måtte man give Afkald på den kære Middagssøvn, men så fik man til Gengæld en Dram til Meldmaden og Kaffe om Middagen. Mens Pigerne malkede, måtte Karlene slibe deres Hjøllier (Høleer). For en Nemheds Skyld lod de Drowene (Dragene) ligge i Marken. Kornet blev i Reglen opbundet med det samme. Pigen, der bandt op, måtte passe at være tre Hug bag efter Høstkarlen. Hvis Karlene, når de om Morgenens i Duggen lagde på Skår, huggede hinanden i Udenskår, idet den anden kom forved den første, kostede det en Flaske Brændevin. Når en Høstmand var første Gang med på en Gård, måtte han give Hønseøl. Rug og Hvede blev sat sammen i Avne, seks Neg i hvert Sæt, to og to og et for hver Ende. Man regnede da ti Sæt eller 60 Neg til en Trave. Et Sæt kaldtes også en Hob. Byg og Havre blev sat sammen i Kærve, tre til hvert Sæt, og Stedet, hvor Negene stod, kaldtes Kærvesteder. Tyve Kærve udgjorde da en Trave. Til Kornets Hjemkørsel skulde Vognene »skawtes om« til »Lejdevogne«, og Skravene blev lagt på. Vintersæden måtte forinden bindes med Kærvebånd, der lavedes af Langhalm og bandtes sammen i Knipper på 60 Stykker. Vårsæden blev bundet i Tvillingbånd, to og to sammen, når de da ikke var bundne i Dronninger, d. v. s. meget store. Rugen måtte ofte bindes om Natten, da den ellers blev for stegl (stiv, skør) i Solvarmen⁴⁴. Ærterne måtte man passe at »få slåede op«, inden de blev for modne, og når de var vejrede på Skåret, måtte de på en Godvejrsgod, helst når det luftede lidt, kyles sammen i Rangler med et Halmetræ, en såkaldt Tvege af en ung Hessel eller Eg, der var bagt sejt

under Gruen. Når man kørte Ærter ind, måtte man have For- og Bagreb på Vognene og Lasmejdstangen eller, som den også kaldtes, Låns med. Var man færdig med at høste, strøg man for Kålene, og undertiden fik man samme Aften Skårgrøden med Æbleskiver og Punch. Husmoderen måtte da huske at fortælle, at det virkelig var Skårgrøden, for ikke at blive krævet for den tiere. Høst- eller Ærtekællingen (◌: det sidste Neg) måtte hjem med det sidste Læs. Piger og Høstkoner havde pyntet hende ud med nogle af deres Klædningsstykker. Madammen blev da læsset forsigtig af for Stuedøren (den bedste Indgangsør på Huset), Karlene gav hende en Svingom og dansede hende ind på en Lo, hvor hun måtte stå med sin Kratte til den Dag, Skårgildet skulde være. – Når så Rugen var lagt i Jorden, og Vandfurerne pløjede og revne ud, hvilket sidste ofte var Pigernes Arbejde, skulde der en Løverdag være Høst- eller Skårgilde. Til dette skulde der både slagtes, brygges og bages. Men hvor travlt end Kvindfolkene havde, måtte de dog Aftenen før Gildesdagen have bundet Høstkransen. Den blev så hængt for Bordenden i Dagiigstuen eller også over den fornemste Plads i Overstuen, hvor Manden skulde sidde. Var så Suppen kommet på Bordet, sagde Manden, idet han tog sin Ske: »Værsgod Folk og spis, det er Gildesuppen!« Efter gammel Skik måtte man, når man spiste Suppe, tage sin Ske tre Gange (måske spise 3 Tallerkener Suppe). Derefter fik man enten Steg eller Fisk og ovenpå Søsterkage med Sukker på. Senere fik man Kaffe og Hvedebrød. Når Lysene var tændte, skulde man have Meldmad, skåret Sigtebrød med pålagt Ost, Kød og Pølse, samt den kære Kornpeter (Brændevin) til. Derefter kom Kortene for en Dag, og når man havde spillet Mis, Lur og Bedste Beskub et Par Timer og fået sin Dram rundt, hver Gang Klør var Trumf, skulde man endelig have Skårgrøden, hvis man da ikke havde fået den Op-høstningsaftenen. Ovenpå fik man gl. Fisk med Sennepsovs og Kartofler. Da Fisken skulde svømme, måtte man have dygtig mange Dramme til. Til sidst skulde man have Punch at drikke på det indhøstede Kornes Velgående. Var det en større Gård, var der undertiden også Dans¹⁵.

Herefter følger en helt ny Optegnelse, men da den ligeledes giver en Række Enkeltheder og en god Oversigt over Høstarbejdet, fremlægges den fuldstændig:

I Rentier Chr. Sørensens Fødehjem, en Gård på 70 Tdr. Land i Gammel Sogn ved Grenå, var den lejede Arbejdskraft i Høsten 2 Høstmænd og en Høstkone. Mændene havde med sig deres Mejeværker og Le. Mejeværkerne bestod af Ledrag med fire Grene til at lægge Sæden på Plads, og en Le enten af engelsk eller ungarsk Fabrikat. Ved Arbejdets Udførelse var

Mændene iført Bukser, Vest og Brystdugsærmer. Kvinderne var i Bomuldskjole og Høstærmer på Armene til Beskyttelse mod Stråene. Så begyndte Arbejdet med godt Humør, fra Duggen var tørret af Solen og til 7 om Aftenen, afbrudt af Formiddagsfrokost. Davren bestod af Mælk og Brød. Den spistes, inden Arbejdet begyndtes. 1½ Times Middag og Eftermiddagsmellemmad, alt god og kraftig Kost. Høstmændene fik 3 Tdr. Korn og Høstkongen 2 Tdr. Korn. Mændene fik endvidere 1 Kr. ekstra for Slid på Leen. De gamle, drevne Optagere tav ved Mejningens Slutning med deres Viden om det sidste Neg. Det var som oftest Lillepigen, der gik i Vandet og måtte snøre Kællingen. Det tog Pigen nu ingen Skade af. Ved Ophøstningen holdtes Skårgilde, vi fik Risengrød med Kanel på, og Lillepigen fik den store Grydeske at spise med, og der var som Regel et stort Smørhul. Når Kornet var høstet, strøg Mændene for Kålen. De stillede sig uden for Vinduerne og strøg med Strygespånen på deres Le. Så skulde Mor ud at give dem en Snaps, ellers truede de med at høste Kålen. Chr. Sørensens Fader døde, da Sønnen var 4 År, hvorefter Enken drev Gården med Bestyrer. Han og de to Høstmænd sammen med de to Tjenestepiger, Stor- og Lillepigen, Høstkongen og Karlen klarede Høsten. Efter Indkørslen skulde den afhøstede Mark rives over, dog ikke alt for rent, »Fuglen og den fattige skal også være mæt«. Rivningen foregik med en 2 m lang, tynd Bjælke med Trætænder i. På Bjælken var fasttømret et Skaft med en Knag og en Læderrem. Det var Hjorddrengens Arbejde, og Slæberen, der kaldtes »Bittefanden«, var et meget upopulært Redskab. Hjemkørslen af Kornet gik med Liv og Lyst, i vanskeligt Høstvejr ofte til ud på Natten. Så fik vi ekstra Kaffe, og var det meget varmt i Vejret, Saft og Vand iblandet lidt Rom og Gammel Øl. Øllet var blevet brygget i April, lagret og gemt til Høstet og Høst. Dette Øl var meget berusende og kunde variere meget i Smag i de forskellige Gårde. Chr. Sørensens Moder ansås for at være særlig heldig med at brygge Øl. Til Høstgildet i September fik vi til Middag Kl. 12 Suppe kogt på Lammekød og kogt i Kobbergruekedlen. Gildet var kun for Gårdens Folk og Høstfolkene. Senere mødte Slægt og Naboer, og så dansede vi i Storstuen til lang ud på Natten¹⁶.

I Høsten havde man på Jens Hviids Fødegård i Voldby en Husmand til Hjælp samt en Kone eller Pige, de fik Korn i Løn. En Høstmand fik 2 Tdr. Korn og Høstkongen fik 1½ Td. Korn, og så fik de Kosten¹⁷.

I Høstens Tid fik Høstfolkene hver Dag tildelt en lille Portion Gammeløl, meddeler Nissen-Ramten.

Når det sidste Korn var mejet, gik Høstfolkene hjem og om i Haven, hvor de gav sig til at stryge Leerne foran Kålene, som de truede med at

gå løs på. Husmoderen måtte da fri Haveurterne for Nedmejning ved at give Brændevin og Gammeløl. I 1889 kom hun (Ørum S.) ud med en Snaps og en Drik Husholdningsøl⁴⁸.

Den almindelig udbredte Skik at stryge for Kålen er der også Optegnelser om fra Fuglslev og Rimsø. Fra sidstnævnte Sogn meddeles, at det sidste, man mejede færdigt, var Ærterne. Så kom Karle og Høstmænd hjem i Gården, stillede sig op i Rad udenfor Vinduerne og strøg deres Leer. Dette var Tegn på, at hvis de ikke blev beværtede, gik de ned i Kålhaven og mejede Kålene. »Bedstefar måtte så gå ud i Gården til dem og tale dem til Rette ved at bede dem gå inden for og få en Tår Gammel-Øl«⁴⁹.

I Nøddager blev det sidste Neg pyntet med Hat og Trøje. Pigerne var med oppe på det sidste Læs, og man råbte og sang⁵⁰. Pigerne vilde i Rimsø nødig binde det sidste Neg; thi den, der gjorde det, skulde have »den gamle«⁵¹.

I Fuglslev havde pens. Lærer N. Nielsen, Trustrup, kun een Gang set, at der på det sidste Læs Korn, som blev kørt hjem fra Marken, var en »Høstkælling«: en som Kvinde pyntet Tøjskikkelse⁵². I Nimtofte mindes af Optegneren kun, at Kællingen en enkelt Gang (i 1890'erne) blev udklædt som en virkelig Kælling⁵³.

Høstgildet, der blev fejret, når Kornet var hjembragt og Markerne tomme, hørte til Årets store Gilder, hvad de efterfølgende Optegnelser umiddelbart vil vise. Inden vi stifter Bekendtskab med Folkeoverleveringen, skal vi læse en lille, værdifuld Skildring af et Høstgilde, der fandt Sted i et Fiskerhus ved Katholm Strand 1791. Beretningen findes i et Brev af 2. Oktober 1791, skrevet af Billedhuggeren C. F. Kindgren, der var ovre på Djursland for i Alsø Kirke at opstille Billedhuggeren J. Wiedewelts Epitafium over Peder Rosenørn til Katholm. Under sin Logistid i Fiskerhjemmet havde Kindgren Lejlighed til at være Tilskuer »ved konens nøslerier, da hun havde nok at bestille i kiøkenet med at lave mad til et Høstegilde, som bestod af 2 fremmede personer, Konen selv og 2 børn og mig i mandens stæd; ty manden havde lagt sig i en Sandgrav, og sov gildet bort; men siden dette nu skulde være et høstegilde, Saa tillader jeg mig at nevne Retterne, som bestod af lamme Kiyd Suppe med hakkede Kiyd boller paa – en slags Tørfisk graasey⁵⁴ kaldet med smør og peber – bohvede grød koget i melk saa fast og haard at man gierne havde kundet danset paa den; med Raee melk dertil; der nest Steg braset op Paa panden, og tilsist Eble-skiver baget af bygmel, saa store som underskaalen af en Thekop«⁵⁵.

Man forbavses egentlig over, at man i et ret lille Hjem som det, C. F. Kindgren en kort Tid havde Logis i, kunde få Råd til at stille an med så stor en Beværtning til et Høstgilde, som vi nu har hørt om, men dette har altså været Tilfældet.

I sin Høstgildeskildring fra o. 1850 (og senere) oplyser Nissen-Ramten, at et af de sildigst fødte Lam udtoges til at være Høstlam eller, som det sine Steder kaldtes, Gildelam; thi det skulde slagtes til Høstgildet. Enkelte holdt Høstgilde straks efter, at Høsten var endt, andre lidt senere, men som Regel skulde Høstgildet være holdt inden November.

Til Høstgildet mødte samtlige Høstarbejdere og deres Familie, og der indbødes Slægt og Venner. Dersom man i Løbet af Sommeren havde haft Nybygning for, mødte Murere og Tømrere også som indbudte. Gæsterne mødte Kl. 12-1 Middag og fik da først Sigtebrød med Smør, Ost, Kød, Pølse og dertil Brændevin og Øl. Dette Måltid sluttede med Kaffe. 1-2 Timer derefter spistes Suppe med flere Slags Boller, derefter Lammesteg med Flødesauce og Kartofler, og til Stegen var der sat Syltetøj frem. Ved Aftentid drak man Kaffe med Kaffebrød til, og sent på Aftenen spistes skåret Smørrebrød til The og derefter en Thevandsknægt.

Høstgilderne holdt sig uforandrede til 1889 på det nær, at der da til sidst dækkedes koldt Bord, hvorefter Konerne fik en Kop The, medens Mændene drak et Glas Punch. Der var enkelte Byer i Nærheden af Grenå, hvor det i 1889 ligesom i ældgammel Tid var Skik at holde Høstgilde på samme Dag i alle Gårde og Huse i Byen. Der foretoges da enten en fælles Udflugt eller der dansedes i Fællesskab i en eller flere Gårde, men hver spiste hjemme hos sig selv⁵⁶.

I et Par unge Optegnelser hører man ligeledes om Høstgildet, der blev afholdt samme Dag over hele Byen. Det var således Skik i Voldby, at Ungdommen, efter at der på Høstgildedagen var spist til Middag, kørte en Høsttur enten til Skoven eller til Stranden. Når de kom tilbage, blev der drukket Kaffe. Efter Aftensmåltidet var der Dans for hele Byens Ungdom hos en af Byens Gårdmænd. De gamle blev hjemme om Aftenen, og der blev drukket Kaffe. Mændene fik en Punch⁵⁷.

Den smukke Skik at holde Høstgilde samme Dag i hele Byen og samtidig foretage en Udflugt, var også kendt og brugt i Sangstrup. Herfra berettes, at det endnu o. 1900 var almindeligt, at alle skulde have Høstgilde på samme Dag, og det var altid en Lørdag. Det kunde hænde, at Høsten ikke var helt tilendebragt hos alle den Dag. Høstgildedagen bestemtes nogen Tid i Forvejen, for at alt kunde blive lavet til i god Tid, og så kunde Regn eller andet hindre Høstarbejdet i Mellen tiden, men Gildet

holdtes alligevel af alle på den fastsatte Dag. Til dette slagtedes i hver Gård et »Skårgildslåm«. Af Gæster var der ikke andre end Høstmanden med Kone og Børn, eller Høstkonen med Mand og Børn og så den nærmeste Familie. Stuen blev særlig pyntet i Dagens Anledning, f. Eks. blev der bundet en Krans, som hængtes op på Væggen ved Bordenden. Kransen var bundet af de forskellige Kornsorter, og der var indflettet i den forskellige Slags Frugter som Æbler, Pærer og Blommer⁵⁸. Gæsterne var bedt til Kl. 12, og Middagsmaden bestod altid af Kødsuppe med Kødboller og Steg. Om Eftermiddagen kørte de fleste Høsttur enten til Grenå Havn, til Benzon Skov eller et andet Sted, og så fulgtes alle Vogne ad. Til Aftensmad fik man enten Grød eller Ål eller begge Dele. Om Aftenen var der Legestue for Byens Ungdom i en eller anden Gård, hvor der fandtes en stor Stue, som egnede sig til Dans. Når de unge gik til Dansen, fortsatte de ældre Samværet til ved Midnatstide med Snak og Tobak, Punch og Dramme. Kvinderne drak Kaffe. Anden Dag var der Gilde igen, men kun for Gårdens Folk og de øvrige Høstfolk. Da spistes der til Middag, og der blev drukket Kaffe med tilhørende KaffeKnægte, hvorefter Gæsterne gik hjem⁵⁹.

Endelig skal nævnes, at ved Høstgilder i Veggelslev vankede der Suppe og Steg, hyppigst Kalvesuppe. Om Aftenen Bollepunch. Ved den Lejlighed var i de enkelte Gårde kun inviteret Familien, Gårdens Folk og Høstmanden (en Arbejdsmand med Familie)⁶⁰.

HUSDYR

Hestetillægget var og havde altid været betydeligere i de to djurslandske Herreder end i nogen anden Egn af Landet. Hingstene fremvistes ikke alene ved Dyrskuer, som begyndte o. 1850, men ved Markeder, store Auktioner og lignende Steder. Et »Medgiftsøg« var i Reglen et Føløg, og mangen gammel Gårdmand klappede den eller Hingsten og sagde: »Her er min Velstand kommen fra!« Hestene holdtes i godt Huld, og når man førhen roste Hestens gode Foderstand, forsikrede Ejeren, at Huldet kun var mådeligt, og at den fik ingen Ting. I 1889 derimod vilde man nok høre Rosen for Foderstanden, og for at rose Dyret endnu mere, føjede Ejeren til, at det ikke havde fortæret ret meget og var nemt at holde i god Stand.

Hestene gik ude i Efteråret med en Klokke om Halsen; men da de ofte løb langt bort for at finde Læ og Græs, satte man meget svære Diger fra Kær til Kær for at holde Hestene enten på Byens Mark eller i Engen. Disse

svære Diger blev ofte betragtede som en Slags Volde fra Fortiden, og der blev altså tillagt dem en ganske anden Betydning.

For at Dagsarbejdet kunde blive påbegyndt i rette Tid, måtte Drengene hver Morgen meget tidlig ud for at lede Hestene op. Kunde eller vilde Drengene ikke finde dem, måtte Arbejdet opsættes. Drengene fik ikke Mad, før de gik; thi så troede man, og vist heller ikke uden Grund, at de kom hurtigere hjem. For Hjulploven brugtes 4–6 Heste, men dengang holdt man også dobbelt så mange Heste på en Gård som i 1889⁰¹.

Når de i Tøstrup kom hjem efter Dagens Markarbejde, tog de Selerne af Hestene (Bæsterne), klappede i Hænderne og lod dem løbe. Så skulde de ud tidlig næste Morgen at lede efter dem, så det var ikke sådan dengang som nu. Der kom tit Bud fra Herremanden Kl. 9 om Aftenen, at Husmændene skulde møde næste Morgen på Gården, og kom det til min Husbond, så skulde a afsted både til Kjærende og Attrup, i hvad Vejr der var på Sky. Den Tur tog fire Timer. og a skulde op igen som sædvanlig, meddelte Per Rytter til Evald Tang Kristensen⁰².

I Tiden forud for 1819, da Stensbækgård i Sangstrup (Voldby S.) blev udstykket, holdtes der på denne Gård en Besætning på 6 Køer og 18 Heste. Grunden til, at man havde så mange Heste, kom af, at der dengang skulde 6 Heste til at trække de meget klodsede Hjulpløve af Træ.

Sangstrup Bys Beboere havde på den Tid en fælles Græsgang på Stensmarks Mark (Hammelev Sogn), der lå på Bakkerne mellem Skovene, som nu hører til Stensmark. Denne Fælleld kaldtes: Stensmark Enge. Når de da om Sommeraftnerne kom fra Stensbækgård hjem til de enkelte Gårde, tog de alt Seletøjet af Hestene og lod dem løbe. Hestene fulgte da en Vej, som på den Tid gik tværs over Markerne ned til Stensmarks Enge, som lå ca. 2 km borte. Dagen efter om Morgenens, når Hestene igen skulde for Ploven, sendtes en Mand afsted for at fange dem, og for at han kunde få fat på dem, havde han et Havreneg med på Ryggen, og med dette lokkede han Hestene til sig⁰³.

På Grund af de magre Græsgange og den ringe Højbjergning var Kvæget især i Nørre Herred forhen uanseligt, meddeler J. C. Hald 1827. I Sønder Herred var Kvægavlen heller ikke af megen Betydning, dels på Grund af Græsgangenes Knaphed, og dels fordi der holdtes for mange Heste (i 1827 dog færre end før), hvilket atter var en Følge af, at de magre Jorder næsten ikke afgav andet end Halm til Vinterfoder, hvorfor Hestene var små, og altså måtte der holdes des flere. I Sønder Herred havde en Bondegård på 5 Tdr. Hartkorn med et Areal af ca. 30 Tdr. Land sjældent flere end 4 til 5 Køer, et Par Stykker Ungkvæg og 1 à 2 Kalve, men i det mindste 6 Heste.

Endnu mere indskrænket var Kvægavlen i Nørre Herred, hvor Naturen lagde næsten uovervindelige Hindringer i Vejen for dens Udvidelse. Selv i den bedste Del af Herredet, mellem Benzon og Grenå, holdtes på de største Bøndergårde på indtil 8–9 Tdr. Htk., ikke mere end 6 til 7 Køer; men Arealet til en sådan Gård var også kun 40 Tdr. Land. Derimod var Hesteholdet betydeligt, 6 til 7 Stykker store og små⁶¹.

Køerne forsømte man førhen meget både med Røgt og Pleje; de gik længe ude om Efteråret og kom ud i det tidlige, kolde Forår. Derfor var de meget lådne og magre, ligesom de også på Grund af de dårlige Stalde var meget urenlige; men i 1889 dreves deres Fodring og alt til Mælkeriet hørende meget vidt. »Før Jul skylder vi ikke Høvederne noget, og efter Kyndelmisse har de ikke noget at fordre«, sagde de Gamle; men i 1889 passede det bedre at sige Midten af Oktober og Midten af Maj.

Af Folketro vedrørende Husdyr kan anføres: Når en Ko skulde til Tyrs, sattes Stål i Stalddøren, som Koen blev trukket ud af (Nøddager). Når Køerne første Gang skulde på Græs om Foråret, stak man en Tjærestik i Munden på dem, for at ikke Gift eller Kryb (»Skarn«) skulde gøre dem Fortræd⁶⁵. Man måtte ikke kaste Møget ud af Kohus eller Stald Julemorgen, thi så kastede man den bedste Ko eller Hest ud. Man skulde altid stå op på Vognen fra den rette Side, ellers tog Føløget Skade, når det skulde føde⁶⁶.

I gammel Tid samledes Kreaturerne fra Ebdrup om Morgenens oppe ved »Hjordkjælden«, der var fælles for hele Byen. Der var 10 Gårde. Så kom de hver med sine Køer, og der var 3 Mand med hver Dag, de skulde skiftes fra de forskellige Gårde med den Hjælp. De havde Reb med, fordi Kreaturerne tit gik i Bløde, og så kunde de ikke selv komme i Land. Der var både Åer og Bække, som Vandet selv havde dannet; disse Vandløb gik ud og ind. I Kanten af disse kom de første grønne Spirer frem om Foråret. Når så Kreaturerne sank i, kunde de ikke selv redde sig derfra. Derfor måtte der være 3 Mand til at trække dem op på fast Grund. Til Aften kom Kreaturerne hjem til Hjordkjælden, og der skulde så hver Mand hente sine Husdyr. De skulde nok selv gå i Flok, hvert Hold (hver Gårds) for sig⁶⁷.

De Tyrekalve, der ikke skulde benyttes til Avlen eller slagtes i Husholdningen, kastreredes for at fedes og sælges som Stude eller til Benyttelse ved Arbejdet i Engene, der hørte til John Johnsens Barndomshjem i Albøge. De blev kastrerede, når de var to Dage gamle. Det blev besørget af Bedste-

moderen. Hun tog noget Tørveaske i en Skål og noget Smør på en Underkop, og når Stregene var skåret over, tog hun en god Klump Smør og kom i Sårerne og derefter blev Stedet overgnedet med et godt Lag Tørveaske. Studekalvene kunde efter dette stå op med det samme, og de fejlede aldrig noget⁶⁸.

Når man i Sangstrup var færdig med Høsten, slog man Køerne løse, så de kunde gå frit om på Marken og finde Føden, men for at det skulde være let at fange dem igen, lod man dem slæbe med Tøjret. De små Kalve slog man også løse, og de fulgte da Køerne, hvor de gik. Køerne måtte kun gå på Ejerens egen Mark, hvor de blev passet af Ejerens Hyrde. – Når man nåede November, kom Turen til Fårene. De blev jaget løse ud på Marken, hvor Byens samlede Fåreflok gik og græssede til henvend Juletid. Jens Knold, der boede i det alleryderste Hus i den søndre Ende af Byen, var den sidste Fårhyrde. Han kunde ikke selv passe de mange Får, men havde til Hjælp en Dreng fra en af Gårdene. Det gik på Omgang mellem Gårdfolkene at yde Jens Knold denne Hjælp. Når de da drog ud med Fårene, begyndte de ved den søndre Ende af Byen og samlede dem så fra alle Gårde, efterhånden som de drog Nord ud af Byen. Når de kom til en Gård, lukkede de Porten op og gjorde Alarm med en Håsseskralde (Horse-skralde), og Fårene blev da jaget løse ud på Gaden til den øvrige Flok. Fårhyrdens Løn bestod i en vis Mængde Korn fra hver Gård. Det sidste År, Fårene således vogtedes i Flok af en Fælleshyrde, var 1868⁶⁹.

I Sandegnene var Fåret Bondens vigtigste Husdyr. På en Bondegård i Nørre Herreds ringere Sogne var det ikke sjældent at finde en Flok af 50 til 100 Fårehøveder. I Sønder Herred var Fåravlen heller ikke ubetydelig. Her var det o. 1827 ikke ualmindeligt, at der på en Bondegård holdtes 30 Får. På sine Steder lod Bønderne i en By alle deres Får drive på Heden under fælles Bevogtning, således i Alsrode på Katholms Gods. Til nævnte By hørte i 1827 en stor endnu ikke udskiftet Hede, hvor en Flok på over 500 Får søgte deres meste Næring⁷⁰. Fårene skulde føde på Julemøget, så gik Fødselen let.

Fårholdet var forholdsvis større o. 1850, end det var o. 1890. Den fremherskende Race var Hedefåret, der en stor Del af Vinteren gik ude for at søge Føde. I 1889 kunde dette ikke lade sig gøre uden Skade på Kløver og Rug, så Fårene måtte da enten holdes i Tøjr eller inde. Fårholdet gav i 1889 et bedre Udbytte end tidligere; thi Racen var forbedret, Priserne var højere, og Fåret gav mere Uld og Kød⁷¹.

Sidst i April og omkring Oktober skulde Fårene vaskes. De lagdes i et Kar lunkent Vand tilført Sæbe og Soda, og så strigledes de godt igennem.

Forkarlen holdt Hovedet og Forkroppen, og en Dreng holdt Bagbenene. En af Pigerne vaskede og brugte Striglen. Derefter blev Fåret skyllet med koldt Vand. Når Fårene var tørre, skulde de klippes. Der blev da opstillet et Par Kar i en Port, derover lagdes en Bundseddel (Bunden) til en Vogn, og her anbragtes Fårene under Klippingen. Kvindfolkene klippede, og Drengene holdt i Bagbenene, mens Fårene blev klippede under Maven. Så blev de bundne og lå rolige, til de var færdigklippede. Der var under Arbejdet en gruelig Brægen af både Får og Lam (Albøge).

Af Svin havde man o. 1850 i Reglen kun to om Året i hver Gård. De blev mindst $\frac{3}{4}$ –1 År gamle og gav stort Flæsk. I 1889 opfødtes de let og solgtes hurtigt, så man kunde nok regne 3–4 Svin à 200 Pund på hver Tønde Hartkorn. Man skulde spytte ind i Stien til Grisen, ellers trivedes den ikke godt⁷².

Endelig skal anføres nogle Optegnelser med særlige Oplysninger om Husdyr.

I Foråret 1859 var Rasmus Poulsens Køer i Sangstrup fulde af Utøj, hvorfor han sendte sine to Karle ned til Hjembæk (ved Sangstrup) for at hente Havvand til at vaske dem i. Anders Fugl i Enslev, som døde en Del År før 1921, tjente Rasmus Poulsen som Karl. Sammen med den anden Karl fik han et Par Heste og en Vandtønde til at hente Vandet i. Da de kom til Stranden, vilde de slippe så let som muligt om ved Arbejdet, hvorfor de kørte Vognen (med Vandtønden på) med Hestene for ud i Vandet, hvor de så vilde øse Vandet op i Tønden med Spande. Den ene Karl satte sig op at ride på den ene Hest, mens den anden satte sig på Tønden, og således søgte de at komme ud i Havet med Tønden. Men de passede ikke på, for pludselig blev Vandet meget dybt, og Hestene kunde ikke bunde, de begyndte at svømme og kom således længere og længere fra Land, det gik stedse længere udad, og til sidst druknede de begge to. Karlene reddede sig med Nød og næppe ved at svømme i Land⁷³.

Læreren i en By ved Grenå havde stor Øvelse i at hjælpe Køerne under en vanskelig Fødsel. En Nat blev han hentet til en Ko i Nabolaget. Da alt var kommet i Orden, sagde Manden: »Hvordan kan det dog være, at der så ofte er Uheld over mig med min Besætning?« »Ja«, siger Læreren, »Grunden til alle dine Uheld kan ses i Grævningen bag ved hvert eneste Kreatur«. »Hvordan da?« spørger Manden. »Der er for lidt Skidt«, siger

Læreren. Manden forstod Meningen og lagde sig Formaningen på Sinde. Uheldet fulgte ham da ikke mere⁷⁴. Han har vel i Fremtiden fodret sine Kreaturer bedre.

I Tilslutning hertil kan berettes om en Mand fra Sjælland, der havde købt en lille Gård i Grenåegnen. Han havde flere Uheld med Heste, Køer og Får. Så beklagede han sig til en gammel Smed, der nu havde en Gård med en stor og god Besætning, og da Sjællænderen lod sig forstå med, at der måske var én, der havde påført ham Ulykkerne, sagde Smeden: »Det er også min Mening, og du har vel nok hørt, at jeg har været noget omkring i mine unge Dage og har også læst noget. Jeg plejer ikke at bruge det, men da du nu er en fremmed her, så var det en Skam ikke at hjælpe, hvor man kan. Hvis det bliver stille Vejr i Morgen, så skal jeg komme ud til dig, og jeg vil da først vise dig Skademanden, derefter vil jeg give dig et godt Råd, som er ufejlbarligt. Men du behøver ikke at fortælle det til alle og enhver.« Næste Dag kom Smeden. Først gik han med Manden til Hestestalden, så til Kohuset, til Fårestien og til Svinene. Da alt var besét, sagde han: »Alt kan reddes og rettes endnu, men du skal gøre, som jeg siger, og det er bedst, vi følges ned til Bækken, at du kan se den skyldige«. Da de kom i Nærheden af den, sagde Smeden: »Gå nu hen og se ned i Vandet«. Lidt efter sagde han igen: »Kan du se én dernede?« »Nej«, svarede Manden, »jeg kan kun se mig selv«. »Ja, det er rigtigt«, sagde Smeden, »du er den skyldige, og nu skal du høre Rådet. Giv Hestene lidt og tit og dygtig Havre på. Giv Køerne noget mere Foder og Klid eller Grutning til. Giv Fårene noget valset Havre, og giv Grisene noget Korn, så bliver du lige så fri for Trolddom i din Gård, som jeg er i min«. Manden blev vred på Smeden, og han blev ved med sit Kniberi, så Uheldet forfulgte ham, indtil han måtte sælge Gården⁷⁵.

Biavlen dreves på den Måde, at man altid slog de Familier ihjel, der boede i de ringeste Kuber. Man gjorde sig ikke anden Umage med Bierne end at indfange Sværmen og lade den passe sig selv hele Sommeren. Når så Efteråret kom, så man efter, hvilke der skulde dræbes. Disse blev sat over et Hul med Ild, hvorpå der kastedes Svovl; her brændtes, kvaltes eller halvkvaltes Bierne. Derefter masedes de døde og halvdøde Bier sammen med Æg, Madiker og Honning, og dette Kram solgtes til Mjødblederen eller kogtes og spistes af Familien. Mjødblederen vejede ikke Honningen,

men den blev målt i Kandemål. Dette Dyrplageri dreves endnu i 1889, men da vandt den forbedrede Biavl mere og mere Indgang, meders Bislagteriet aftog. Der var iøvrigt kun få Bier i Egnen⁷⁶.

FØDE OG KLÆDER

Man spiste i Tiden o. 1850 og derefter solid og ensartet Mad, og hele Husstanden spiste ved ét Bord og i Fællesskab. Om Morgen indtoges Øllebrød, hvortil hver fik en lille Stump Ost. Fra den Tid, da Markarbejdet begyndte om Foråret, og til Mikkelsdag spistes Formiddags-Mellemmad. Dersom Mellemmaden spistes hjemme, bestod den af Fedt og Brød, men spistes den i Marken, af Smørrebrød med pålagt Ost eller Kød. Middagsmaden bestod som oftest af Grød og stegt Flæsk til Brød, Kål og Flæsk, Ærter og Flæsk, Suppe og Kød, Vælling og Pandekage o. s. v. Mælke-
maden udfyldte dog de fleste Dage. Om Aftenen spistes der i Reglen Kartofler med Melsauce eller Mælk og Grød. Aftensmaden nødtes i Aftensunden, og i de korte Dage spistes ingen Mellemmad; men Brødet spistes så ved Sengetid og kaldtes »Kvældsnætter«. Måltiderne benævntes Davre, Onnenover, Nætter og Kvældsnætter. Disse Forhold var endnu i 1889 de samme for Tjenestefolkenes Vedkommende: thi de Bønder, der ingenting bestilte, men blot drev omkring, spiste ikke til regelmæssige Tider⁷⁷.

Forskellige Steder fra er der Optegnelser om Mad og Drikke. Da de hver især er af Værdi, skal man stifte Bekendtskab med dem.

Per Rytter fra Tøstrup tjente i tre Somre i en Gård i Kolind, og der fik de en udmærket Kost. Om Morgen, når Pigen havde malket, brok-
kede hun noget Brød sammen, hældte nymalket Mælk derpå og kaldte så på Hjordedrengene til Dovre. »Til vor Meldmad fik vi et Stykke Kød omtrent lige så stort som Brødet. Det vandlede for mig i Førstningen, men min Moder, som a klagede mig til, hun lærte mig at strø Purløg på, og det hjalp. Ellers fik vi mest Hvedemad der, Grød og Vælling, og det både til Onden og Nætter. Konen havde om Sommeren en Lergryde med Tap i forneden, og så kunde hun tappe Vallen fra Mælken, som var i Gryden. Den Mælk eller også pisket Fløde fik vi at dyppe Grøden i«⁷⁸.

Ane Bilde i Karlby fortalte o. 1890, at »hjemme spiste vi meget Ærtemelspandekager. Ærterne blev sigtede, og Pandekagerne var så gule og så pæne, men de var rigtig nok træge at få ned. Vi brugte at blande enten halvt Vikker eller halvt Ærter i Brødet. Så fik vi også Rugmelsgrød kogt i Vand, og Melet var, ligesom det kom fra Møllen. Når min Moder gav mig dem, inden a gik til Skole, og a lod mig forstå med, te a kunde ikke

ret lide dem, så gav hun mig lige så mange Lussinger, og så kunde a gå i Skole med det lige så sulten som a var. Vi fik ikke ret mange Kartoffler, for Folk sagde, at de stjal Fetaljen af Huset. Kaffe kendte vi ikke, men vi fandt endelig på at svide lidt Rug og koge Kaffe af. Når vi så ikke havde andet at drikke, så kogte min Moder en Gryde Hyldevand og satte på Kakkelovnen. Når vi blev tørstige, kunde vi så gå dertil og drikke, og så fik vi et Stykke Ost – og Brød til, når vi skulde have Meldmad⁷⁰.

Ane Bilde fortalte også, at en gammel Smed i Karlby var bleven syg, det var nok en stærk Forkølelse. Så havde hans Kone hørt, te Kaffæen var så gode til at komme til at svede på, og så købte hun en Fjerding Bønner. Dem kogte hun, ligesom de var, og gav ham Vandet at drikke, hun mente jo, det skulde laves ligesom Hyldevand. Men han kom ikke til at svede. I det samme kom en anden Kone derind, og så beklager hun sig jo til hende over det. »Hvordan har du da båret dig ad?« – »Ja, sådan og sådan«. – »Du skal brænde dem«. Så fik hun dem altså af Vandet og fik Kaffæen lavet ordentlig i Stand⁸⁰.

I de første 2 Pladser, Optegneren, P. Kolind, havde efter sin Konfirmation, fik man fra November til Maj Grønkål ca. 5 Gange om Ugen, men der blev givet Kød eller Flæsk nok til. Der slagtedes på de to Gårde mange Får og Lam. Hver Aften fik man Kartoffler, det var en god Kost, som Optegneren var glad for, men hele Sommeren fik de Boghvedegrød både Middag og Aften 5 Dage om Ugen. Det var værre, for Optegneren kunde ikke lide den Grød, hvorfor han sultede mange Gange. Grøden, der levnedes om Middagen, stod på Bordet om Aftenen tilmed et Fad Tyksurmælk, men Smørhullet var tømt. Om Middagen måtte de dyppe hver anden Skefuld i Smørret. Om Aftenen var de afbrugte Skeer sat op ved Bjælken, hvorpå der var slået et Stykke Læder med et Øje til hver Ske.

Der var ikke megen Borddækning eller Opvask. et rødt Lerfad var det hele⁸¹.

På Albøge Stoergård spistes i 1870–80'erne og senere Mælkoggrød om Morgen. Der blev stillet to Fade på Bordet, et til Husbond, Karle og Daglejer, og et andet til de to Piger og nogle af Børnene. Husbonden havde en Hornske, som havde sin Plads i Bordskuffen. Karlene havde Træskeer af Blommetræ. Når der var spist færdig, blev Skeerne slikket rene med Tungen og pudset efter med Trøjeærmet. Derpå anbragtes de i Vindueshaspen; så var de i Orden, når de skulde bruges igen. Når Mælkogbrødet var spist, blev der drukket en Kop Kaffe med en Rugbrøds mellemmad til. Morgenmaden kaldtes »Dower«, Middagsmaden »Unnenower« og Aftensmaden »Na-ater«. Morgenmaden spistes Kl. 6 og Formiddags mellemmad Kl. 8 til

8½. Der holdtes Middag fra Kl. 12 til 1½. Eftermiddagsmellemmad spistes fra Kl. 4 til 4½, og Kl. 7½ stoppede Arbejdet i Marken, og man gik hjem til Aftensmad. Tidspunktet for Dagens Måltider bestemtes af Dampmaskinens Fløjten i Fannerup. »Vi fik nogle gode Mellemmader med Kød og Ost. Om Middagen fik vi solide Retter; der var altid godt med Sulemad. Som vi spiste af samme Fad, dyppede vi Kartoffler i samme Skål. Til Aftensmad fik vi gerne Grød de fire Dage om Ugen. Bedstemoder brunede Smørret i en Stegepande, derefter blev det hældt i en Lerpotte med Tud og sat ind i Ovn; så var det parat til at hælde i Smørhullerne. De andre tre Dage fik vi oftest Kartoffler og Meldyppelse til Aftensmad«. I Helligdagene i Julen fik de alle de Kagemellemmader, de kunde spise, men mellem Højtiderne var det småt med dem. I Reglen fik Børn og Tyende kun én hver Søndag Eftermiddag⁸².

Mellem Ramten og Nimtofte boede i 1890erne et Par Folk, som jævnlig gik ud på Arbejde. De havde to Børn, en Dreng på 5 År og en Pige på 7–8. og de gik så ene hjemme og passede Grisen, gav Koen sit Foder o. s. v. En Dag kom de med hinanden over til Møllen. Konen der spurgte dem, om de nu ene kunde passe Hjemmet og Kreaturerne. Jo, det kunde de meget godt. »Ja«, siger Konen, »jer Fader sætter vel nogle Viller til jer, inden han går«. »Nej«, svarede Drengen, »Fader og Moder sætter Brød til os, men Villerne er til Koen og Fårene«⁸³. Viller kan betyde: Brød brokket i Mælk («Vildænder») eller en Favndfuld Halm eller Hø til Husdyrene.

Ost fremstilledes i Gårdene. Ostene skulde tørres og forlagres, indtil de blev gent hen til endelig Lagring på Loftet eller i Kælderen. De lå derfor en Tid i Loen. Her var der bundet et bredt Bræt i lange Reb fra Hanchbjælken, så det hang frit. På dette Bræt blev Ostene lagt og forblev nu der i lang Tid om Sommeren, medens Husmoderen flittigt så til dem og vendte dem, for at de ikke skulde »kælle« eller revne. Det var for at beskytte mod Utøj af enhver Art samt Katte, at Ostene således var anbragt et godt Stykke over Gulvet (fra Sangstrup)⁸⁴.

På Hylderne i Gårdenes Mælkekældere opstilledes Fade med Mælk, der skulde kærnes til Smør. Mælken blev håndskummet og kærnet hver Dag. Kærnen var tøndeformet, men ikke ret stor i Diameter. Den sattes på den ene Ende, og i den øverste Ende var der et rundt Skaft, der skulde skydes

op og ned for at få nogle Vinger nede i Kærnen til at løbe rundt og udskille Smørret. Senere fik man i John Johnsens Barndomshjem i Albøge en større Kærne. Den stod på fire Ben og kunde drejes med et Håndsving. Smørret anbragtes i en grøn Bøtte, og Husbondsfolkene kørte som Regel een Gang om Ugen til Grenå for at afsætte Smørret. I Stedet købtes Kolonialvarer og Brændevin, der ikke kunde købes hos Landkøbmændene; de var kun Høkere dengang (indtil 1903). Herregårdssmørret betaltes med en højere Pris end Landmændenes. Thi på Herregårdene, hvor der var mere Smør, fandtes der bedre Maskiner, og der var uddannede Mejsersker til at udføre Arbejdet. Men i 1880erne begyndte Mejerierne at komme frem. Nogle af de små Mejerier gik ved Hestegang. Snart oprettedes der også Andelsmejerier. Det i Lyngby, hvortil Mælken fra Albøge leveredes, oprettedes 1889.

Når der på Albøge Stoergård skulde laves Mel og Gryn i John Johnsens Barndom, passede en ældre Enke, Maren Laen, Håndkværnen. Hun havde forskellige Redskaber dertil, såsom Sier, Timse og Sold, og hun var en dygtig Mel- og Grynsmøller. Dengang lavedes der ikke meget Mel på Vindmøllerne: de arbejdede kun med Grutning og Valsning⁸⁵.

I Begyndelsen af forrige Århundrede samlede man Tang og brændte i Aske for deraf at udvinde Saltet. Flere Steder på Stranden i Grenåegnen kogtes også Salt af Havvandet i store Pander, thi Salttilførslen var spærret på Grund af Englændernes Overmagt. Dette Salt havde for Resten ingen god Smag. Det var meget bittert, men det var meget sundt, sagde de gamle, som havde brugt det⁸⁶.

Øl var gennem Tiderne den fornemste Drik på Landet, også på Djursland. Derefter kom Kaffe, som o. 1850 og senere nødtes de fleste Steder en Gang og oftere hver Dag, og som bødtes enhver Fremmed, efter at han havde fået en Bid Brød og en Dram. I Årene op mod 1890 var Kognak, gl. Rom og sådanne Drikke, som ikke kendtes før, blevet almindelige. Brændevinens Brug tog af, men Bajerskøl tog til i en foruroligende Grad, og gl. Øl, der var sundt og nærende, var næsten ganske forsvundet i 1889⁸⁷.

Når der i John Johnsens Barndomshjem i Albøge skulde brygges Øl,

blev der varmet Vand i begge Grubekedler. Man havde to trebenede Stole, der var lavet af en Trækløft. De kaldtes Brygstolene. På den ene af dem blev der anbragt et stort, rundt Kar, der benævntes Brygkarret. Husmoderen og begge Pigerne hjalp hverandre med at få de forskellige Ingredienser i Brygkarret til Brug ved Ølfremstillingen. Når Ølet var afsvalet i Brygkarret, blev det gennem en stor Trætragt tappet i Øltønderne, der så anbragtes i Kælderen. Forinden det nybryggede Øl hældtes i Øltønderne, blev disse rensede og udluftede grundigt. Det hjemmebryggede Øl var meget velsmagende. Det var noget stærkt, og det slukkede godt for Tørsten. Det hændte, at Ølet, om det gemtes længe, kunde blive surt, men så kom man lidt Natron i det, og så var Surheden borte⁸⁸.

Indtil omkring År 1900 lå der i »Lergraven« i Sangstrup et lille Hus, der vel målte ca. 6 Alen i Firkant, det var stråtækket og havde en lermuret Skorsten. Det var Maltkøllen. En sådan Kølle fandtes i hver By i Voldby Sogn. Den brugtes til at lave Malt i. Inde i Køllen var der muret en »Gris«, hvorunder der fyredes, og over Grisen lå der Brædder med Huller i, hvorpå Byggen, der skulde laves til Malt, lå. En sådan Maltning varede i tre Dage, og i den Tid skulde Ilden brænde hele Tiden. Gamle Niels Blok, der i 1921 havde været død i mange År, fyrede for de fleste. Køllen ejedes af By-mændene, og det gik derfor på Omgang mellem dem med at få maltet. Oven over Malten hængtes Kød og Flæsk til Røg, så man slog på den Måde to Fluer med et Smæk⁸⁹.

Forhen brændte Bønderne selv deres *Brændevin*. Det meste, man fik af denne Drik, var svedent og næsten udrikkeligt, men der var dog enkelte Bønder, som brændte det så godt, at de endog smuglede det ind i Købstæderne, for de kunde sælge det billigere end Købmændene. En Mand i Kolind indsmuglede således Brændevin i Ebeltoft. I Homå By kom omtrent alle Mand i Tugthuset, fordi de havde aflagt falsk Vidnesbyrd for Retten. De brugte den Trafik, at den ene Mand lånte den anden Folk, når de brændte Brændevin, og så formanede de Karlene og Pigerne til at aflægge Ed på, at der på den Tid ikke var blevet brændt Brændevin i deres Gård. Hvert År, mens de sad i Tugthuset, kunde man se Konerne komme kørende hver Månedsdag ad Viborg til for at se til deres Mænd, og da de passede Brændevinskedlen imens, blev en stor Del af dem og Pigerne for-drukne. De skulde nemlig smage til pas på det⁹⁰. Til Brændevinen brugte man megen Boghvede.

Allerede i 1697 blev det forbudt at brænde Brændevin på Landet, og

Forbudet blev gentaget Gang på Gang. Først omkring 1850 fik Myndighederne ved Hjælp af Kontrollører Bugt med dette Uvæsen. Det var ikke af Interesse for Befolkningens Sundhed, at Regeringen vilde Brændevinsbrændingen til Livs, men Staten vilde have en Afgift, og derfor blev det et Privilegium at brænde Brændevin.

Bagning. Medens man i vore Dage ikke spiser Brød, der er mange Dage gammelt, var det o. 1860–1900 en Selvfølge, at man fik Brød, der havde ligget i både to og tre Uger, idet den almindelige Hverdagsbagning kun fandt Sted med 3–4 Ugers Mellemrum, men så var det til Gengæld også en adskilligt mere omstændelig Proces, end når man nu om Stunder skal have et Par Sigtebrød i Ovn. De fleste af Gårdens Folk deltog i alle de mange Forberedelser, som skulde til, inden de mange Brød lå på Rad og Række som det gode Resultat af Travlheden. Bagningen skulde helst ikke påbegyndes en Mandag. Forberedelserne var mange og begyndte Aftenen før selve Bagedagen. Gårdens Piger skulde lægge Dejg og sætte Brændsel i den store Bageovn, som dengang fandtes i alle Bøndergårde. Men først havde Manden selv været kørende til Mølle for at få Rugen malet til Mel. Som Regel maledes 6–8 Skæpper Rug ad Gangen, og alt Melet brugtes til en enkelt Bagning. Manden havde i Forvejen sikret sig, at Rugen var tør, og var dette ikke Tilfældet, blev den lagt ind i Bageovnen efter den forrige Bagning, så den kunde blive anvendelig til Mel. Som Regel gik der vel et Par Dage, inden man kunde få Melet tilbage fra Mølleren. Dengang var Møllen helt afhængig af Vinden, og var det stille Vejr, måtte Folk vente, til Blæsten igen fik Kværnen i Gang. Gårdens Bageovn fandtes i Bryggerset eller i Køkkenet, hvis der var en åben Skorsten. Den var klinet af Ler eller muret af brændte Sten, pakket med Ler. Ovnens Bundflade var oval og kaldtes »Ånen« (Arnen). Åbningen til Ovn, Ovmundingen, kunde lukkes med en løs Jernplade eller en Låge på Hængsler. Gennem to Aftrækshuller oppe på hver Side af Ovmundingen kunde Røgen trække ud fra Ovn. Foran Ovn var det åbne Skorstensrum, der kaldtes Grisen, og ved nogle Ovne fandtes endvidere en åben Fordybning til Aske, kaldet Ovngraven. – Når så Melet var hentet fra Møllen, blev Brændselet sat i Ovn. Man brugte Træ, Tørv eller måske Kvas. Hvis der benyttedes Træ, blev de nederste og længere Stykker, »Rajstykkerne« (Radstykkerne), lagt på langs, derefter kom et Hold på tværs og således skiftevis opad. Stablingen foretoges af Manden eller Konen, og

man tændte Ild i en Visk Halm og lidt Pinde, der lagdes ind under Stablen, eller man tog nogle Gløder fra Komfuret. Hvis der fyredes med Tørv, stabledes disse i en aflang, hul Stabel med Plads til Gløder. At »ilde« Ovnens var ikke så lige en Sag, da det skulde passes, at hele Ovnens blev gennemvarmet. Hvis der fandtes et mørkt Sted, »den sorte Mand«, skulde Ilden rages derhen, og hertil benyttede man en Ildrage af Jern med Træskaft. Ildragen havde samme Længde som Ovnens (ca. 5 Alen), så at man kunde nå helt ind til den inderste af Ovnens med den. Hvis Ovnens ikke var blevet varm nok, benyttedes lidt Halm eller Kvas til sidst. – I den almindelige Hverdagsbagning bagtes både Growbrød og »Kåg« (Kage, d. v. s. Sigtebrød). Udtrykket Kåg bruges endnu i Rosmuseggen om Sigtebrød. Den Del af Melet, som skulde bruges til Sigtebrød, blev timset (sigtet) i den ene Ende af Bagetruget. Timsen, der benyttedes, var lavet af Spån, ca. 40 cm i Diameter og 30 cm høj. Der timsedes ikke mere Sigtemel, end man straks skulde bruge. Sigtemelet kunde også købes hos Mølleren, men det skete kun til særlige Højtider, f. Eks. til Julebagningen. Kliddet, der blev tilbage ved Timsningen, kaldtes »Flas«, og det fik Svinene. – Rugbrødsdejgen blev lagt inden Sengetid om Aftenen, før Bagningen skulde finde Sted. Det var Pige- og Konearbejde at lægge Dejg, og om Vinteren foregik dette Arbejde i Køkkenet, om Sommeren i Bryggerset. Bagetruget var af Brædder og havde et Øre i hver Ende. Længden var 2 m, men der fandtes også mindre Bagetrug i små Husholdninger. Som Underlag for Bagetruget brugtes to trebenede Bukke. Alt Melet hældtes i den ene Ende af Bagetruget, og som Hævemiddel benyttede man en Surdejg, der havde været opbevaret i et Lerfad siden sidste Bagning. Man brugte et helt Lerfad fuldt. Surdejgen blev brækket i Stykker, som strøedes hen over Melet, hvorefter det blev blandet med koldt Vand, først et Par Spandfulde og derefter Resten af Vandet lidt efter lidt, efterhånden som Melet blev rørt ud. Melet og Vandet blandedes med Hænderne ved at føre disse skiftevis til Siden og over Kors, og først æltede man fra den ene Ende af Truget og dernæst fra den anden. Æltningen varede en Times Tid, indtil Dejgen kunde sige »Svup«. Lidt af Melet blev tilbage i den ene Ende af Truget til Morgenæltningen. Når Dejgen var færdig, dækkedes Bagetruget med Melsækken, der var vendt med Indersiden udad. Måske lagdes så yderligere en Frakke eller andet varmt ovenover, når det var koldt. Hævningen varede til den tidlige Morgen, og selv om det var meget sjældent, at Hævningen mislykkedes, skulde Konen alligevel i Nattens Løb se efter, om Dejgen løftedes eller »læ'tes«, som man sagde. Hvis Hævningen ikke indtraf, skyldtes det dårlig Surdejg. Man sørgede ellers for, at Bryggerset

(Køkkenet) holdtes varmt, eventuelt varmedes nogle Bryggerssten, der blev lagt i Dejtruget for at fremskaffe tilstrækkelig Varme til Hævningen. Den næste Morgen æltedes lidt mere Mel i, og det kunde mærkes på Dejgens Fasthed, hvor meget der skulde i. Denne Æltning foretoges på een Gang i hele Truget, indtil den færdige Dejg var fast og kunde slippe Truget. Derpå tildækkedes den en Times Tid for at ligge og hvile, hvorpå man skar Dejgen ud i Stykker på tværs i Truget, så store, at der kunde blive to Brød af hver Portion. Brødene blev formet og æltet lidt i Truget, hvorefter de blev taget op på Bordet og tildannet med Hænderne. Af al Dejgen kunde blive 25–30 Brød, og når disse var tildannet, blev der i nogle Egne trykket et Mærke som et Kors i Brødene. Dette brugtes dog ikke i vor Egn. Samtidig blev den sidste Portion Dejg taget fra til ny Surdejg, der æltedes med Salt og opbevarede i et Lurfad i Kælderen. I denne Surdejg trykkede man et Kors med Skrabejernet, og i Korset dryssedes Salt. Dette Kors havde dog vist intet med Overtro at gøre, men kan rettest opfattes som et Udtryk for den Ærbødighed, man nærede for Brødet. Hvis Surdejgen mod Forventning ikke skulde holde sig frisk til næste Bagning, måtte man låne sig frem hos Naboen. – Om Aftenen var der også blevet lagt lidt Dejg til Sigtebrød, almindeligvis kun et Par Stykker, og Dejgen æltedes i lunken, håndskummet Mælk med Ølgær. Denne Dejg æltedes også igen om Morgen, hvorefter Sigtebrødene dannedes som Rugbrødene, men en Del mindre. Endvidere brugtes et Par kg købt Hvedemel til Tvebakker, som æltedes på Bordet, og de blev bagt i Ovnen, før Brødene kom i. Efter Rugbrødernes Bagning blev Tvebakkerne tørret i Ovnen. Disse Tvebakker var Kaffebrød om Søndagen. En lignende Portion Mel brugtes til et Par Kringler, der også skulde være Kaffebrød. – Når Brødene var æltet sidste Gang, begyndte man at fyre i Ovnen. Det var Manden eller Konen, der skulde stå for dette Arbejde og påse, at Ovnen blev tilpas varm overalt. Den skulde være klart glødende over det hele, og var den blevet for varm, ventede man lidt, inden Brødene blev sat ind. Aske og Gløder blev taget ud af Ovnen med Ildragen, og Ovnen blev derefter fejlet med en Ovnkost, noget Rughalm på en Stang, dyppet i Vand. – Brødene blev sat ind i Ovnen med en Skydsel (kaldet »Skodden«). Et af Brødene var et »Lysbrød«. I dette sattes en Pind, ca. 25 cm lang, hvorefter var surret en Tøjstrimmel, indsmurt i Fedt. Heri tændtes Ild, så der var Lys i Ovnen, og så gjaldt det om at få alle Brødene ind, inden Pinden brændte helt ned og slukkede. Brødene stilledes i Rækker på tværs i Ovnen, og Rug- og Sigtebrød samtidig, men Sigtebrødene stod yderst, så de kunde tages ud først. Så blev Ovnen lukket og Trækhullerne tættet med Sten og Klude, og

Bagetiden var 1 Time for Sigtebrød og 2 Timer for Rugbrød. Når de færdige Brød blev taget ud af Ovnen, blev de vasket underneden, medens de endnu var varme. Under Afkølingen lagdes de i Sengen med Oversiden nedad, og siden stilledes de på Enden i et stort Trækar i Kælderen. Her stod de både Sommer og Vinter⁹¹. – Det kunde nok hænde, at enkelte Brød var brændt (»svejne«). Var Brødet blevet klægt, sagde man, der var »Hvædsten« i Brødet, og når Skorpen faldt af, var det en »Faldring«. Skorpen kaldtes forøvrigt »Ring« eller »Brødringen«, og Endeskorperne hed »Skalken«.

Hvis der ikke i Ovnen blev lagt en ny Portion Rug ind for at tørres i Resten af Ovnvarmen, kunde man lægge Fjer (i en Pose) til Tørring, eller man lagde Dyner i den lunkne Ovn. Til sidst skulle Bageredskaberne sættes på Plads oppe på Loftet. Man mente, at Hekse vilde tage dem og ride på dem til Bloksbjerg Skt. Hans Aften, hvis Redskaberne ikke var gent hen på deres rette Plads. Omkring 1914 begyndte man at købe Rugbrød hos Bageren, og flere og flere gik bort fra den ret besværlige Hjemmebagning. Nu er de store Ovne forsvundet i velsagtens alle Hjem i Djursland, og med dem forsvandt også de gamle Skikke, der havde Forbindelse med Hjemmebagningen. Nutidens Børn og unge har ikke kendt det hjemmebagte Rugbrød og fatter vel næppe den fulde Mening, når ældre Folk omtaler det gode, sorte Brød som noget bedre og mere velsmagende end det, der kendes nu⁹².

Det hed »at gistne« Brødet, når man før Bagningen overstrøg det med Vædelse, der var rørt sammen af Mel og Vand. Derved blev det glat og kom til at se hvidt ud udenom⁹³.

Bagningen skulde finde Sted under renlige Forhold. Derfor blev det husket, at en Husmandskone ved Kolindsund – efter Sigende – kun havde rene Hænder, hver Gang hun var færdig med at ælte Dejg. Om samme Kone sagdes, at hun ikke havde haft Vand i Berøring med Ansigt eller Hoved »i denne Konges Tid«⁹⁴.

Klæderne var alle hjemmelavede, stærke og passende til Livsgerningen og Vejrliget. Mændene havde en sort Uldhat eller som oftest en Kasket. Flere af de ældre sås om Vinteren med en rød Hue, men de yngre bar Huer af forskellig Form og Farve. Frakke var mest almindelig, men Trøje var ikke sjælden. Man sparede på Farvelønnen, og derfor brugte Konerne at farve i Lødgryden, som hele Året om havde sin Plads i en Krog på Arnen. Der farvedes både Uld og Garn, men især Uld til Blanding og deraf lavede

man Dagligdagsklæder med Blandfarver i alle Afskygninger, og når Husmoderen ikke tog det så nøje med Blandingen og Kartningen, kom hendes Mand og Sønner til at se stribede og flammede ud. Ofte brugte man Tøjet hvidt, især til Benklæder. Man brugte også halvfarvet og lyseblåt. – Højtidstragter, Kisteklæderne, var altid mørkeblå farvede, kradsede og overskårne og så særdeles godt ud. Til dagligdags gik Mandfolkene med Træsko med langt Overtag og smalle Jernkramper; men til Kisteklæderne hørte Fedtlæders Støvler, der var vandtætte og solide. Denne smukke og holdbare Dragt blev lidt efter lidt for manges Vedkommende afløst af en »fin Dragt«, der i Reglen var uklædelig både i Farve og Stof. Karlene var klædt ligesom Mændene; thi o. 1850 fik de foruden Penge visse Alen Vadmæl og Skjortelærred i Løn. I 1889 var det anderledes: der lavedes da næsten aldrig et Stykke Tøj i Hjemmet, og de fleste Mænd og Karle bar Pengene hen i Butikken og fik Kradsuld og Bomuld derfor, og derfor så man o. 1889 sjældn en smukt klædt Karl. – Gamle Koner gik den Gang med en lille lav Hue og Hovedlin samt Nakkeskæg af hvide Strimler eller ved Gilderne af ægte Kniplinger, som købtes af »Kniplingskræmmeren«, der næsten altid var en Bondekarl fra Egnen mellem Ribe og Tønder. Til daglig Brug havde de gamle Koner røde Ærmer med Vadmelslivstykke eller Bul samt røde Borter på de uldne Skørter. De unge Koner og Piger havde en Sirtses Hue eller et strikket Stykke med forskellige Forsiringer og Farver på Hovedet. De bar uldne eller Hvergarns Klæder⁶⁵, og flere af dem havde endnu i 1889 den røde eller grønne Bort om Skørtet. Til daglig Brug bar alle Forklæder, dels af hjemmelavet, småtøjet Uldtøj, dels af småtøjet Bomuldstøj. Til Gilderne var de klædt i smukke Hvergarnskjoler med Silkeforklæder og med Silkebånd eller med små Silkeklæder knyttet om Halsen. På Fødderne bar de Sko, aldrig Støvler. Til dagligt Brug havde de Træsko med kort Overtag og blanke Kramper. Der brugtes hjemmelavede »Kastetørklæder« (Shawler), aftærkede på forskellig Måde, eller også strikkede »Trekanter«; de ældre Koner brugte brune Vadmels-Trekanter med udsyede eller påtrykte Blomster og Ranker til Bort. -- Småpigerne havde o. 1850 lange Skørter, der holdt Varme ved Kroppen. Strømperne var i Reglen af sort eller blå Farve, og Mændene brugte hvide Strømper. Senere fandtes på Anilinfarve, og der fremkom da både røde og kransede Strømper, de sidste i alle mulige Farver og Mønstre. Bomuldsforklæder brugtes ved Byærinder og til Søndagsbrug. – Til Rejsetøj havde Mændene store Vadmelskapper eller Overfrakker, men der var intet bestemt Snit. Konerne havde Hvergarns eller uldne Kåber, godt underforede; desuden havde man en hjemmelavet Fodpose. Rejsetæpper kendtes ikke;

thi man brugte de hjemmelavede Hestedækkener, der var solide og varme. Pigerne var lige så godt klædte som Konerne; thi en Del af Lønnen var o. 1850 et vist Antal Alen af Vadmel, Hvergarn og Lærred. Derfor var Pigerne også klædt i Overensstemmelse med deres Livsstilling, Arbejdet og med Vejrliget, og var pynteligere og takkeligere end mange i 1889 var i det dyrtkøbte Stads⁹⁰.

Per Rytter i Tøstrup meddelte om sin Beklædning til E. Tang Kristensen: »A har gået til Legestue i kort Trøje og hvide Bukser, og a havde hverken Frakke eller Kjole, før længe efter a var bleven konfirmeret. Trøje og Vest gik ikke længere ned end en Håndsbred nedenfor Armhullerne, men så gik Bukserne med de brede Linninger ved så meget des længere op. På Hovedet havde vi en rød Lue med en lang Top i. Min Moder bandt mig en til Jul, og a var så stolt af den og kunde næsten ikke have den af Hovedet. Mandfolkenes Kjole nåede lige ned til Hælene og var uden Dræt. Så havde de til Stads en Hat på som et Tjærekar. Dernæst gik de med Knæbukser, og de var knappede forneden. Kun til Stads havde nogle Mænd Knæspænder. Endelig havde de Træsko, og mange Gårdmænd havde ej engang et Par Støvler⁹¹.«

I Karlby ved Grenå gik Mændene og Drengene i hvide Vadmelstrøjer og havde hvide, lange Bukser, og så gik de med røde Luer på Hovederne. Kvindfolkene gik med sribede Skørter og nedringede Buller. Ned under det var Halsklædet stoppet. Dernæst havde de røde Bindærmer og Træsko med kort Overtag. Af dem havde hver gerne to Par, det ene til Hverdags, og det andet til Hove. Disse sidste var skurede klare og havde blanke, brede Jernkrammer. Når Kvinderne gik til Hove, skulde de være hædede lidt, for da kom de jo imellem så mange Folk⁹². Herregården, de gik til Hoveri på fra Karlby, var Benzon i Gjerrild Sogn.

På Ballegård ved Koed boede en gammel Mand, som var meget velstående. Han gik bestandig, som Bønder dengang gjorde i den Egn, med sort Uldhat, hvid Vadmels Vest med én Række Knapper, Jakke med store Sidelommer, af samme Slags Tøj og Farve og ligeledes med én Række Knapper. Han havde hvide Knæbukser og Træsko med langt Overtag. Da han blev en gammel Mand, kunde han ikke holde ud at følge Harven i Hvedesæden (Boghvedesåtiden), hvorfor han i den Tid i Reglen var Hyrde⁹³.

Per Rytter i Tøstrup fortalte, at Kvindfolkene gik i sribede eller tavlede Skørter. Deres Hovedtøj til Stads var Hagehat og Korsklæde. Det gik ned over Panden. Konerne havde en sort Lue, hvorpå der var syet lidt

Blomster og så et brunt Silkeklæde til at binde om Hovedet. Først blev det lagt over Issen, dernæst gik det ned om Hagen, og så blev det bundet foroven på Hovedet med en Dusk. Det Klæde var der gerne en Bort ved, og det gik ikke om i Nakken, for det var lagt sammen som Klædet til en Mandfolkehals. Underneden hele Hovedbedækningen havde de lige over Håret et bredt Bånd, Strygebåndet, der gik frem i Panden, og det holdt Håret fast. Omme i Nakken var Båndet bundet med en Sløjfe. Under Hagen var der også en Sløjfe, sort eller kulørt, og den var stukken ind under Båndet, som Korsklædet var bundet med. Den havde tre Grene, én i Midten og én ved hver Side, og de nåede noget ned på Brystet. Ude i Nørre Herred havde de også Sløjfe i Nakken. Den lå uden på Hagehatten, som jo stod op om Ørerne og op i Nakken, og Sløjfen gik så ud derfra. Både Hagehatten og Korsklædet var kruseret med en Kniv. Dette sidste var kruset i Panden og omme i Nakken for at falde ind til Hovedet. Korsklædet var hvidt og meget broderet. Det var et dyrt Hovedtøj, og når de skulde have det, skulde der en 5. 6 Daler af Sted. Dertil kom al den Strygen og Krusen og alle de Knappenåle, der brugtes. Sådan var Konernes Hovedtøj til Stads, men til daglig gik de med en Luc, de selv havde syet.

Når Pigerne gik til Legestue, gik de med Kabudsluer. De var dels af Sirts, dels af andet Kramtøj, og de var jo til at trække på ligesom en almindelig Luc, men foran var en Strimmel syet til Luen, og den var piberet. Hver Gang Luen skulde bruges, skulde Strimmelen af og vaskes og pibes. Bag i Nakken var et Nakkeskæg. Det var pibet ligesom Konernes Hagehatte og strutede noget bag ud. Også det sprækkedes af og syedes til. Sløjfen under Hagen var gerne af kulørte Silkebånd, og der var i Reglen en Dusk ved. For at Sløjfen ikke skulde skride ud, var den fastgjort til denne Dusk, som jo ikke var synlig, men stukken ind under Båndet, som Sløjfen var fastgjort til. Nogle Piger brugte Blansketter. Det var en Stålplade, et Par Tommer bred, den kunde fjedre og havde Dannelsen efter Legemet. Så sattes den løst fra Brystet og ned på Maven, og kunde jo ikke skride, når Livet var hægtet til. Pigernes Stadsklæder var udelukkende af hjemmegjort Tøj, ja, meget velstående Folks Døtre kunde dog have en sort Kjole. Skørtet var syet i hele Bredder og rynket foroven, for at det kunde komme til at passe om Livet. Skørtet var af Hvergarn, men Forklædet var af ene Uld, det kaldtes uldtavlet, for det var gerne vævet i Tavt. Så var der syet en rød Bort på Skørtet forned¹⁰⁰. – Endelig kan nævnes, at i Nimtofte betegnede »Pi« et kvindeligt Understykke, Skørt og Livstykke (Bue) gående ud i ét. Pigebørn havde Pien hægtet bagtil, men voksne Kvinder hægtede den fortil¹⁰¹.

HJEMMEARBEJDER

Husfliden havde o. 1850 en ikke lille Betydning. Kvinderne spandt og strikkede hver Aften. I Reglen forarbejdede man først Ulden, siden Hørren. Karlene hjalp til med at karte og fik derfor Tøj til en Vest. I nogle Byer havde man den Skik, at Pigerne samledes til Kartning og kartede da hele Dagen og næsten hele Natten med. Til Kartegildet, hvor der vankede Kaffe og Æbleskiver ved Midnatstid, indfandt Byens Karle sig for med Sang og Samtale at forkorte Pigerne Tiden, og stundom tog nogle af Karlene også Del i Arbejdet. Ved denne Husflid holdtes en stor Sum inde mellem År og Dag, og Familiens Medlemmer og Tjenestefolk blev godt og solidt forsynede. I Vinteraftenerne spandt Karlene Hampeblår til Reb- og Hår-Tøjr. Tollekniven, Båndkniven og Øksen brugtes også flittigt til Istand-sættelse eller Forarbejdning af Avlsredskaber og Værktøj.

I 1889 var Husfliden næsten uddød. »Reben« (en stor Trækam til at afrive Hørrens Frøhuse), »Bryden«, »Skjætfoden«, »Skagen« og »Heglen« var Redskaber, som mangen Karl og Pige i Ramtenegnen ved nævnte År end ikke kendte af Navn. Husflidsskoler holdt dog lidt Liv i Sagen.

I den Fritid, der med Hjemmeflidens Ophør var fremkommet, drak Karlene, spillede Kort eller sov på en Bænk. De fleste Piger hæklede, fjaste eller løb på Gaden, men Husflidsskolerne fandt i Reglen god Tilslutning¹⁰².

I Sangstrup kartede man selv Ulden de lange Vinteraftener. Piger og Koner fra Nabogårdene gik sammen og kartede i Fællesskab. Hen på Aftenen kom Byens Karle for at snakke med Kartepigerne, og samtidig fik de et Spil Kort. Hele Selskabet fik Kaffe eller The med Søsterkage til; denne Kage var i Reglen bagt af Rugmel. Kartningen fortsattes til Midnat, og så fulgte Karlene Pigerne hjem. Ellers fordrev Karlene de lange Vinteraftener med at karte og spinde Kotøjr. Det sidste besørgedes med en Håndtén. En Karl skulde på en Aften karte for 1 Mark (½ Pund, ¼ kg) Uld; kunde han ikke det, var han ingen rigtig Karl. Aftnerne brugtes også af Karlene til at sno Halmsimer til Tækkebrug. Ligeledes skulde de vinde det Garn, Kvindfolkene spandt¹⁰³.

I Ebdrup skulde Karlene fra November til Jul karte Uld til Vadmél, et Pund (½ kg) hver Aften. Fra Jul til Kyndelmisse skulde de spinde et Nøgle Garn til Reb. Dette Arbejde blev betalt med Tøj til en Vest. Desuden fik hver Karl 10 Alen Blårgarn og 8 Alen Vadmél.

Hampen og den grove Blår skulde spindes på en Håndtén. Der blev lagt en Ville (Armfuld) op på Bordet. Ovenpå Dyngen blev anbragt en

Sten. Så stod man og rippede Hampen ud. Det var til Brug for Sommerens Fåretøjr, man tilberedte Hampen, der om Foråret blev slået til Reb¹⁰⁴.

Når Ulden var blevet kartet og spundet, blev der taget fat på Hør og Blår. Fra Voldby oplyses, at Konen spandt Hør og Pigerne Blår. Når de var færdige hermed, blev det spundne sendt til Væveren. Der var o. 1850 mange Vævere på Landet. Når Lærredet kom fra Væveren, blev det lagt ud på en grøn Plads for at bleges, inden det blev taget i Brug. Nu er der ikke mange Får tilbage, og Hør er der ingen, der avler. Efter 1880 indtraf stor Forandring i Landbruget, da kom Andelsmejerierne og Rodfrugtavlen. Så blev der betydeligt mere Arbejde til Folkene både Vinter og Sommer¹⁰⁵.

En Tid før Jul blev der støbt Lys af Talgen af de Får og Lam, der var slagtet. Spidkæppene var af Tykkelse som en Lillefinger og af Længde som Bredden af en Stige. Der blev så trukket Lysgarn på Spiddene. På hver Spiddepind kunde der være Garn til otte Lys. På Gården i Albøge, hvor John Johnsen var fra, havde de omkring ved 60 Spiddepinde, så der kunde laves 480 Lys ad Gangen. Støbningen foregik således: Der opstilledes en Kobberkedel, der var fyldt op med kogende Vand og smeltet Talg. Så lagdes der en Stige ind på to Stole. Mellem hvert Trin kunde der hænge 5 Spiddepinde. Så begyndte Dypningen i Kobberkedlen, og når man kom til Enden, begyndtes forfra igen og så fremdeles. Det var interessant at se, hvordan Lysene blev tykkere og tykkere, indtil Arbejdet afbrødes ved, at den ønskede Tykkelse var nået. Der blev også støbt Væger og Pråse og et Helligtrekongers Lys, som blev tændt Helligtrekongers Aften. Væger og Pråse var her af mindre Tykkelse. Lysene benyttedes, når et eller anden skulde hentes i Bryggerset, Mælkekælderen og lignende Steder. Man kunde sætte dem fra sig ved at trykke dem fast mod Bordkanten. Der var ingen Petroleumslamper dengang. I Staldene brugtes Lygter med Støbelys i. Der var mange Slags Lysestager, både af Træ og Metal¹⁰⁶.

Når der på Albøge Stoergård skulde være Stovask, havde man gerne en Vaskekone fra Byen til Hjælp. Vaskekonen og Pigerne havde hver sit Vaskebræt, og Husmoderen fyrede under Grubekedlerne. Der var altså Gang i Sagerne. Der fandtes i Bryggerset både Brønd og Pumpe, og det var ikke godt for Mandfolk at komme dér, for det kunde hænde, de så fik

en Øse Vand i Hovedet. Der måtte megen Kaffe til for at holde Humøret oppe, men dette steg da også derved adskillige Grader. Om Sommeren blev Tøjet skyllet og vredet nede ved Åen. Det kørtes dertil i en Vogn, hvori der var lagt rent Halm. Efter Behandlingen i Åen blev Vasketøjet læsset på Vognen igen og kørt hjem i Enghaven, hvor det bredtes ud til Tørring. Når det var tørt, skulde det rulles. Man havde på Gården en mægtig stor Rulle. Den var fyldt med store Sten, så der var rigtig Tryk på, men der skulde også 3 Mand til at betjene den. På Vaskedagene serveredes Hvidkålssuppe eller Grønkål til Middag, og foruden Flæsk og Kød blev der kogt et Lammelår og et Stykke saltet og røget Andekød i Grønkålen.

Fårelår og Andekød smagte henrivende på en Mellemmad, efter at det var kogt i Grønkålen¹⁰⁷.

De fleste af Gårdene i Albøge lå langs med Gaden, og gik man en Tur ad denne mellem Kl. 8 og 8½ om Aftenen, kunde man fra flere af Kostaldene høre Malkepigerne synge. Det var de Viser og Sange, der for nylig var kommet frem, som blev sunget. I Reglen var der to Piger på hver Gård, og de foretog Malkningen¹⁰⁷.

Endelig skal nævnes, at Karl Fausing i en Optegnelse fra 1921 meddeler, at Anholterne hver Mikkelsmarkedsdag (28/9) kom til Grenå med forskellige gamle Sager: Jern, Sejl, Tov o. s. v., som de så stod og solgte på Torvet. Egnens Bønder købte disse Ting til en billig Pris; et Sejl kunde jo altid bruges til at brede over et Læs Korn eller en Kornstak, som ikke var helt færdig, samt til at tærske Raps på. De gamle Tov blev trevlet op og spundet i Reb. Man fortalte, at Præsten på Anholt bad om på Prædikestolen, at der snart måtte komme en Stranding, så der kunde blive noget at fortjene.

MEDHJÆLPERE OG FATTIGFOLK

Aftægtsmand, fhv. Gårdejer Jens Hviid (f. 1849), der i 1934 boede i sin Fødegård i *Voldby*, meddelte dette År, at i hans Barndom var det almindeligt, at Tjenestefolkene fik deres Løn udbetalt i Naturalier. En Forkarl fik 8 Tønder Korn og 10 Alen hvidt Vadmel og 10 Alen Hørlærred. Andenkarlen fik 6 Tdr. Korn og 8 Alen Vadmel samt 8 Alen Hørlærred. Des-

uden fik de Tøj til en Vest og til Ærmer og 2 Pund Uld til Strømper. Pigerne fik en Del af Lønningen i Penge, og så fik de Tøj til en Kjole og til Skørter og 10 Alen Hørlærred og Uld til Strømper. På Herregårdene fik de Lønningen betalt i Penge¹⁰⁸.

P. Kolind, Hvidtvedgård, fik det første År (vel o. 1870), han var ude at tjene som Karl, 12 Rigsdaler i Løn, der var ikke noget at rutte med. Andet År fik han 25 Rdlr.¹⁰⁹

Om Vinteren stod Karlene i Veggerværelset (i 1880'erne) i Vintertiden og frøs ved Hushjørnerne i deres Fritid. Eller også gik de fra det ene kolde Karlekammer til det andet. Her spillede de Kort, til Fingrene var stive af Kuld. De sad undertiden med Fødderne ned i Sengehalmen for ikke at fryse for stærkt. Efter sådan en Sammenkomst kunde de gå hjem til deres egne kolde, fugtige Kamre for at sove¹¹⁰.

Ane Kirstine Bager, Karlby, der den 7. Marts 1951 blev 100 År, fortalte i denne Anledning om, hvor strengt det i hendes Ungdom kunde være at tjene i Huset. Foruden Arbejdet med Madlavning og Rengøring skulde Pigerne kærne Smør og tilberede Malt, og i Høsten skulde de binde op efter Leerne. Natten før der skulde køres ind, måtte man i Marken og sætte Hobene sammen, så de kunde køres ind, uden at der spildtes for meget. Arbejdsdagen var lang, og der var ikke megen Tid til Lystighed, men derfor var der Gemyt nok i Ungdommen. Der var fornøjelige Karteaftener, hvor unge af begge Køn mødtes. Der var af og til Liegstouw, der kulminerede ved Juletid. Dengang kendte man ikke til Juletræ, men der blev slagtet, bagt og brygget, lagt Ost og lavet Lys, der blev kartet og spundet, så der var nok at tage fat på. Det var en Lettelse, da Mejerierne kom, så Hjemmekærningen hørte op, men det kneb lidt at forsone sig med Centrifugemælken. – Senere gik Ane Kirstine Bager med Symaskinen fra Gård til Gård, og det gav 2–3 Kr. for at sy en Kjole, men Pengene var også meget værd dengang. Tøjet kostede ikke mange Øre for Meteren. Arbejdsdagen var lang, og de unge på Gårdene fik ikke mange Kontanter i Løn. Der vankede til Karlene et Pund Uld, som de selv måtte hjælpe til med at karte, desuden Vadmel til Tøj og Lærred til Linned. Man fik ikke ret tit nyt Tøj, og der blev ikke sørget så godt for alle som i vor Tid. Det var strengt for dem, som Verden gik imod. Kunde de ikke klare sig, måtte de gå den tunge Gang rundt ved Dørene og tigge¹¹¹.

Johan Jørgensen, født 1859, var Søn af et Ægtepar, der arbejdede på Herregården Mejlgård. De var nødt til begge at være borte fra Hjemmet for at få Udkommet. Da Johan var 10 År, døde hans Moder, og han kom så ud at tjene. Om Sommeren var han kun i Skole en Dag om Ugen. Han

lærte da ikke meget ud over at læse og regne. 12 År gammel mistede Johan Jørgensen sin Fader, og så kom han på Sognet. Han blev bortliciteret til den lavestbydende, en Bonde i Glesborg Sogn. Her var han et Års Tid. Så var der en anden Gårdmand, der bød noget mindre, og så fik han Johan. Det var ved den Tid, han skulde til at gå til Præst, og han skulde så blive i den Plads et halv År efter Konfirmationen uden Løn, for han skulde arbejde sit Konfirmationstøj af hos Bonden. Derefter fik Johan Jørgensen en anden Plads, hvor Lønningen var 15 Rigsdaler for et År samt 8 Alen Vadmæl, 1 Pund Uld og et Par Træsko. Det var en stor Gård, hvor der skulde slides. Den meste Jord her var gammel Hede, hvor Lyngen var tæt. Dette Areal skulde kultiveres, og Johan Jørgensen måtte som 15-årig læse indtil 49 Bønderlæs Mergel pr. Dag. Det var et hårdt Arbejde, men heldigvis var Fortælleren ingen Svækling¹¹².

Laurits Andersen, Sletten ved Fannerup, født 1862, kom i 1887 til Fannerupgård (Ginnerup S.), hvor han fik Arbejde med at følge Heste for 50 Øre om Dagen plus Kosten. I Høsten gik han med Leen sammen med 5 andre Mand. Det tog 3 Uger for de 6 Høstere at meje Gårdens Korn. Pigerne bandt op. Foruden Heste havde de Trækstude på Fannerupgård, 2 Spand Stude og 6 Spand Heste. Studene kunde bedre færdes i Kolindsund, som endnu var fugtigt, og de brugtes også til at slæbe Kulpramme fra Kolind til Fannerup. Om Vinteren arbejdede Laurits Andersen i Fannerupgårds Kostald, hvor der var 66 Malkekøer, 4 store Tyre og en hel Del Ungkvæg. Køerne stod i en Stald uden Fodergang, så det var besværligt at fodre, idet man skulde op mellem hvert Par Køer med Foderet. Ungkreaturerne gik løse i en stor Bygning, hvor der blev strøet, men ikke muget under dem, og de gik så på Gødningen hele Vinteren. Efterhånden gik de på en høj Mødding, der så blev muget ud, når Kreaturerne skulde på Græs i Forsommeren. Det var drøjt at rydde den Stald, der var et yndet Tilholdssted for Snoge fra den nærliggende Skov. De vrimlede frem, og de trængte også ind til Køerne og gjorde dem bange, når de stak Hovederne op af Krybben eller forsøgte at malke Køerne. Om Sommeren kneb det at følge Kreaturerne i Løsdriften, og Laurits Andersen fik da en Schæferhund til Hjælp. Den blev meget dygtig til at holde sammen på Kreaturerne. I 18 År arbejdede L. A. i Fannerupgårds Kostald, og i 1905 overtog han et Statshusmandsbrug på Fannerup Mark¹¹³.

I 1890'erne fik en Pige Plads på en Gård i Djursland (Bynavnet er ikke opgivet). På Gården var der et Par Karle, en Dreng og to Piger foruden Husbondens Familie. Foruden almindeligt Pigearbejde skulde Meddeleeren være med til at malke 16–18 Køer tre Gange daglig, hjælpe til i Tørve-

mosen om Forsommeren, deltage i Høslet med at rive Hø og køre Hjem, i Høsten skulde hun binde op efter Mejere og siden rive Stubbene med Håndrive, altsammen for en Årsløn af 70 Kr.! Det andet År, hun havde Pladsen, fik hun 100 Kr. i Løn. Hun vilde gerne fra Pladsen, og hendes Fader rådede hende så til at forlange 125 Kr. i Løn for det tredie År, idet han mente, Manden ikke vilde give så stor en Løn. Men det slog Fejl. Skønt han vred sig slemt, gik han med til de 125 Kr., og meget nødtigt måtte Pigen så blive i Pladsen også det tredie År. Så kunde hun være bekendt at sige nej til det fjerde År, hvorefter hun forlod Gården¹¹⁴.

Hjorddrengen var en betroet Person, og sådan følte han det sikkert også i de allerfleste Tilfælde. Hans Liv sammen med Køerne på Marken gav ham et indgående Kendskab til de Dyr, han havde under sin Omsorg. Han kendte til hvert enkelt Dyrs Dyder og Unoder, og derefter tog han sine Forholdsregler. Ansvaret følte han, når han drog af Gårde med sit Koppel. Madmoderen gav ham gerne en ekstra god Mellemmad med i Skræppen: thi som Karl Fausings Bedstemoder i Sangstrup sagde: »Vi skal være gode ved Hjorddrengen, så er han god ved Køerne.« Karl Fausing beretter i sine Hyrdedrengeminder, at han sammen med to Nabodrenge følte sig stolt, når han selvtredie ved Aftenstid drog ind mod Sangstrup ad samme Markvej som de to andre Drenge, der hver kom med sit Koppel tykvommede Køer med spændte Yvere. »Så hængte vi det opringlede Tøjr på Håndkoens Horn og gik bagved, og vi kunde udmærket følges ad alle tre og danne Bagtroppen som Generaler, der nøje overvågede hver sit Kompagni, Det var en hel Karavane, og i tørre Perioder stod Støvet fra Markvejen højt imod den blå Himmel. Men de tre Kobler skulde nok finde ind ad hver deres rigtige Port i Byen, og på Gårdspladsen standsede de op tæt ved Truget med det forjættende kølige Vand.« Karl Fausing fortæller videre, at Hyrdedrengene havde et Markhus, der bestod af Spær med Lægter, også for den ene Gavl, tækket med Halm, altså som Taget af et rigtigt Hus, der var løftet ned på Jorden. Det blev kørt i Marken hvert År i Forsommeren og stod derude, til det blev Efterår. Huset var godt i Regnvejr eller i alt for stærk Kulde hen på Sensommeren, og så kunde det vendes efter Vinden. Her søgte Drengene sammen to, tre eller flere, ligesom de nu var i Nærheden med Køerne. Det var et herligt Liv, Hyrderne her tilbragte i hinandens Selskab, med Køerne tæt ved og den fri Natur med Lærkesang og Mågeskrig i Luften. Drengene glemte, til Trods for de

Kunster, de kunde finde på at lave, ikke Køerne eller Fårene. Dertil var deres Ansvarsbevidsthed alt for vågen. Køerne blev flyttede deres reglementerede tre Gange hver halve Dag. Var der to Drengene sammen, og det skete tit, hjalp de hinanden med at flytte, først den enes, så den andens Flok. »Var det vore Køer, der stod for Tur, rykkede jeg (K. F.) Tøjrpælene op og bestemte, hvor de skulde sættes påny, medens min Kammerat slog dem i med Køllen, og omvendt, når det var hans Tur. En Dag var det Alma og jeg, der hjalp hinanden at flytte, og det var hendes Køer, det gjaldt, og altså mig, der håndterede Køllen. Jeg var ved at slå Tøjrpælen i, medens hun så til, og da hun mente, den var langt nok i Jorden, satte hun sin næsten ny Højretræsko på Tøjrpælens Hoved. Uheldigvis havde jeg Køllen løftet til Slag og kunde ikke standse, og sådan gik det til, at Træskoens blev slået helt til Pindebrænde, uden at Foden tog Skade. Hvad der skete, da Alma kom hjem om Aftenen, ved jeg ikke, men at det var noget af en Katastrofe er klart, thi foruden 25 Kr. og Uld til Strømper udgjorde de ny Træsko hele Almas Sommerløn. Men måske har Husbond været så flink at give hende et Par ny. Overlæderet til dem begge kunde nok bruges igen, og Bunden af den hele Træsko var da altid anvendelig til Katten at drikke af i Stalden.«

Engang til Sommermarkedet i Grenå havde Karl Fausing købt en Solring for 30 Øre. Det var en nyttig Erhvervelse, da Køerne skulde være hjemme til Tiden både Middag og Aften, og en Solring var slet ikke nogen dårlig Erstatning for et Ur. Den var tøjret i en Snor om Halsen, medens Svane-kniven, der havde kostet 65 Øre, kædedes fast til et Knaphul i Trøjen og gemtes i Lommen. De to Ting hørte, sammen med en hjemmelavet Pisk, til en enhver Hjorddrenge ordentlige Udstyr. Det lå over, hvad de allerfleste Drengene kunde opnå, at få et Ur. Der var dog enkelte Gårdmænd, som holdt Ur til deres skiftende Hyrder. Det var Nummer et af Tidsmålere, men det krævede også, som betroet Gods, en særlig Påpasselighed. En Dag, medens Drengen Niels tjente hos en Gårdmand, der holdt Ur, skulde han have Tiden til at gå med noget. Han tog da Uret frem og begyndte at skille det ad med sin Kniv, samtidig med at han omhyggeligt gemte de mange små Dele i sin blankskyggede Kasket. Det var let nok: ulige vanskeligere var det at sætte Delene sammen igen, og Resultatet blev, at det sidste Hjul kunde der ikke blive Plads til. Men Niels var resolut, han hev Hjulet over i Brakmarken. Husbond gik senere selv til Urmager med Uret, og da Ole Blok havde set på det og forklaret, hvorfor det ikke vilde gå, forstod Husbond Sammenhængen. Ved den Lejlighed fik Niels sine Ører ekstra varmede, og det var de andre Drengene enige om, at han havde

fortjent. Som Regel var Hyrdedrengens Løjer uskyldige nok. De fandt Fuglereder og fulgte Udviklingens Gang deri med stor Interesse. De tog Livtag for påny at fastslå, hvem der var den stærkeste. De flettede en ny Piskesnor af Hyssing, når den gamle var kassabel. De handlede med Småting, og her var især Mellemmaderne et godt Aktiv. Engang fandt de på at prøve, om det kunde lade sig gøre at stå på Hovedet og drikke af en Flaske. Valdemar skulde prøve, for han var god til at stå på Hovedet, og Karl skulde holde Flasken til hans Mund. Forsøget faldt uheldigt ud, idet Øllet løb ned i Næsen på ham. Sådant var Hyrdedrengene en god Tid. Der var noget at se, at lære og at opleve. Arbejdet var en Pligt, der ikke følte tung, og der blev også Tid til Morskab. De mange Oplevelser kædedes sammen og bundfældedes i Erindringen og blev medvirkende til en sund Udvikling. Selvfølgelig var det ikke Idyl altsammen. Det kunde godt være koldt om Foråret eller sent om Efteråret, og en Regnvejrsdag kunde der vanke en våd Trøje. Husdyrene skulde have deres Pasning, selv om Vejret var dårligt. Men hvem har taget varig Skade deraf, spørger Karl Fausing. »Mænd og Karle kom jo ud for det samme. Heller ikke de kunde gå udenom deres Pligter, var det end aldrig så ubehageligt at opfylde dem til Punkt og Prikke. Skal man veje Fordele og Ulemper mod hinanden ved Hyrdedrengenes Tilværelse for 50 År siden, mener jeg bestemt, at den positive Side bliver den, der går af med Sejren«¹¹⁵.

I vore Dage hører Hyrdedrengene og deres Beskæftigelse Historien til. Den Gerning, der førhen blev overladt Drengene at udføre, er nu voksnes Arbejde, og det hører til det mest betroede og højst lønnede på Bøndergårdene. Vogtningen på Marken er også ophørt, idet man nu (siden o. 1933) sætter en Hegnstråd med elektrisk Strøm igennem rundt om Græsmarken, hvor Kreaturerne går i Løsdrift. Husdyrene har så stor Respekt for det Stød, de modtager, når de rører ved Tråden, at de slet ikke tør prøve på at hoppe over denne nemme og billige Indhegning. Et langt Afsnit i vor Kvægvogtnings Historie ophørte med Indførelsen af elektrisk Hegn. Også her er de gamle Tider forbi, og alt er blevet nyt på Landsbymarkerne.

Småårsfolk havde det ikke godt førhen, idet de ikke blev hjulpe som nu om Dage. De fik ingen nævneværdig Støtte, det nyttede ikke, de klagede, og vi fatter næppe, hvad de har lidt. Fra Sangstrup Nord for Grenå er en Optegnelse, der meddeler, at Gårdmændene skulde levere »Fattigkorn«. Rug og Byg, til et bestemt Sted, hvorfra det kørtes til Mølle og blev malet

til Mel for så at bages til Brød. Fattigfolk fik da tildelt Brød, som de kunde hente gratis. Denne Ligning, både af Kornlevering og Udlevering af Brød, foretoges af Kommunen¹¹⁶.

I 1880erne fik en Arbejdsmand på Benzon 1.25 Kr. i Dagløn om Sommeren og på egen Kost. Om Vinteren fik han kun 75 Øre. Enkelte gik på Skovarbejde. Det hele var Slid. Arbejdsmændene så kun deres Børn, når de sov. Om Aftenen, når Husfaderen sent kom hjem fra Arbejde, sov Børnene, og om Morgenens skulde han afsted, længe før de små var vågne. En gammel Kone fik 16 Øre om Dagen for at karte. Gamle Kvinder hjalp med ved Lysestøbning og lignende Husflidsarbejde; så fik de jo også Føden. For at hjælpe de gamle og fattige opførtes der i 1870-90erne Fattiggårde i Sognene¹¹⁷. Før den Tid havde man kun et enkelt Fattighus i hvert Sogn. 1880 lod Kammerherre E. A. P. Benzon opføre en Arbejdsanstalt i Dalstrup med Plads til 150 Lemmer. Den var fælles for Veggerslev-Villersø, Gjerrild-Hemmed, Rimsø-Kastbjerg og Fjellerup-Glesborg Kommuner. I 1903 blev Fattigkasernen i Dalstrup solgt og indrettet som Anneks til Risskov Sindsygehospital. På den store Fattiggård var der Slagsmål og Drikkeri. De gamle gruede for at komme på Gården, hvorfor det var Synd at sende dem dertil¹¹⁸.

I Dagene før Jul, Påske og Pinse blev al Mælken fra Albøge Stoergård båret ud i Byen til de Husstande, der ikke selv havde Mælk. Mælken leveredes i en Krukke, der var forsynet med to Ører. Et langt vævet Strømpebånd blev bundet fra det ene Øre til det andet og tjente til Hank. Mødte Konen fra Stoergård på sin Vandring i Byen en Arbejdsmand eller hans Kone, sagde hun gerne til dem, at de kunde hente en Krukke Mælk på Gården, hvis de manglede. Det førte til, at der ofte ved Malketiderne kom Folk for at hente Mælk. Før Højtiderne var der ofte en Del Kvinder og Børn, der gik rundt og tiggede. De var fattigt og pjaltet påklædt. Også fra Lyngby kom de til Albøge. De fik gerne et lille Stykke Flæsk, et Par Æg eller lidt Uld. Der var vist ingen af Beboerne i Albøge, der tiggede. De blev hjulpet til daglig. Var der nogle af Småfolkene i Albøge, der var syge, skiftedes Beboerne til at bære Middagsmad til dem, og de blev også hjulpet på andre Måder, med Tøj eller andet¹¹⁹.

NOTER

1. Ploven er afbildet i Peter Michelsen: Danish Wheel Ploughs (Copenhagen 1959), Fig. 115 a-b. – 2. J. C. Hald: Randers Amt (1827), 80–82, jfr. S. 11, 205. – 3. J. C. Hald: Randers Amt (1827), 84, 85. – 4. Poul Rasmussen og August F. Schmidt: Frøslev og Møllerup Sognes Historie (1955), 170–73. – 5. *Krogskede*, et af de to krogede Træstykker, som i Form af en Halvmåne forbandt Hjulplovens Aksel med Træhamlen. – 6. JAT I, Nr. 954. – 7. Nissen-Ramten, 139–40. – 8. J. C. Hald (1827), 87–88. – 9. JAT I, Nr. 943. Medd. af Nissen-Ramten. – 10. Nissen-Ramten, 139–40. – 11. J. C. Hald (1827), 53–56. – 12. J. C. Hald: Randers Amt (1827), 94–95. – 13. J. C. Hald: Randers Amt (1827), 99. – 14. Nissen-Ramten, 141, jfr. 144. – 15. DFS 1906/46: 2015. – 16. J. C. Hald: Randers Amt (1827), 70. – 17. J. C. Hald: Randers Amt (1827), 73–75. – 18. DFS 1906/46: 1985. Opt. 1920 af Karl Fausing, medd. af Particulier Kristian Hviid, 65 År, født på Stensbækgård, boende 1920 i Grenå, før Hammelev. – 19. Aarhus Amtstidende 17/1 1942. – 20. J. C. Hald: Randers Amt (1827), 72–73. Jfr. hermed min Bog: Møddinger og Gødskning (1939). – 21. J. C. Hald: Randers Amt (1827), 155, 157. – 22. Fra Randers Amt 1928, 32–33. – 23. Nissen-Ramten, 142. – 24. Nissen-Ramten, 138. – 25. DFS 1906/46: 1985. Opt. 1921 af Karl Fausing, medd. af fhv. Snedker Jens Hviid, 80 År, boende i Sangstrup. I Nyborg Soc. Dem. 28/1 1949 findes en kort Skildring af Rapshøsten i Glesborgeggen 1863. Heri er intet nyt. – 26. J. C. Hald: Randers Amt (1827), 100–02. – 27. Nissen-Ramten, 142. – 28. DFS 1906/46: 2015. Opt. 1933 af P. Kolind. – 29. Skattegraveren VII, 1887, S. 26. – 30. Karl Fausing i Horsens Folkeblad 21/1 1952. – 31. J. C. Hald: Randers Amt (1827), 98. – 32. Nissen-Ramten, 142. – 33. Jfr. Fridlev Thøgersen: Danmarks Moser (1942), S. 50 Kort over Djurslands Moser. – 34. Medd. 1944 af Arbejdsmand Jens Kjær (1880–1946), fra Tøstrup, senere Brabrand. – 35. Johan F. G. Hansen, Præst i Veggerslev 1848–76. – 36. DFS 1906/46: 1985. Opt. 1921 af Karl Fausing, medd. af fhv. Snedker Jens Hviid (80 År), Sangstrup. – 37. August F. Schmidt: Moser og Tørv (1948), 70, 126, 129. – 38. Fra Sangstrup. Medd. af Karl Fausing i Horsens Folkeblad 21/1 1952. – 39. Nissen-Ramten, 129–30. – 40. Evald Tang Kristensen: Skattegraveren VII, 1887, S. 173. – 41. Skattegraveren I (1886), S. 108. Se igrøvrigt min Bog: Mærkedage og Vejrrægler (1963). – 42. Nissen-Ramten, 137. – 43. DFS 1906/23: 1991. Opt. 1911 af stud. med. Niels Svith, medd. af Husmandskone Bodil Jensdatter, født 1834 i Rimsø. – 44. Betyder if. Feilbergs Ordbog stiv og skør i Strået. – 45. Skattegraveren V (1886), S. 230–31. Optegnet af M. Balle, Gartner i Balle ved Trustrup. – 46. DFS 1906/43: 1981. Opt. 1952 af Rentier Chr. Sørensen (f. o. 1876), boende i Vester Hesseldal pr. Grenå. – 47. DFS 1906/46: 1985. Opt. 1934 af fhv. Gdr. Jens Hviid, Voldby, f. 1849. – 48. Nissen-Ramten, 137. – 49. 1906/43: 1991. Barnsdomsminde medd. 1910 af stud. med. Niels Svith, f. 1883 på en Gård i Emmelev. – 50. DFS 1906/43. Opt. 1918 af H. Grüner-Nielsen, medd. af Mejeriejer Tolstrup, 60 År. – 51. DFS 1906/23: 1991. Opt. 1911 af Niels Svith. – 52. Opt. i DFS. – 53. DFS 1906/43. Opt. 1937 af Niels Pedersen, Ø. Brønderslev, der tjente 3 År i Nimtofte i sin Ungdom. – 54. Gråsej eller Sej, Torskefisk, gadus virens. – 55. Fra Randers Amt 1926, 87–89. – 56. Nissen-Ramten, 138. – 57. DFS

1906/46: 1985. Opt. 1934 af fhv. Gdr. Jens Hviid, Voldby, f. 1849. – 58. Jfr. Hans Ellekilde: Fra Dansk Folkemindesamling (1938). 52. – 59. DFS 1906/43: 1985. Opt. af Karl Fausing 1921 efter Gdr. Ole Fausing, 66 År, Sangstrup. – 60. Fra Randers Amt 1935, 123. – 61. Nissen-Ramten, 143–44. – 62. JAT I, Nr. 954. – 63. DFS 1906/46: 1985. Opt. 1920 af Karl Fausing, medd. af Particulier Kristian Hviid, 65 År, født på Stensbækgård. – 64. J. C. Hald: Randers Amt (1827), 133, 136. – 65. Opt. (i DFS) 1911 af stud. med. Niels Svith, medd. af Husmandsenke Bodil Jensdatter, født 1834 i Rimsø Sogn. – 66. Nissen-Ramten, 144. – 67. DFS 1906/46: 2015. Opt. 1933. – 68. Grenå Folketidende 9/3 1957. – 69. DFS 1906/46: 1985. Opt. 1921 af Karl Fausing, medd. af Gdr. Ole Fausing, 66 År, Sangstrup. – 70. J. C. Hald: Randers Amt (1827), 149–51. – 71. Nissen-Ramten, 140–41. – 72. Nissen-Ramten, 140–41, 145. – 73. DFS 1906/46: 1985. Opt. 1921 af Karl Fausing, medd. af Gdr. Ole Fausing, 66 År, Sangstrup. – 74. JAT I, Nr. 994. Jfr. Nr. 993: en Dyremishandlingsaffære fra Tirstrup. – 75. JAT I, Nr. 960. Meddelt af Nissen-Ramten. – 76. Nissen-Ramten, 142–43. – 77. Nissen-Ramten, 134–35. – 78. JA III, Nr. 208. – 79. JA III, Nr. 156. – 80. JA III, Nr. 184. – 81. DFS 1906/46: 2015. Opt. 1933. Ebdrup. – 82. Grenå Folketidende 9/3 1957. John Johnsens Barndomsminder, udgivet af Søren Petersen. – 83. JA VI, Nr. 579. – 84. Karl Fausing i Horsens Folkeblad 21/1 1952. – 85. Grenå Folketidende 9/3 1957. – 86. JAT III, Nr. 116. Medd. af Nissen-Ramten. – 87. Nissen-Ramten, 135. – 88. Grenå Folketidende 9/3 1957. Jfr. J. B. Nikolaisens Erindringer fra Alsø (Jyllandsposten 16/1 1955). – 89. DFS 1906/46: 1985. Opt. 1921 af Karl Fausing, medd. af Ole Fausing. – 90. JA V, Nr. 149. Meddelt af Lærer O. Holm, Ørsted. Nissen-Ramten, 143. – 91. Fra Albøge oplyses, at Brødet, når det var blevet bagt og afkølet, blev opbevaret i Dejgtruet på Loftet (Grenå Folketidende 9/3 1957). – 92. Ovenanførte detaljerede Skildring er udarbejdet af Lærer J. Chr. Nielsen. Den er en Besvarelse af Nationalmuseets etnologiske Spørgelister og blev indsendt til Nationalmuseet 1942. Senere udnyttet i Grenå Folketidende 21/7 1953. Oplysningerne er fra Rosmus Sogn. – 93. JAT VI, Nr. 1089 (Nimtoft). – 94. JAT III, Nr. 240. – 95. *Hvergarn*, et Ord, der er lånt fra middelnedertysk *werkgarn*, hvis Forled er mnty. *werk* »Blår«. Ordets almindelige Form i Dialekterne har været (H)verken, og det anvendtes om det til Dagligklæder brugte hjemmevævede Stof med Kæde af Hørgarn og Islæt af Uld. Hvergarnsklæder var ikke fint Tøj, men dagligdags Beklædning. – 96. Nissen-Ramten, 133–34. Jfr. J. C. Hald: Randers Amt (1827), 177, ikke nærmere stedsangivet. – 97. JA III, Nr. 306. – 98. JA III, Nr. 307. Meddelt af Ane Bilde, Karlby. – 99. JAT I, Nr. 943. – 100. JA III, Nr. 310. Om Dragter i Randers-egnen se Turistforeningens Årbog 1924, 41–50 og Fra Randers Amt 1956, 18–36, 130. – 101. JAT VI, Nr. 1089. – 102. Nissen-Ramten, 135–36, 142. – 103. DFS 1906/46: 1985. Opt. 1921 af Karl Fausing, medd. af Ole Fausing. – 104. DFS 1906/46: 2015. Opt. 1933 af P. Kolind. – 105. DFS 1906/46: 1985. Opt. 1934 af fhv. Gdr. Jens Hviid, Voldby, f. 1849. – 106. Grenå Folketidende 9/3 1957. – 107. Grenå Folketidende 9/3 1957. – 108. DFS 1906/46: 1985. Opt. 1934 af Jens Hviid. – 109. DFS 1906/43: 2015 (Ebdrup). – 110. Fra Randers Amt 1935, 122. – 111. Grenå Folketidende 24/2 1951. – 112. Nyborg Socialdemokrat 28/1 1949. – 113. Grenå Folketidende 28/5 1952. – 114. Dagbladet »Djursland«

8/11 1956. I DFS 1906/46: 1996 (Skærvad, Ginnerup S.) og 2011 (Fuglslev S.) findes 2 Optegnelser vedrørende Tjenestefolk. Da de kun har anekdotisk Indhold, kan de udelades her. – 115. Karl Fausing: Hyrdedrengeoplevelser (Grenå Folketidende 23/1 1953). Jfr. August F. Schmidt: Hyrdedrenge og Hyrdeliv (1926). – 116. DFS 1906/46: 1985. Opt. 1921 af Karl Fausing, medd. af Ole Fausing, 66 Ar, Sangstrup. – 117. Før Fattiggårdene havde man Fattighuse. En god Skildring af Forholdene i 1830erne i Bønnerup Fattighus ved Hemmed er givet af Peder Jensen i Grenå Folketidende 2/2 1955. – 118. Fra Randers Amt 1935, 128–29. – 119. Søren Petersens Udgave af John Johnsens Barndoms minder (Grenå Folketidende 11/3 1957).

Årets Gang

FRA JUL TIL HELLIGTREKONGER

Når Julen nærmede sig, blev der Travlhed. Så blev Grisen slagtet: thi en Jul uden Flæsk ansås for meget fattig. Dernæst tog man fat på Julebagningen, som man i Rosmus Sogn begyndte på 4–5 Dage før Jul, når man også var færdig med Brygningen. Der blev sigtet en hel Tønde Rug i Møllen, så kunde der blive ca. 30 Sigtebrød foruden Tvebakker og Hvedebrød. I Julen spistes ikke Rugbrød, og Julebagningen skulde vare til efter Helligtrekonger. Man gemte et Par Sigtebrød til Kjørmes (Kyndelmisse 2/2), for, som man sagde, at man ikke skulde få ondt i Ryggen. Endvidere bagtes Søsterkage (i riflet Lerform), Småkager, Pebernødder og Peberkager, Klejner og Kringler, og til al denne Overdådighed kom endvidere, at man også hos Bageren kunde købe Julekager, der kaldtes Vrøvl. Der var Figenkager, som lignede Muslinger, Stjerner m. m.¹

Fra Ramten oplyser J. W. Nissen, at der til Julen bagtes Sigtebrød, Søsterkage og Pebernødder; Søsterkagen kaldtes i 1889 Julekagen. Desuden bagtes der en Del andre Kager af forskellig Slags, ligesom der også kogtes Klejner. Juleaftensmaden bestod de fleste Steder af Risengrød og Æbleskiver samt Ribbenssteg, Flæsk og Kartofler, dertil fik man Syltetøj, i Reglen Rødbeder. Efter Måltidet sang man en Salme, og kort Tid derefter drak man Kaffe, hvortil der atter gaves Æbleskiver eller Vaffer. Når der nu var omdelt Pebernødder til hver, fik man fat i de ny Kort, som Købmanden havde foræret Husfaderen til Julen, og man spillede da Kort om Pebernødder indtil Sengetid.

Husdyrene fik et særlig godt Foder (Helligaftensfoder); »thi de skal vide, der er en Gud til«. Vilde man Julenat på Slaget 12 se efter i Stald, Kohus, Fåresti og Svinesti, rejste alle Kreaturer sig op. Den Tro var gammel, og der var flere, som i 1889 endnu troede herpå. Enhver Gæst, der i Juletiden kom ind, blev bænket og budt Mad; ellers »bærer han Julen ud«. Der måtte ingenting gå rundt i Julen; derfor måtte Konen og Pigerne ikke spinde. Sy måtte de heller ikke; thi det gav let bulne Fingre. Der var ingen, som troede det i 1889, og derfor overholdtes det ikke mere. – Gæsterne beværtedes med Sigtebrød, Flæsk samt Snapse og Juleøl, derefter Kaffe

1. Se Noter S. 134 f.

og Kaffebrød. En fattig Gæst fik en Mellemmad og et Barn en Kage eller lidt Pebernødder. Man bar en rigelig Gave af forskellige Slags Fødevarer til den fattige. Dette fandt Sted endnu i 1889, endog efter en større Målestok. – Julegilderne begyndte i enkelte Byer før Jul, således at Halvdelen af Gilderne var holdt forud. Der holdtes ingen i Juledagene eller Nytårsdag; men den anden Halvdel holdtes efter Helligtrekonger. De fleste Steder gik det i Flæng uden bestemt Ordning med Julegilderne. Disse Gilder havde ikke undergået synderlig Forandring i de sidste 30–40 År før 1889. Til Julegilder bødtes først Sigtebrød, Smør, Ost, Kød og koldt Flæsk samt Kaffe og Kaffebrød. Hen på Aftenen spistes Ribbensteg og Flæsk, Hvidkål, Kartofler og Syltetøj. Til Slutning, noget over Midnat, dækkedes koldt Bord og sluttedes med The og Punch eller også en Thevandsknægt².

I Tilslutning til Nissen-Ramtens Skildring skal meddeles de eksisterende Optegnelser om Julen i forskellige djurslandske Byer.

Fra Trustrup oplyses, at der ikke måtte hænges Linned ud til Tørring i Julen, thi »hvem der klæder Gærder om Julen, vil komme til at klæde Lig om Påsken«. Man måtte ikke »bære Julen ud«, det er: komme i et Hjem i Juletiden uden at nyde noget³.

Per Rytter, Tøstrup, fortalte følgende til Evald Tang Kristensen om gammeldags Jul:

»Ilav a om Sommeren tjente som Hjortedreng i den Gård i Kolind, skulde a derhen nogle Dage før Jul og hjælpe dem at ryste Hø og Halm til Kreaturerne. De havde skarpe Jorder og avlede megen Rug . . . , men desuden var der en betydelig Høavl, vist et Par Hundrede Læs, og Høvederne fik da ikke andet Foder end Rughalm og Hø sammenrystet. Så skulde a spise min Juleaftensnætter der og blive der hele Julen, og tillige fik a en Julekage og en Juleost, og dem havde a Lov til at tage med hjem til mine Forældre. Til Nytår skulde der atter rystes sammen til Kreaturerne, for at Folkene kunde være fri for det Arbejde i Helligdagene. Til Helligtrekonger fik a også en Kage, men den var mindre end den første, og så var Julen forbi, og a skulde hjem igen. Når vi kom ind Jule- og Nytårsaften og havde fodret af, fik vi først en Kagemeldmad, og så kom vi til Bordet. Den gamle Mand bad Bordbønnen«⁴.

I Gjerrild (Djurs Nørre H.) satte man Mælk og Grød ud til Nissen Juleaften enten i Kostalden eller i Laden. Man satte også Neg ud til Fuglene Juleaften, undertiden bandt man et Kødben med lidt Kød på op i et Træ. Plovne skulde være hjemme til Juleaften, og man måtte ikke spinde, karte eller tærskes mellem Juleaften og Helligtrekonger⁵.

P. Kolind, Hvidtvedgård, meddeler 1933 fra Ebdrup Sogn, at i hans

Drengetid længtes de altid efter Julen. Da skulde Børnene hjælpe til med at skære Pebernødder, der blev uddelt især Juleaften. Hans Hjem var en Gård på 50 Tdr. Land. Herfra skulde man have en Tønde Rug sigtet til Jul, deraf kunde der blive 28 Kager foruden til Pebernødderne, »ellers havde Mølleren narret os, sagde Mor«. Når Kagerne var bagt, kom Pebernødderne ind, »så om Eftermiddagen måtte vi Knægte komme ind i Ovnene og røre dem omkring, det var en varm Omgang, men det var jo morsomt«. Juleaftensmaden var Risengrød og Ribbensteg, og efter Spisningen blev der sunget et Par Julesalmer. Så kom Konen i Gården ind med Forklædet fuldt af Pebernødder, 2 Håndfulde små og 2 eller 3 store, som hed Tierer, til hver. Så blev der spillet Femkort, den, der fik sidste Stik, skulde have fra 2 til 5 Pebernødder af hver. »Så kom jo Julegilderne med Besøg hos Naboer og Familie, først Mænd og Kvinder, dernæst kom så de unges Besøg med Karle og Piger«. Der var ved disse Gilder forskellige Lege, f. Eks. Væve Vadmæl, Munken går i Enge og mange flere⁶. I en anden Optegnelse meddeler P. Kolind, at man skulde have Julekage indtil Kjørmosaften 2/2. »Der, hvor jeg tjente, blev der lagt en af de største Sigtekager i en Egekiste på Loftet og så en god Ost. Den 2. Februar skulde vi have hver en Rundenom Sigtemeldmad med et godt Stykke Ost til, ingen Smør på, ellers fik vi ondt i Ryggen, ligesom Svinene, når de gik og skreg, for så havde de ondt i Ryggen«. Efter 2. Februar begyndte man at få Eftermiddagsmeldmad. »Om Julen fik vi også hver en Julekage og en halv Ost hver, som vi så kunde give enten vor Mor eller Bødekone, hvem der ingen Mor havde. Det fik både Karl, Pige og Hjorddrengen. Hele Julen var de jo til Julebesøg hver Dag«. De skulde spille Kort, Mændene spillede Mis, de slog en rund »Kring« (Kreds) på Bordet med Kridt, og så begyndte de alle på 6, ligesom de så fik Stik til, trak de fra, til de kunde komme inden i, men blev de Beet, skulde de skrive 3 til. Sådan skulde de blive ved, til der blev ligeså mange inde i Kredsen som udenom. De, der var inde, havde vundet, og så begyndte de igen. Kvinderne spillede Sjaus eller Tossierager og Kanaille, eller Whist, Brus eller Femkort om Pebernødder. Efter Nytår skulde de unge have Gilder omkring ved Familierne, det var både Karle og Piger. De morede sig med Lege som ovenfor nævnt. Til Gilderne fik de Ribbensteg og Medisterpølse med stuvet Hvidkål og Kartofler. Kaffe og Kager fik man tilsidst. »Så skulde vi følge hinanden hjem til Slut«⁷.

Ved Julegilderne i Voldby var det kun Familien og de nærmeste Naboer, der kom sammen. Gæsterne blev indbudt til at komme om Eftermiddagen og drikke Kaffe. Der spistes til Aften Kl. 6. Derefter blev der spillet Kort,

og man sang nogle Sange. Somme Steder blev der læst en Historie af en god Bog. Hen på Aftenen blev der igen drukket Kaffe, og Mændene fik en Punch. Imellem Jul og Nytår holdt Ungdommen Bal i en af Gårdene. Børnene havde Bal en Aften, de fik da Kaffe og Kage. Karle og Piger dansede i 2 Aftener; de fik Kaffe og Kage, og Karlene fik også Punch.

Nytårsaften var det Skik at skyde Nytår ind. Hvem der havde et Gevær, gik så om til Naboeerne og gav dem et Skud. Der blev også brugt flere Kunster. Forskellige Ting blev fra den ene Gård flyttet til den anden, hvorfor der tit Nytårmorgen manglede et eller andet Redskab i denne eller hin Gård.

Efter Nytår holdt Mænd og Kvinder Bal. kaldet Gammelmandsbal. Det holdtes i 2 Aftener. De begyndte om Aftenen den første Dag, anden Dagen blev der begyndt hen sidst på Eftermiddagen. Om Aftenen blev der dækket Bord med Flæskesteg og Oksesteg med Kartofler, Brød og Sovs samt Øl og en Snaps. Efter Spisningen blev der danset igen til hen ad Midnat, så blev der drukket Kaffe, og Mændene fik Punch, hvortil de sang nogle gamle Sange, f. Eks. »I Natten klam og kold bag Fredericia Vold« og »Velmødt igen Kong Frederik ved Hæren«. Så dansedes der igen til hen efter Midnat⁸.

Julegilderne begyndte i Veggerslev først i December og varede ved med et eller to om Ugen til hen i Februar. Det ahang naturligvis af, hvor stor Familien og Omgangskredsen var. Når Gæsterne var samlede ved Tretiden, blev der serveret Kaffe med Julekage, Søsterkage, Klejner og forskellige Småkager. Når Kaffen var drukket, skulde man måske ud at se Besætningen, eller man passiarede om Dagens Nyt. Henad Kl. 6 blev der spist til Aften, først blev der budt på Sødsuppe, derefter Ribbensteg og Medisterpølse, men ikke Spiritus. Snakken gik livlig, mens der blev gjort Indhug i den gode Mad. Der var blandt Gæsterne en bestemt Mand, der snakkede meget ved en sådan Lejlighed, og da han var noget distræt, øste han bare op, når Fadet kom til ham, uden at han så efter, hvad han havde på Tallerkenen. Da han engang pludselig opdagede, at Tallerkenen var så fuld, at han ikke kunde spise op, undslap der ham følgende Udbrud: »Aah nej, Marie (det var Konen i Huset), nu har jeg fået for meget, må jeg leve?« Dette tillodes ham altid. Når Bordet efter Spisningen var blevet ryddet, fordelte Selskabet sig, Damerne i en Stue for sig. Købmanden, Degnen og et Par af de største Bønder fik et Bord anvist i Storstuen til en l'Hombre. Resten af Mændene blev i Spisestuen, hvor de spillede Whist eller Firkort, og så blev der røget Tobak. Det var Meddelerens Bestilling at stoppe Folks Piber, så det blev han ganske godt trænet i. Ved Ellevetiden blev der

serveret Kaffe (Damerne havde fået Kaffe før), denne Gang tillige med Lagkage til. Henad Midnat skiltes Selskabet, og vi skulde så have alle de fremmede Heste spændt for Vognene, og det var for Meddelerens Vedkommende noget af det mest spændende: vilde der vanke Drikkepenge og hvor mange? Var man så så heldig, når de blev sammenlagt, at få en Krone, følte man sig rig. Knap så spændende var det, når Husbond og Madmoder var ude; thi hvis de havde langt at køre, kunde Klokken godt blive et eller halvt, inden de kom hjem, og så skulde der være en til at spænde fra. Manden var jo i sit pæne Tøj, så det kunde han ikke, og da gav det ingen Drikkepenge.

De Gilder, der her er omtalt, var for de ældre samt for den nærmeste Families ukonfirmerede Børn, så her var ingen Dans. Børnene fik Lov at lege i Storstuen, hvis der var Plads til det. Meddeleren husker en Kone fra Thorsø, der var udmærket til at arrangere Sanglege, hun havde en dejlig Sangstemme. Hun forstod at få Børnene med i Legen, så det blev festligt både for Børnene og hende selv. Juletræ kendtes i Meddelerens Barndom, men det var langt fra almindeligt med dette Træ. Meddeleren mener ikke, de havde Juletræ mere end to Gange i hans Barndomshjem. I Tiden 1891–99 var Søren Balle Ring Præst i Veggerslev. Hans Hustru holdt Søndagsskole, som vistnok alle skolepligtige Børn besøgte. De sidste 2 År, hun var i Veggerslev, blev Børnene indbudt til Juletræ i Præstegården: »Det var vel nok en Fest, som vakte Glæde både før, under og efter Festen«. Da Pastor Ring rejste, efterfulgtes han af Eduard Geismar (1899–1908), og han fortsatte med Juletræsfesterne. – Meddeleren tror ikke, der var Juleballer for de unge. Det var ikke inden hen mod Fastelavn, at der holdtes Bal, og da der intet Forsamlingshus var i Veggerslev før 1908, tog de unge enten til Gjerrild eller Voldby, mest til den sidstnævnte By, der havde de et stort Forsamlingshus. Det lå centralt, omtrent i lige stor Afstand fra Veggerslev, Karlby, Sangstrup og Thorsø. Når der blev afholdt et Bal, blev der sendt en Liste ud til de forskellige Byer. De, der ønskede at komme med, måtte skrive deres Navne på Listen, og hvem der ikke var påtegnet denne, fik ikke Lov at komme med¹⁰.

Af Årets mærkelige Dage må først nævnes Nytår. Dersom man da flyttede Lyset af Bordet, flyttede man Heldet af Huset; men det var værre at slukke det ved Uforsigtighed; thi så slukkede man sit eget Livslys ud. Den Aften gik mange omkring for at skyde for Vinduerne eller for at drive

alskens Kommers. Drengene løb om med en Rumlepotte, med gamle Potter at slå på Døre, en Indretning til at slå Knaldhætter af på eller en kridtet Fjæl, hvorpå der frembragtes Lyd ved at skrabe med en gammel Træské. Der dreves de forunderligste Løjer, man kunde finde på, hvoriblandt Ud-klædning spillede en stor Rolle: men Overtroen blandede sig forunderlig ind i hele Glæden og Narreriet.

Gik man udenfor og så ind ad Vinduet, kunde man se, hvem af Husets Folk der skulde dø inden Årets Udgang; thi vedkommende sås da sidde uden Hoved. Ønskede den ugifte at vide, hvem Ægtefællen skulde være, sættes der en Rugkærne over Døren, og den første, der gik ind, var den vordende Ægtefælle. En anden Måde var på Slaget 12 at stille sig ganske nøgen for et Spejl med et Glas Vand og et Glas Vin, så kunde man i Spejlet se sin tilkommende komme ind, og dersom han eller hun tog Vandet, betød det Sparsommelighed og Rigdom, men toges Vinen, betød det Ødselhed og Fattigdom. Uden at tale satte man en Mundfuld Mad for hver Person i Huset ned på Gulvet, lukkede derefter Hunden ind, og den, hvis Mundfuld Hunden først tog, var Døden vis. Den, der gik sidst i Seng, stillede et Brød på Bordet og satte deri en Kniv med de Ord: »Det er for Rug«, atter en Kniv: »Det er for Byg«, og således en Kniv for hvert Slags Korn, Frugt eller Urter, man ventede at avle i Året. Nu slukkedes Lyset, og Nytårsnatten så man efter, hvorledes Knivene stod. De, der stod oprejst, spåede godt, men de, der var hældende eller væltede, spåede dårlig Høst, hver for den Sæd, der nævnedes ved dem. – Alt dette var i 1889 forsvundet, og kun i nogle enkelte Byer løb Drengene om og støjede, ellers var denne Aften rolig som enhver anden. Overtroen var der ingen, der agtede, eller man vilde i det mindste ikke være det bekendt¹¹.

Nytårsaften brugte man i Emmelev (Rimsø S., Djurs Nørre H.) at »slå Pot på Dør«. Man tog gamle Potteskår og knaldede dem på Døren eller på Stenbroen uden for Vinduerne: man løb så, men blev i Reglen indhentet af Folkene, kom ind og blev trakteret med Æbleskiver. Undertiden stjal man så Kaffekanden, når man gik, eller også listede man sig ind og stjal den. Man bandt ofte Porte og Døre, så Folk ikke kunde komme ud, man vendte Sengene, og man lagde Halmknipper o. lign. over Skorstenen, så Røgen ikke vilde trække ud. Man byttede Kreaturerne i de forskellige Gårde, og man førte Vogne o. lign. bort. Undertiden var man også klædt ud.

Den Aften, der første Gang var Nytænding i det nye År, gik man i Emmelev udenfor Gården; man havde altid et eller andet i Hånden, ligegyldigt hvad, kun måtte man ikke gå tomhændet. Man fremsagde da følgende Vers:

God Aften Nytårsnyt
og velkommen her,
med Flæsk og med Bøst (Svineskinke)
og med godt Korn og Høst.
Giv os Mælk i vor Spand
og vore Piger en god, frisk Mand¹².

Forhen holdtes Helligtrekongersaften som Helligaften i alle Huse, og i 1889 holdtes den hellig de fleste Steder. Der spistes da Risengrød og Æbleskiver eller Flæskesteg, og på Bordet havde man et trekløvet Lys, det såkaldte Helligtrekongerslys. Lyset var lavet i den Anledning; thi forhen, mens man brugte Lys, støbte man selv disse til Husbehov ved at hælde smeltet Talg på koghedt Vand i en Kærne. På det såkaldte Lysespid satte man 5 Væger og lod dem synke ned i Talgen, hvorefter de blev hængt op til Svaling i en dertil anstillet Buk. De dypedes flere Gange, indtil de blev tykke nok. En Væge, dyppet i dårlig Tælle een eller to Gange, kaldtes en »Prås«; en Væge, der var dyppet nogle få Gange i ren Tælle, kaldtes en »Prins« eller et »Spædlys«. Lysestøbning og Brug af Lys var i 1889 forbi, da Stenolien (Petroleum) var billigere.

Ved Helligtrekongers Tid gik der ofte 3 Drengene om og sang for Døre for en Skilling. De var udklædte med Hatte og Kroner af Guldpapir, havde Skjorte uden over de andre Klæder og førte en stor Stjerne af Pap og Guldpapir med sig. Stjernen havde ofte en lille Bjælde og svingedes af og til rundt under Sangen. Den ene Dreng var sværtet i Ansigtet, og om ham hed det i Visen: »Den ene han er fra Morderland«, skulde vistnok være Morderland¹³.

Fra Lyngby (Sønner H.) meddeles, at der kom tre Personer fra Grenå derud ved Helligtrekongers Tid og sang for dem om Julestjernen. Den ene var sværtet i Ansigtet, og de havde alle tre hvide Skjorter om Klæderne. De førte med sig en stor Stjerne af Papir, der var hul og dannet som et Hylster, hvilket kunde drejes rundt. Indeni fandtes en Lygte, der var fæstet således på en Opstander, at den altid kunde hænge lige ned. Fra det runde Hylster udgik en hel Del Stråler, som jo var Stjernens Spidser, og de var udyntede og behængt med Bånd og Stads. Når disse tre Personer så kom til et Sted, drejede de Stjernen rundt og sang Stjernevisen, og de fik da til Gengæld en lille Gave af Husets Beboere. Det skulde jo egentlig blot være Helligtrekongers Aften, de skulde gå, men selve Aftenen kunde de jo ikke

komme ret vidt omkring, og derfor benyttede de også de nærmeste Dage derom ved ¹⁴.

Ane Bilde i Karlby fortalte til E. Tang Kristensen, at om Søndagen gik der tre Drengene med en Stjerne og sang for Dørene. Om Mandagen kom tre gamle Mænd, hvoraf den ene var sort. De gik også med Stjerne og havde Lys i den. Den sorte trådte frem foran de andre, og så sang han, og de andre stemte i med. Der stod i Visen:

Hvorfor han var så sort?

Jo, han var Konge fra Østerland ¹⁵.

Man begyndte i Gammel Sogn ved Grenå at gå Helligtrekongersdag, man gik den Dag og de nærmest følgende. Drengene gik undertiden det meste af Måned, Mændene kun 3-5 Dage. Der var 4 Mænd. De 3 havde hvide Skjorter uden på Klæderne og Papirshatte på Hovedet, af forskelligt farvet Papir. Den fjerde var malet sort i Ansigtet. De 3 første var de Hellig-tre-Konger, den fjerde Herodes. Den ene af de 3 bar en Stjerne, enten lavet af Farvepapir eller af farvet Glas og således anbragt på en lang Stang, at den kunde drejes, når Stangen bevægedes fra Side til Side. Nogle mener endogså, at der var Lys i Stjernen. De gik ind i hver Gård og sang, fik derfor Penge, Kaffe, Mad o. lign. De sang bl. a. Salmen: »De hellig tre Konger så hjertensglad«, men de sang tillige en Sang skrevet til Lejligheden, derimellem var følgende Strofer:

Herodes han spurgte og sagde så,
hvorfor er du den eneste sorte

— — —

ja sort er han og velbekendt
en Herre og Konge fra Morderland sendt ¹⁶.

Morderland er Fejl for Moriansland, hvorfra den ene af de hellige tre Konger var. Han var Neger. De meddelte Optegnelser om Helligtrekongers-optog har en gammel Stjernevisen og et kirkeligt Skuespil til Forudsætning ¹⁷.

Da man sjældent eller aldrig o. 1850 havde Dans ved Høstgilde, Julegilde og andre Lejligheder, hvor de gamle kom sammen, og der dog mellem dem var nogle, som havde Lyst til at danse, havde man forhen i flere Byer et

årligt Gammelmandsbal, men i 1889 var det kun i enkelte Byer og da særlig der, hvor det fra ældgammel Tid har gået på Omgang fra Gård til Gård. Et sådant Gammelmandsbal var i Reglen kun for en By, og holdtes det ikke på Omgang, holdtes det, hvor der var bedst Plads, og hvor man kunde få Tilladelse dertil. Til Værten gaves 1 Skæppe Malt. Musikken var den samme som til de unges Legestue. Der blev først drukket Kaffe med Kaffebrød, som Konerne medbragte. Længere hen på Aftenen drak man atter Kaffe eller The efter at have spist det medbragte Smørrebrød. Til Kaffen eller Theen spiste man Æbleskiver, hvoraf hver Kone medbragte en Tallerkenfuld. Til et sådant Gilde vankede der ofte Punch, eller i Reglen Kaffeputche eller Thevandsknægte. – Mændene mødte nogle Aftener derefter til »Klaring«, og her betalte alle lige meget. De fleste Steder samledes både Gårdmænd og Husmænd; men nogle Steder havde man både »Gårdmandsbal« og »Husmandsbal« hver for sig. Disse Baller holdtes som oftest mellem Jul og Fastelavn¹⁸.

HAVE VEJR

Fremgangsmåden ved denne Skik, der er kendt fra Djursland, Ommer Syssel, Samsø og Nordvestsjælland, var, at Konen i den første Gård i Landsbyen en bestemt Dag i Januar skulde stå for Vejret. Næste Dag skulde Konen i den næste Gård stå for Vejret o. s. v. Når alle Gårdmandskonerne havde »gjort Vejr« eller »haft Vejr«, kom Turen til Husmændenes Koner. Var der ikke Dage nok til hver af dem, måtte den sidste i Rækken dele Dagen således, at den ene fik Formiddagen, den anden Eftermiddagen. Undertiden kunde Mændene stå for Vejret. Dette var på Vejrdagen et Udtryk for det Sindelag, vedkommende, der stod for Vejret, var i Besiddelse af. Det gjaldt om, at Vejrholderen var i godt Humør, så Vejret kunde blive godt (Lighedsmagi). Den Kone, der stod for Vejret, skulde på sin Vejrdag vise sig gæstfri og byde Nabokonerne på Traktement af, hvad Huset formåede.

Skikken at have Vejr eksisterede i de nævnte danske Egne endnu i sidste Halvdel af 19. Århundrede¹⁹.

Medens det i Almindelighed nævnes, at det er Konerne, der står for Vejret, anføres i Nissen-Ramten's Optegnelse samt i en Meddelelse fra Gjerrild, at det var hos Mændene, Skikken begyndte. Nissen-Ramten anfører, at den Mand, der boede nordligst i Byen (vel i Ramten eller Ørum), rådede for Vejret den 1. Januar, hans Nabo den 2. og så videre indtil den sydligste Mand i Byen. Var der ikke så mange Mænd i Byen, som Måned

har Dage, var der ingen, som »havde Vejr« før 1. Februar; thi så var det en Kone, som boede nordligst i Byen, derefter Nabokonen o. s. v., indtil man sluttede med den sidste mod Syd. Enkemænd og Enkekoner regnedes med. Marts var på samme Måde Karlens Måned, April Pigernes og Maj Børnenes. Man begyndte altid Omgangen nordfra. Var Vejret godt, fik den pågældende en skæmtsom Tak. Var Vejret dårligt, måtte vedkommende narres ud for at prøve »sit eget Vejr«. Her gjaldt mange Kneb, og Opfindsomheden parret med Snildheden var ofte stor. Lykkedes Anslaget, blev Døren smækket med det Udråb: »Prøv nu dit Vejr« eller lignende. Var det Manden eller Konen, der blev lukket ude, endte Spøgen med »at give lidt ud«. Skikken stod vist, mente Nissen-Ramten, i Forbindelse med »at gå sammen i Indevejr«; thi det brugtes »at gå i Byen en lille Tur og slå en Sludder, når man ikke kunde komme ud« på Marken eller fra Byen. Når man var kommet lidt hen i Året, var der kun enkelte, der huskede, hvis Vejr det var, og der holdtes næppe Regning derover, når Vinterdagene endte og Arbejdet begyndte. Den Morskab var i 1889 glemmt i de fleste Byer. Nogle Familier, der kom til Ramten fra Kalundborgegnen i 1857, kendte godt »at have Vejr«²⁰.

En ældre Kone i Gjerrild fortalte til H. F. Feilberg, at Mændene havde Vejr i Januar, Konerne i Februar. »Når nu Konen derovre gør Vejr, og det er lyst og mildt, så tager vi andre Koner Sommertøjet på. Solhat og hvidt Forklæde, og så besøger vi hende og roser hende for hendes kønne Vejr og venter, at hun skal tage godt imod os og traktere os med Kaffe og Kager. Er Vejret derimod dårligt, så møder vi vinterklædte, måske har en af os taget et Reb med; så slæber vi hende ud og binder hende ved en Pæl eller ved Brønden, at hun kan få sit eget Vejr at prøve. Det andet År gjorde Præstekonen Vejr, det var netop den 1ste Februar, og et rent forrygende Vejr var det. Himmel og Jord stod i ett af Sneknog; vi havde en Vandkælke til at lægge en Tønde på, den tog jeg og fik det gamle Øg forspændt, og så kørte jeg først en Gang frem og tilbage uden for Præstegården og derpå ind i Gården op for Døren og slog det bedste Smæld med Pisken, jeg evnede. Folk kom jo og skulde se, hvad det var; jeg vilde naturligvis tale med Præstekonen. Hun kom jo da ud, og jeg var ikke sen til at køre frem og foreslå hende at få en Køretur i hendes eget Vejr, så kunde hun få at prøve, hvorledes det var. Hun lo naturligvis; jeg fik fraspændt og måtte ind at drikke Kaffe hos hende²¹.« I en Meddelelse fra 1890'erne af Niels Mortensen, Stokkebro, nævnes det, at man stadig havde for Skik at gøre Vejr i Februar. Konerne gør det, men Mændene ikke. Er det godt Vejr en Dag, kommer de med deres Solhatte på. »Her i Stokbro

har de Vejr for dem selv, det kommer ikke Gjerrild ved. Den søndre Ende af Byen for Vesten²² begynder, og så går det med Solen, ender altså ved søndre Ende for Østen. Dersom det er ondt Vejr en Dag, trækker de andre Koner den Kone ud, der gør Vejr, for at hun skal se, hvordan Vejr hun har lavet. Hun skal selvfølgelig beværte de besøgende. I Gjerrild By har denne Skik før været i Brug, men har nu tabt sig. Det samme er Tilfældet med alle Byerne her i Egnen. Her er det nu også næsten forbi, så kun en 3 Familier holder Skikken vedlige.« Det har blot været Gårdene, der har brugt det i Meddelerens Tid. Gjerrild og Stokkebro er egentlig to Byer, kun adskilte ved en Bæk. Hver By havde sit Bydelav. Fremmede Folk antog begge Byer for én²³.

Fra Emmelev (Rimsø S., Nørre H.) forefindes en Optegnelse fra 1910 om Vejrskikken. At »råde Vejr« i Emmelev begyndte ved Kjørmæs (Kyn-delmisses). Som Regel begyndte det i en bestemt Ende af Byen. Konen i hver Gård havde da sin bestemte Dag, da hun skulde råde Vejr. Blev Vejret nu fint den Dag, mødte alle de andre Kvinder med deres Strikkestrømper og med deres store Solhatte på, hilste på hende og sagde, at det var da et dejligt Vejr, hun havde skaffet o. s. v. Hun måtte så traktere dem alle med Kaffe. Blev Vejret derimod dårligt, så mødte enten de eller deres Mænd vinterklædte, usædvanlig indpakkede; Mændene trak hende så ofte uden for Gården og bandt hende til et Træ eller truede hende dermed, indtil hun lovede at give dem Kaffe. Samtidig skændte de stærkt på hende, fordi hun skaffede dem et så stygt Vejr²⁴.

I Fjellerup havde Konerne Vejr i Februar. Hver havde sin Dato. Det fordeltes efter Gårdenes Belliggenhed. De kom til den, der havde Vejr, og trakteredes med Kaffe. Var det dårligt Vejr, sættes Konen ud i Snedriverne. Den, der havde Vejr, tog, hvis Vejret var dårligt, en Helgolænder på Hovedet, d. v. s. et Stykke Tøj, hvidt eller kulørt, med Stivere²⁵.

Vejrskikken har sin Tilknytning til de kolde Vintermåneder, da der var gode Stunder til at holde et lille Gilde. Da det ikke var knyttet til Byens Styrelse som Oldermændsgilde, Tyregilde m. fl., fandt man klogeligt på, at lade Vejrets Gilde gå på Omgang, efter en hensigtsmæssig Ordning, til så vidt muligt alle Hjemmene i den enkelte Landsby. »Have Vejr« er et af Landsbyernes mange mindre Gilder, og da intet i Overleveringen om Skikken tyder på nogen særlig høj Alder. Kaffegilderne er fra afvigte Århundrede, tør man tro, at »have Vejr« er fra samme Tidsrum, som de Landsbygilder, der ikke har Tilknytning til Årets Fester og Livets Højtider, som har Rødder i Oldtiden, da de kan sættes i Forbindelse med Gudsdyrkelsen.

Når en Anledning var til Stede, kunde et Gilde være for Hånden. I vor

Tilfælde var det Trangen til Adspredelse og fornøjeligt Samvær i Årets koldeste Tid, der fremelskede et til Årstiden afpasset Gildesamvær, hvis Traktement ikke måtte overstige Økonomien, og Emnet, der havde givet Anledning til det hele og som var Samtalegrundlag, var det uopslidelige: Vejret. Der skulde ikke megen Opfindsomhed til for at få noget sjovt ud af Skikken, trække »Vejrholderen« ud i sit eget dårlige Vejr o. s. v.

Det er måske ikke utænkeligt, at Skikken er fremstået på Djursland, og derfra er den vandret sydpå over Samsø til Nordvestsjælland. Det er Samsø, der er Skyld i, at både Djursland og Kalundborgegnen har optaget vor Skik²⁶.

FASTELAVN

Fastelavn kan tidligst indtræde 1. Februar, senest 7. Marts, da den begynder med de 40 Dages Fastetid før Påske. Festens Navn »Fastelavn« er lånt fra Middelnedertysk »Fastelabend« (vastel-avent), Aftenen før Fastens Begyndelse. I Århundreder har Fastelavnsugen specielt været de unge Karles og Pigers samt Børnenes Festtid, kun Valborgfesten og Julen kunde i så Henseende tilnød gøre den Rangen stridig.

Fastelavn var en Dag for Narre, skriver Nissen-Ramten. Derfor hed det også om den, der tog Del i Løjerne, at han var en Fastelavnsnar. Børnene forsynedes med tredelte Ris, pyntede med Papir og Flitter (Fastelavnsris). Den, der kom sidst ud af Sengen Fastelavnssøndag Morgen, fik Ris og måtte give Boller. Enten købte man Bollerne af den omvandrende Hvedebrødsmand, eller man bagte dem selv. Fastelavnsboller og Fastelavnsris holdt sig i 1889 såvel som langt senere. I Fastelavnen holdt de unge og tildels de gamle et stort Gilde (o. 1850 og senere), og som oftest red de Fastelavn. Dette gik således til: Karlene i Byen samledes til Hest, alle udpyntede med Papir i de mest forunderlige Former og Farver, som Opfindsomheden og Forrådet tillod. På Samlingspladsen var oprejst en Galge, hvori hængtes en gammel Tønde. Ældre Folk fortalte i 1889, at der ofte havde været en Kat indespærret i den, og at man morede sig over, hvor fortumlet det stakkels Dyr kunde være, når Tønden gik itu og det slap fri. Eller man satte en Hane i Tønden, og Munterheden blev stor, hvis det stakkels Kræ galede eller skreg ved Slagene mod Tønden. Dette Dyrplageri fandt dog næppe Sted, mener Nissen-Ramten, efter o. 1850; thi siden den Tid havde man en Dukke, en Tørv, en Bold eller lign. inde i Tønden. – Medens Spillemandene spillede et muntert Stykke, red en efter en frem

i Galop og slog med en vældig Knippel på Tønden, og dette fortsattes, indtil Tønden gik i Stykker og dens Indhold faldt på Jorden. Den, der slog Tønden itu, var Selskabets Konge og fik et Bånd eller en Papirstrimmel til Krone. Havde man en udpyntet Dukke i Tønden, kom der en anden Karl, udklædt som Dronning, og tog Barnet til sig. Selskabet satte sig nu i Bevægelse med Musikken forrest, derpå Kongen og Dronningen med Barnet og derefter de øvrige, to og to. Toget tog sig pynteligt ud set i Frastand. En af de sniideste Deltagere, der var i Besiddelse af Vid og Lune, fulgte med Toget som Bajads. I lang Tid var han Hertugen af Augustenborg eller Prins af Nør, senere Bismarck eller Kejser i Berlin. Rytterne besøgte hver Gård i Byen, Herregårde og Nabobyer. De modtog Pengegaver og beværetes hvert Sted, hvilket sidste for nogle af Deltagerne tit blev for meget. Efter Ridningen fulgte Gilde og Dans. Til Gildet fik man Grød og Æggepandekage med Flæsk. For Resten gik det til som ved en Legestue, og nogle Dage efter samledes Karlene til en »Redelighed«. En stor Del af de gifte gav både Penge og Naturalydelser og tog så Del i Gildet; men Mændene tog ikke Del i »Redeligheden«. En anden Leg brugtes også Fastelavnsmandag, der endnu i 1889 ansås som en Fridag, idet man da »slog til Potten«. Denne Leg gik således til: Man stillede en gammel Potte op på en jævn Plads, og hele Selskabet stillede sig i en Kreds om den, medens man holdt hinanden i Hænderne; men var der for få, stillede man sig i en Klynge et lille Stykke fra Potten. Nu blev en blindet og fik en Stok i Hånden til at slå Potten i Stykker med, men han måtte kun slå 3 Slag. Han svingedes flere Gange rundt, og for end mere at forvilde ham, skiftedes Pottens Plads eller Folkeklyngen flyttede sig. Da det næsten aldrig lykkedes nogen at træffe, blev man i Reglen tilsidst ked af Legen. Børn, unge og gamle af begge Køn tog Del i denne Leg. Drengene var som oftest Blindebukke, dog var der også andre, der forsøgte Lykken. Ofte gik der to Blindebukke på én Gang. Det lykkelige Udfald af Legen indbragte vedkommende en Gave fra Tilskuerne, i Reglen et Par Skilling fra Mændene og et Par Boller fra Konerne.

I de fleste Byer havde Børnene en Fastelavns-Legestue. Drengene var da udpyntede på den mest strålende Måde med Papir og Flitterstads. De gik fra Dør til Dør og sang:

Nu alle vi (Ørum eller et andet Bynavn) Dreng
forsamles her i Dag
og eder vil forklare,
hvorfor vi her om gå.

Ja, en stor Sorg vi fik.
I dette Øjeblik
vor Tønde gik i Stykker,
som vi fra Grenå fik.

Og vi er her udgangne
slet ej af Overmod
for noget at indsamle
hos eder, Venner god.

Så tro vi eder til,
at I os hjælpe vil
alt med en liden Gave,
som eder synes selv.

Nu holdt Sangen op, indtil Gaven, der i Reglen var 5, 10 eller 15 Øre, var modtaget. For Gaven sagdes Tak under Håndsrækning. Omkring 1850, da Håndkys var i Brug, modtog Giveren, hvis han var uden for Bondestand og hans Gave større end Bøndernes, Håndkys af hele Flokken.

Ja, Tak så skal I ha,
ja, Tak så skal I ha,
vi kan vor Tønd' betale
og råbe så Hurra!

Hurra for Gaven god
vi synge med frit Mod,
nu vil vi eder ønske
et godt og frugtbart År.

De indkomne Penge brugtes til at betale Øl, Kaffe, Sukker, Lys og Spillemand med. Pigerne medbragte Fløde til Kaffe. Stuen havdes som oftest frit. Havde Indtægten ved Dørene været rigelig, brugtes Resten til Hvedebrød, som købtes af Hvedebrødsconen, der i Reglen havde god Afsætning, uagtet hvert Barn havde Mellemmad med. Det var næsten utroligt, hvilket Mål af Øl og Hvedebrød et sådant Selskab kunde fortære. Drengene dansede med Pynten på, indtil Herligheden var i lutter Pjalter. Overanstrengelse, Nattevågen og Søvnighed gjorde Ende på Gildet, som sluttede med Latter, Sang, Vrantenhed og Gråd i en uberegnelig Blanding²⁷.

De følgende Optegnelser supplerer godt Nissen-Ramten's Skildring, og tilsammen giver de alle et levende Indtryk af Fastelavnsfestlighederne i Djurslands gamle Landsbyer.

I Ålsrode (Ålsø S., Sdr. H.) var det o. 1885 Skik i Fastelavnen, at de små Dreng blev pyntede med en Mængde kulørt Papir og gik omkring i Byerne fra Dør til Dør. De var gerne en halv Snes i Følget; der var en Konge, som stundom havde sin Dronning med, en Dreng i Pigeklæder. Kongen kommanderede, og så stod de andre Dreng efter Størrelse, og den største var Fanebærer. De sang en Vise, der lød således:

»O hør I gode Venner,
o hør nu en og hver,
en Vise vil jeg sjerne
for eder fjern og nær,
vi i Fastelavnen fik
og efter gammel Skik
vi fik en gammel Tønde
og Katten i den fik,
så banked vi på Tønden,
men Tønden gik itu,
og allesammen bleve vi
naturligvis sjalu.

Vi derfor eder bede
om I vil hjælpe os,
så vil vi eder give
den allerbedste Ros.
Vi Penge bede om,
thi Pungen den er tom,
og vi just skal have
til Ballet os lidt Rom.«

Så fik de Gaven og sang igen.

»Ja Tak så skal I have
ja Tak så skal I ha
for denne liden Gave
og råbe så Hurra,
Hurra for Gaven god,

vi sjunge med frit Mod.
Farvel, så ville vi ønske
et godt og frugtbart År.«

Så marcherede de ud to og to, og ved Aftenstid kom de så til Dans, hvor Pigerne var forsamlede.

Karlene plejede at blive pyntede med Papir, og så red de i Ring nede i Byen. Der var udstillet Præmier, og den, der kunde tage Ringen et vist Antal Gange, havde vundet. Når de var færdige, red de omkring i Byen, og Konen kom i hver Gård ud med en Snaps og en Drik Øl, Æbleskiver eller Hvedebrød, hvad det nu kunde træffe. Så var der Bal om Aftenen²⁸.

»Til Fastelavn løb vi Drengene omkring og sang for at få et Par Skilling, og så var vi jo pyntede. Var der Førsttjeneste om Søndagen, slog vi Katten af Tønden om Eftermiddagen, ellers ventede vi med det til om Mandagen²⁹.«

Børnene i Veggerslev fik Lov til at holde Liegstou på en Gård i Forbindelse med at gå Fastelavn³⁰.

I 1936 meddelte pens. Lærer N. Nielsen, at i hans Barndom gik Drengene i hans Fødeby Gravlev (Sønder H) så vel som i andre Byer ud at synge i Fastelavnen.

N. Nielsen var med to Gange. »Vi gik i Flokke, hver Bys Drengene naturligvis for sig, og vi sang ikke alene i vor egen By, men også i Nabobyerne. Jeg husker, at vi fra Gravlev et År var i Holme, Fuglslev og Attrup. Vi havde pyntede Hatte på, og vore Trøjer var også pyntede med kulørt Papir. En af os var klædt som Pige og kaldtes »Dronning«. Anføreren var »Konge« eller »Kommanderskjersant«. Alle Drengene havde Sabler (af Træ) ved Siden. Anføreren gik først ind og spurgte: »Er det tilladt at synge?« Når Tilladelsen blev givet, hvilket var det almindeligste, stillede vi os i en Række foran Vinduerne, og efter at Anføreren havde ladet os udføre en Øvelse med Sablerne, stemte vi i med en Sang³¹,« der var af samme Ordlyd som den foran citerede ved Nissen-Ramten (fra Ørum). Efter at Sangen var sunget, lod Anføreren Drengene igen gøre en Øvelse med Sablerne, »og så traskede vi af til den næste Gård. Intet Under, om vi var hæse og trætte om Aftenen. De indkomne Penge blev naturligvis ikke brugt til en »Tønne«, men deltes ligelig mellem Deltagerne. Såvel Gårdmands- som Husmandsbørn var med. Om Aftenen holdt Drengene og Pigerne Fastelavnsbal³².«

I Gjerrild risede man op om Fastelavnen med en Kæp, der havde Form som en tregrenet Gaffel og var omvundet med Fastelavnspapir.

Den Aften, der er Nytænder (Nymåne) i Fasten, tog Folk et eller andet, som de ønskede sig mere af, og gik uden for deres Hus med under Nytænderen. Meddelerinden erindrede således at have set en Kone stå med en Flødekande med Fløde i³⁹.

I Fastelavnsdagene og 1. April brugte man i Emmelev (Rimsø S.) meget at vise Folk »Fastelavnsnar« eller Aprilsnar, idet man f. Eks. sagde: »Nej se den Fugl derude på Taget« eller »Hvem er det, der kommer ude i Gården«. Når så Folk så derud, sagde man: Aprilsnar. Man brugte også at få Folk til at »gå Fastelavnsnar eller Aprilsnar«, idet man f. Eks. sendte dem i Byen med en eller anden Pakke, og når de så kom derhen, var der f. Eks. en Tørv eller en Sten eller noget meget værre i Pakken⁴¹.

I tidligere Tid brugte man i Rimsø, Veggelslev og Gjerrild Sogne at slå Potter i Stykker Fastelavnsmandag. Det var oftest Kvinderne eller Pigerne, undertiden også Mændene eller Karlene. Potten blev som Regel sat et eller andet Sted på fri Mark, mens alle så på det. Så blev en af dem bundet for Øjnene og svinget rundt flere Gange. Hun (eller han) fik nu en lang Stang eller Stok i Hånden og skulde derefter finde Potten og slå den i Stykker. Undertiden skiftedes de til at få bundet for Øjnene, indtil en af dem fandt Potten. Som oftest var de bagefter samlede til Kaffegilde et eller andet Sted; dette var dog ikke altid Tilfældet⁴⁵.

I Hemmed (Gjerrild Sogn) pyntede 2 Kvinder sig selv og et Par Stude med Fastelavnspapir og Fastelavnsris, der var således Fastelavnsris mellem Studenes Horn; derpå satte de sig op at ride på Studene og red til de nærliggende Byer, hvor de red ind i Gårdene, og præsenterede sig. Her blev de trakterede med Kager o. lgn.⁴⁰

Man mødte Fastelavnsmandag (Gjerrild S.) efter Middag med Heste, der var pyntede i Manke og Hale med Fastelavnsris og Fastelavnspapir. Karlene var også pyntede, især deres Hatte. I sin Tid hængte man en Tønde op med en Kat i; men da denne altid blev så fortløbet, så den løb bort, når den kom ud af Tønden, brugte man senere en Hane, der som oftest, når den var sluppet ud af Tønden, stod på et Ben og galede.

Rytterne havde en Pind, hvormed de skulde gribe Ringen, når de red

under denne, som de skulde gøre i Galop; løb Hesten i Trav under Ringen, gjaldt det ikke. Der var ansat en Mand til at hænge Ringen op igen, og en af Karlene var Kommandant og ordnede det hele, som oftest var en bestemt Karl eller Mand Kommandant flere År i Træk. De red under Ringen 24 Gange hver. Den, der tog Ringen flest Gange, var Ridekonge; han gik gratis med til Ballet, som blev afholdt om Aftenen skiftevis i Gårdene. En eller to af Karlene var klædt ud som Bajadser, red oftest et skikkeligt gammelt Øg, som han kunde lade stå hvor som helst, når han sprang af for at holde Grin med Drengene eller Byens Piger. Man søgte altid at holde hemmeligt, hvem der skulde være Bajads. Når Ridningen var til Ende, red man under Anførsel af Kommandanten rundt i Gårdene, Præstegården var første Sted. Der blev sendt en forud til hver Gård for at spørge, om det var tilladt at komme frem med Eskadronen. I hver Gård ordnede Kommandanten Rytterne ind på Geled. Man blev trakteret med Fastelavnsboller, Æbleskiver og Snaps, hvorpå Kommandanten udbragte et Leve for Manden og Konen, man råbte Hurra og red så videre til næste Gård. Om Aftenen var der, som omtalt, Bal¹⁷.

Fastelavn varede i Fjellerup 2 Dage. Begyndte om Søndagen. Hver Karl gik til Kirke med sit »Gadelam«. Der var Musik til Kirken. Efter Guds-tjenesten gik hver til sit Gadelam og spiste til Middag. Derefter var der Dans. Den næste Søndag var der Slut på Fastelavns-gildet¹⁸. Det ser ud til, at det eneste Sted inden for vort Område, hvor Gadelamsfestligheder er blevet henlagt til Fastelavn, er i Fjellerup (Nørre Herred).

Optegnelser om Fastelavnsfestligheder forekommer også fra Sognene Nødager, Voldby og Fuglslev. Der er dog intet i disse Optegnelser, der afviger fra det foran meddelte.

GÆKKEBREVE

Så snart Foråret gryede og der kunde være Håb om at finde Vintergække, selv om de skulde graves ud af Snen, var Børn og unge Folk på Færde for at få fat i Blomsterne, som da blev indesluttede i et Brev og sendt til en god Ven eller Veninde. Brevet indeholdt et af de efterfølgende Vers:

Gækkebrev fra Nørre Herred.

Jeg sender dig en Gave,
en Blomst ud af min Have,
den første, som fremtræder.

er klædt i hvide Klæder.
Dens Kappe den er grøn
og dertil meget skjøn.

Digtet i Ribe, skrevet i Rom,
gæt nu selv, fra hvem det kom,
mit Navn jeg sætte vil med Tal,
fordi du spekulere skal.

(eller)

Mit Navn jeg sætter med Prikker,
så gætter du det ikke.

Fra Sønder Herred.

Nu jeg her så fri og fræk
sender dig en Vintergæk,
ja et Blomsterindivid
fra den kolde Vintertid.

Jeg just Øje på den fik,
da jeg gennem Haven gik,
den stod ene ved en Busk,
bøjede sig for Vindens Rusk.

Jeg den Stakkel op nu drog
og den med til Hjemmet tog,
satte mig i Stilhed ned,
skrev et lille Gækkebrev.

Nar skal du være Påske, Pintse og Vår
lige ind i næste År,
indtil du gør mig den Glæde
Brevet at besvare med Ære.

Gækkebreve skreves også i 1889, navnlig af Børn og unge Folk⁴⁰.

MÆRKEDAGE

Vor Fruedag (25/3) holdtes for en af de mærkeligste Dage. Man burde til den Dag have Storkereden efterset, og enhver, der vilde have et Stork som

Nybygger, satte Pinde og Ris op. Dette iagttoges endnu i 1889; man antog, at Storken 25. Marts fløj over det Røde Hav. Til Frucaften skulde Kålfrøet sås, og da man af Erfaring vidste, at den tidligsåede Kål var den bedste, iagttoges dette stadigvæk. Storken, der kom ved den Tid, var en kærkommen Gæst, og det mentes, at den førte Held og Lykke med sig til det Hus, hvor den tog Bolig. Første Gang i Året, man så en Stork, var det heldigst at se den flyvende! thi så får man en let Gang. Ser man den stående, får man en tung Gang (Sygdom), og ser man den liggende, dør man. Dersom Storken i Løbet af Rugetiden kaster et Æg ned eller en Unge ud, betragtes det som en Tak fra den og kaldes Offer. Man bærer Ægget eller Ungen op igen: thi det kunde jo være sket af Vanvare. Kaster Storken det atter ned, modtages det. At Ægget var råddent og Ungen vanskabt, var vanskeligt at gøre gamle Folk begribeligt. En sådan Vanskabning modtages i Pleje, i 1889 næppe af Overtro, men af Medlidenhed⁴⁰.

Medardusdag (8/6) skrev man Medardus over alle Døre, Porte, Vinduer og Lemme. Betydningen heraf var glemt 1889 og Skrivningen ophørt. Nogle mente, at det skulde forhindre Musene, som i den Tid var i Marken, i at komme ind igen⁴¹.

PÅSKE

Før Påskens mange Helligdage blev der i Albøge bagt i den store Ovn i Gårdene og brygget godt Øl. Fåreribben og Fårepølser sammen med Kagemellemader bagt i den store Ovn var – tillige med hjemmebrygget Øl – noget af det herligste, man kunde se på Bordet⁴².

Skærtorsdag spiste man Grønkål, men det skulde være af 7 forskellige Slags Grønsager, hvilket ofte voldte store Vanskeligheder, især hvis Vinteren var vedholdende. Til Påsken farvede man Påskeæg med mange Farver. Løgskaller, Høaffald o. m. a. brugtes til at give forskellige Farver, men i 1889 var denne Skik næsten uddød. Påskedags Eftermiddag spiste man de farvede Æg, der var hårdkogte.

Påskemorgen stod man tidlig op for at se »Solen danse« (Ørum, Nødagser). Ingen vilde tvivle på denne Dansen, og jo længere man så på Solen, desmere dansede den. At det samme fandt Sted hver Vårmorgen, troedes ikke⁴³.

Per Rytter i Tøstrup fortalte i 1890'erne til E. Tang Kristensen⁴⁴, at i Påsken løb Drengene om og sang Majvisen og samlede Penge til Pinsegildet. »Ved vort Påskegilde, som blot Skolebørnene holdt, kom der både

Mænd og Koner til Stede, men ellers ingen af den voksne Ungdom. Vi fik Kaffe med Brød til. Første Gang a var der, blev a så tilfyldt med Kaffe, for de blev ved at hælde i min Kop, og a blev ved at drikke. Endelig så a nogle, der vendte deres Kopper, og så gjorde a lige sådan. Nu var a fri, og siden den Tid har a al Tid vendt min Kop, når a ikke vilde have mere, og gjør ligeså endnu.«

Fra Ebdrup, Nøddager og Fjellerup meddeles, at der uddeltes Gadelam i Påsken. Denne Henlæggelse af Udvælgelse og Tildeling af Gadelam til Påsken, er let forklarlig, da det var den kirkelige Højtid, der lå nærmest den gamle Vårfest ved Valborgdag. I Fjellerup dansede man ved Gadelams-gildet i Påsken i to Dage, og Karlene spiste hos Gadelammet. Gadelams-gildet i Fjellerup om Påsken er det oprindelige. Senere flyttede man her Gildet til Fastelavnen¹⁵. I Nøddager skiftedes Gadelam Palmesøndag. Samme Søndag skulde der i Ebdrup samles Malt rundt i Gårdene, ½ Skæppe i hver Gård. De fik o. 1870 7 Skæpper, så der kunde blive en god Tønde Øl. Det skulde så Pigen, der var Gadinde, brygge i den Gård, hvor Gadelams-gildet skulde stå. Det begyndte i Ebdrup Påskedags Eftermiddag. Om Mandagen skulde Karlene hente hver deres Gadelam. Der vankede så både Sødsuppe, Steg og Æbleskiver, Kaffe og Dramme. Kl. 2 skulde de møde i Gildegården. Der blev så danset både Dag og Nat. Der var to Musikere. Man dansede Vals, Galop, Sveitrit, Mazurka, Trekant, Korsfietur, Monnevit; til sidst en, som kaldtes Kysdansen. I Nøddager bestemte det valgte Råd (Gadebasse, Svend og Dreng), hvilken Pige (Gadelam) hver af Karlene skulde have ved Pinsegildet. Inden Pinse skulde hver Karl have kysset sit Gadelam, ellers måtte de give Bøde (Brændevin). Pigerne lod sig naturligvis ikke godvillig kysse. Karlene måtte liste sig til det, f. Eks. komme bag på dem, mens de malkede. – Medens hele Året igennem de unge Karle og Piger om Aftenen mødtes på Gade, viste Pigerne sig i denne Tid ikke på Gade, før de var blevet fanget af deres Karl¹⁶.

VALBORGASTEN

Valborgaften, det er Aftenen før 1. Maj, var en meget mærkelig Aften; thi så snart det begyndte at mørkne lidt, måtte man ud at brænde Blus, for at Heksene kunde finde Vejen enten til Tromsø i Norge eller til Bloksbjerg. Forsømte man dette, kunde man være vis på, at man fik Brand i Kornet. Hver By havde sin Plads til Blusset, og det gjaldt om, hvilket Blus der kom

til at tage sig bedst ud; derfor tog Karlene lange Forke med sig og holdt på disse de brændende Halmknipper i Vejret eller gik rundt med dem, hvilket tog sig godt ud. For Børnenes Skyld brændte de Ældre et Knippe tæt ved Gården, og alle, der da kunde komme fra en Dør, måtte den Aften ud at tælle Blus. Skønt Heksetroen var aftaget 1889, var Valborg-blussene i Tiltagen.

Når Blusbrændingen var endt, begyndte Sangen af Valborgvisen. Både Karle og Piger deltog i Sangen, og var Byen stor eller havde Udflyttere, delte Sangerne sig i flere Hold⁴⁷.

Der brændtes Blus på Høje eller Bakker ved hver Landsby Valborg Aften. Der forefindes Optegnelser herom fra Gjerrild, Fjellerup, Nødager og Fuglslev Sogne. Der slæbtes Brændsel op til det kommende Bål i den sidste Uge før 30. April, meddeles fra Fjellerup 1915. Det var for at forjage Heksene, man brændte Valborg Blus, meddeles fra Gjerrild 1911. Haverne skulde i denne som andre Byer være gravede til Valborg Aften, ellers kom Heksene og trampede dem, så de ikke var til at grave. Fra Fjellerup oplyses, at havde man ikke sin Have gravet til 1. Maj, fik man intet Gadelam (vel en forkert Oplysning)⁴⁸.

Til Beskyttelse af Huset sattes Valborgaften Rønkviste over Døren. Man anbragte ofte to Kviste, indeklemte mellem Loftet og Bjælken, idet der nævnedes en Karls og en Piges Navn. Groede Kvistene mod hinanden, blev der et Par. Kvistenes Retning tilkendegav, hvorledes de unge var sindede mod hinanden. Husbonden gik ud i Marken og satte stiltiende en Pilekæp ned i Hørsæden og en i Hampelandet. og så lang denne Kjæp var, så lang blev Hørren og Hampen.

Den, der havde fået i Sinde at stjæle Æbler i det kommende Efterår, stak en Rønnekvist i Klemme på et hemmeligt Sted, hvor han troede, at den ikke let fandtes. Groede den, slap han heldigt fra sit Tyveri, gik den ud, vidste han, at han blev røbet⁴⁹.

Valborgaften blev først valgt en »Gadebasse«. Dette Valg faldt altid på den mest ansete Karl i Byen. Derefter sattes han til i Forening med 2 Drengene at foretage Uddelingen eller Tildelingen af »Gadelam«. Det var en Selvfølge, at Pigerne med urolig Nysgerrighed afventede Resultatet og i den Anledning var samlede et Sted i Nærheden. Ventetiden blev forlænget derved, at Karlene først havde været ude at brænde Blus og dernæst sunget Valborgvisen for Dørene. Det var i 1889 en Selvfølge, at Gadebassen først udvalgte sig sin Gadinde, som hun kaldtes, og hun var Byens mest ansete Pige. At enhver fik tildelt et passende Gadelam, var en Selvfølge, og Resultatet blev, at den mest ansete Karl fik den mest ansete Pige o.s. v. Ræk-

ken igennem, og tilsidst føjedes det Par sammen, der var mindst anset. Ved Uddelingen var alle Karle til Stede, og de fleste Steder tog de mer eller mindre Del i Udbytningen. Enkelte Steder, navnlig i Sønder Herred, måtte hver Karl lade sig nøje med Kendelsen uden videre. I Byerne Vest for Kolindsund kunde Dommen omstødes ved en Pægl Brændevin til Laget. Det gjaldt for en stor Ære for Pigen at være Genstand for en sådan Handel. I den østlige Del af Nørre Herred kom enhver Karl frem med sit Ønske i så Henseende og fik det i Reglen opfyldt. I nogle Byer var det Skik, at hver Karl skulde kysse sit Gadelam før Pinsegildet, og lykkedes det ikke, måtte han bøde en Pægl til Selskabet. Valborgaften var i det hele en travl Aften, da skulde man brænde Blus, synge Valborgvisen samt vælge Gadebasse og uddele Gadelam⁵⁰.

Gadelammet skulde være Balpige for den Karl, hun fik tildelt, hele Året om. Efter Konfirmationen regnedes Dreng og Piger til de unges Lag, og allerede den første Valborgaften derefter var Drengene med til at bytte Gadelam; de samlede, som nævnt, sammen med Karlene til denne Udbytning.

I Hyllested (Sønder H.) samlede Byens Karle på Gaden Søndagen før Valborg Aften. De kunde også samles et andet Sted, hvor det kunde træffe sig. De aftalte ved Sammenkomsten det fornødne om Valborgblusset og Pinsegildet. De udnævnte tre af deres Midte, som skulde sørge for det fornødne til Festernes Afholdelse. Endnu samme Aften gik de tre Formænd hen, hvor de antog, der kunde blive Plads til Legestue, og fik det fornødne i Orden om denne Sag. En af de følgende Aftener samlede de tre atter for at udnævne Gadelam. Først tog de selv de tre Piger, som de vilde have til Gadelam, sædvanlig de tre bedste Dansere, derefter udtog de en Pige til Gadelam for hver Karl og voksen Dreng i Byen. Dette blev skrevet op, for at ingen Fejltagelser skulde ske, men blev foreløbig en Hemmelighed. Valborg Aften samlede så alle Byens Piger og Karle på en eller anden Høj i Nærheden, hvor Valborgblusset afbrændtes. En Tjæretønde var skaffet tilveje, og nu brændte et lystigt Bål, mens man legede og morede sig omkring Ilden. Når Blusset var brændt ud, omtrent Kl. 10, delte Karle og Dreng sig så, indtil o. 1875, i små Hobe, der til forskellige Sider drog ud til hver Gård og hvert Hus i hele Sognet og sang »Valborgvisen«, der skal være digtet af Degnen i Gjerrild, Peder Hansen, hvis Levetid var o. 1730–1804. Visen meddeles her efter en Optegnelse fra Gjerrild 1870 af Magister Marcus Lorenzen til Svend Grundtvig og nu opbevaret i Dansk Folke-mindesamling. Visen er udgivet af Arkivar Hans Ellekilde i Fra Randers Amt 1940. 10–11, og det er Ellekildes Tekstudgave, som benyttes her.

Godaften dem herinde bor,
Godaften hver og en!
Vi kommer ved den Tid hvert År
og sjunge det, vi mén:
Om hvad os fryder sandelig
derom vi synge gladelig
:/: med Stemmer hver for sig. :/:

Os fryder Årsens Tid og Dag,
det Maj i Morgen er,
fremkommer alle til Behag
alt både fjærn og nær.
Hvo vil ej fryde sig derved,
thi den frembringer Frugtbarhed,
som Gud har os beredt.

Om Sommeren så lystelig
fornøjes alle Ting
ved Solens Varme mildelig,
som løber rundt omkring.
Ja rundt omkring i alle Land
sig fryder både Kvind' og Mand,
det sige vi for sand.

Om Sommeren så lystelig
så er jo alting glad,
og Træerne så priselig
udskyder Knop og Blad.
Ja Blomsterne sig fryde smukt,
derefter vokser dejlig Frugt,
som giver Smag og Lugt.

Om Sommeren så lystelig,
når Skoven den er grøn,
og Marken står så priselig
med Kornet meget skjøn,
ja Engene de står i Flor,
og Græsset meget dejlig gror
til hver Mands Kreatur.

Om Sommeren så lystelig,
når Høsten den går an,
da stræber hver så trøstelig
at gøre, hvad han kan;
så høste de og samle ind
med Glæde udi Hu og Sind
og giver hver sin Tiend.

Så gives os vel og i År
– som vi er vant at få –
lidt Flæsk og Æg, i hvor det går,
ja Smør og Brød også,
ja Penge, om ej andet er
ved Hånden, dem vi have kjæ-
og takke så især.

Og vil I vide Tiden ret,
når Gildet det skal stå,
på Pinsedag vi haver sat,
så kan der lides på:
så komme vi og tage an
den Gave, som af Kvind' og Mand
os villig gives kan.

Gud med sin Nåde stedse vær
med eder hver en Stund,
det ønsker vi enhver især
alt ud af Hjærtens Grund,
at I må leve lykkelig
og siden arve Himmerig,
når I af Verden gå.

Nu ønsker vi en rolig Nat
og gå så til vort Hjem,
på Pinsedag, vi haver sat,
vi kommer her igjen
og tager Gaven, som er sat
i Skabet til os fra jer Skat,
og hilser med vor Hat,
så siger vi alle Godnat⁵¹.

Når Drengene var færdig med Vers 7, standsede de Sangen, og én trådte frem og fremsagde følgende Remse:

I Aften ere vi så mange Drengs forsamlede både store og små,
på Pinsedag ville vi rundt om i Byen gå,
om I ville give os lidt til Ære,
hvad I selv synes bedst kunne være,
Flæsk og Æg I ej må skone⁵²,
thi vi sønge mæ vor Tone,
vi synge, som vi kae,
å ekki som vi skull,
få vi hå så manne Hued og Kull⁵³,
å Vejen den æ så lang å så skien,
få hvem dæ hå så stakke no Bien.

Det tog lang Tid at komme en Landsby rundt og synge den lange Vise i hver Gård. Denne Del af Skikken var ophørt i Hyllested o. 1885. Men når Blusset var udbrændt, samledes endnu nævnte År »Karle og Drengs omkring de tre Formænd for at få at vide, hvem de har fået til Gadelam, hvilket sker i største Hemmelighed, at ikke Pigerne skal få Nys derom, hvorfor der stadig står nogle på Vagt.« De tre Formænd går hen i den Gård, hvor Legestuen er bestemt, og her kommer så Karle og Drengs ind en for en, for at få at vide, hvem de skal have til Gadelam. Pigerne anvender ofte stor Opfindsomhed for at komme efter, hvem af Karlene de skal have. For en tre År siden (o. 1882) hændte det således, at Konen i Huset, hvor Legestuen skulde holdes, vilde hjælpe nogle Piger til at få Hemmeligheden at vide. Hun skjulte tre Piger inde i Ovnen og anviste Formændene Køkkenet til Opholdssted. Een efter een kom nu Karlene ind for at få Navnet på deres Gadelam, og hver blev som sædvanlig skænket med en Snaps til »Lidkøb«. Da en tre-fire Stykker havde været inde, opdagede en af Formændene, at en Par Træsko stod uden for Ovnen. Han fattede Mistanke, trak Ovnsdøren fra, og de tre Piger blev draget frem. – Med alskens Lystighed og Sjøv holdt man ellers ud til Kl. 1 eller 2. – Så gik Tiden hen til Kristi Himmelfartsdag, da samledes alle, både Piger og Karle, i Skoven, hvor så Hemmeligheden åbenbarede, og hver af Karlene tog nu sit Gadelam. I tidligere Tid havde det været Skik, at Pigerne løb bort efter Kundgørelsen og skjulte sig, og Karlene skulde nu se at fange hver sit Gadelam. Dette var i 1885 ophørt, men under munter

Lystighed blev man i Skoven til henad Aften, da hver Karl førte sin Pige hjem til Byen⁵⁴.

I Fjellerup (Nørre H.) blev den ny Gadebasse løftet om Efteråret. Gadelammet gav her sin Karl en Gave: Klæde eller en Vest⁵⁵.

Der forefindes også Optegnelser om Gadelamsfesten fra Sognene Lyngby, Albøge, Fuglslev, Nødager og Ebdrup. Da Skikken i de forskellige Byer var ensartet, skal de foreliggende Optegnelser⁵⁶ ikke meddeles her, hvor man af det fremførte formentlig har fået et ret alsidigt Indtryk af den gamle Ungdomsfest Valborg Aften.

PINSE

Af praktiske Grunde afholdtes Udvælgelse af Gadebassen og Gadelamsuddelingen de fleste Steder ikke samme Aften som »Gadelamsgildet«, der var Hovedbegivenheden ved Gadelamsskikken. Det var hensigtsmæssigt at have den parvise Fordeling af de unge Mennesker i Orden inden selve Festen. Derfor var der almindeligvis et lille Stykke Tid mellem Uddelingen og Festen, der i Djursland i de fleste Tilfælde fejredes 2. Pinsedag, kort efter Valborg Aften.

Der forefindes fra vort Landområde en Række udførlige Skildringer af Gadelamsfesten, der var en stor Begivenhed i hver Landsby. Pinsegildet holdtes 2–3 Dage, oplyser Nissen-Ramten i 1889. Pinsemorgen gik de unge Folk omkring i Byen fra Gård til Gård og sang »Pinsevisen« for alle Døre og modtog Gaverne.

Pinsevisen lød i Ørum Sogn således:

1. Nu ønske vi Eder en Pintsefest,
Fryder Eder, I unge Folk!
Den Herre Jesus være Jer Gjæst,
Glæder Eder, I gamle og!
2. Vi har vel været her en Gang før
og sunget og kvidret for Jer Dør.
3. Nu kommer vi igjen paa ny,
vi gaa omkring i den hele By.

4. Vi har en Kurv baade stor og vid,
der kan gaa syv Ol⁵⁷ Æg deri.
5. Vi har og en til Rug og Byg.
I give os en af de gamle Ost.
6. Kan vi ej en af de gamle faa,
I give os syv af de andre smaa.
7. Vi har en Tegnebog stor og vid,
der kan gå Tusend Rigsdaler i.
8. Vi har og en til sex og syv,
vi lade os nøje med de ti.
9. Og høre I noget af vor Sang,
saa faa vi vel noget for vor Gang.
10. Nu kan vi ej mere denne Gang,
nu er vi ved Enden af vor Sang.
(Gaverne kommer).
11. Nu sige vi Eder saa mange god Tak,
som Himlen er med Stjerner besat.
12. Nu ønske vi Eder saa mangen god Stund,
som der er Sand paa Havsens Bund.
13. Nu bede vi Mand og Hustru om,
om de vil til vort Gilde kom'.
14. I faa godt Øl og Brændevin,
fryder Eder, I unge Folk!
Ja Spil og Dans til Solen skin.
Glæder Eder, I gamle og!⁵⁸

De modtagne Gaver bestod i Penge, Kød, Ost, Æg, Flæsk, Smør, Fløde, Malt o. s. v. Efter Indbydelsen deltog de ældre i Lystigheden. Første Dag spiste man Risengrød og Æggepandekage, anden Dag varm Øllegrød, Ægge-

pandekage og Sigtebrød med Fedt på. Den tredie Dag mødte kun Gadebassen, Gadinden, de to Drenge og deres Gadelam, som nu morede sig med Værten og hans Husstand og måske enkelte indbudte. Efter at have moret sig, hjalp de Værten og Værtinden med at bringe Huset i den gamle Gænge igen. Disse 6 havde den Pligt hele Året om at være Skaffere og Medhjælpere både i Stue og Køkken, indtil ny blev valgt næste Valborgaften. For Resten gik det til som ved alle Legestuer med Dansen og Syn-gen, Sang og Råb til Dansen. Trampen i Gulvet, Slag mod Loftet og andet Sjov.

I enkelte Byer blev næsten alle fulde i ethvert Sammenlag; men i andre Byer blev næsten aldrig nogen beruset. Under Dansen skulde Gadebassen løftes op på de andres Skuldre. Man søgte under Dansen at gribe ham og løfte ham op fra Jorden; men da han i Reglen var en fuldvoksen ældre Karl og ofte i Besiddelse af gode Kræfter, var denne Opgave vanskelig at løse, især da Drengene understøttede og advarede ham. Lykkedes det, blev han hævet op til Loftet midt i Karlenes Stimmel. Medens han »kejse-des«, spillede Spille-mændene et Stykke på Klarinetten, hvorefter Gadebas-sen i den Anledning gav en Snaps hele Stuen rundt⁵⁰.

I Lyngby S. (Sønder H.) samledes til Middagen på Pinsedagen alle Byfol-kene, unge og gamle, Mænd, Kvinder og Børn, den fattigste Stodder med, i Gildesgården, hvor de bænkedes ved lange Borde og blev opvartede med Boghvedegrød og Æggflæskepandekage. Gadebassen og hans Drenge havde valgt sig de fermeste Piger til Gadelam, og disse, »Forpigerne« eller Køkkenpigerne kaldede, stod for Madlavningen og Anretningen. Hver Karl havde sit Gadelam til Bords, og hun sørgede under den øvrige Del af Gildet for Maden til ham og sig selv; thi der var vel ved Pinsegildet Over-flødighed af Øl og Brændevin, men der vankede intet andet Måltid end Middagsmaden. Pigerne førte derfor senere hen på Dagen, når de havde været hjemme at malke. Mad med, gerne Flæskeæggekager, fyldte med Korender, hvormed hvert Gadelam diskede op for sin Karl. På sine Steder førte Gadelammet sin Karl med sig hjem og beværtede ham der på det fineste, både med Suppe og Steg. Gildet fortsattes 2. Pinsedag med; men da blev de ældre, skønt de var indbudne, gerne hjemme og overlod hele Plad-sen til Ungdommen⁶⁰.

I Albøge (Sønder H.) mødtes man 1. og 2. Pinsedag til Dans i en Gård, som i Forvejen var bestemt. Her kom alle Karle og Drenge, og under Dan-sen dansede man de første m. fl. Danse med sit Gadelam. Når Spisetiden kom, inviterede hvert Gadelam sin Karl eller Dreng med hjem i sin egen Gård for at spise. Dette gentog sig begge Dage, men hvis man ikke havde

kysset sit Gadelam, havde hun ingen Forpligtelse til at tage en med hjem. I Hjemmet sad Karlen og Pigen til Højboards som Gæster, derefter fulgte Drengen med sit Gadelam o. s. v. Efter Pinse var alt forbi mellem dem. Det blev, når en Pige fæstedes til en Gård, udtrykkeligt nævnt, eller stil-
tiende forudsat, at hun skulde have Lov til at være Gadelam⁰¹.

Der skal nu ikke meddeles flere af de ret ligelydende Optegnelser⁰² om Pinsegildet, idet de anførte Skildringer får være nok til at give et Indtryk af denne Festlighed, men man skal dog stifte Bekendtskab med en Beretning, der synes at oplyse om Gadebasseskikkene, da de var ved at gå i Op-
løsning.

På en af sine mange Fodture med Ranslen på Ryggen kom Niels Pedersen, senere Øster Brønderslev, i 1890 til Ramten, hvor han gik hen til et Hus, hvor der var Bal. Han stillede sig ved Vinduet, og straks kom der en Mand og indbød ham til at danse med. Det blev senere hen fortalt ham, at det var en »Balforening«, der dansede, og at der i Nattens Løb skulde vælges ny Bestyrelse. Dette Valg overraskede noget Niels Pedersen. Under en Pause gik en Flok Mænd, vel sagtens den gamle Bestyrelse, hen i et Hjørne af Stuen under ivrig og hviskende Samtale. Herefter blev der båret en Bolle Punch ind, og denne blev drukket under Sang og Latter. Så greb to håndfaste Mænd en tredie og løftede ham 3 Gange til Loftet, hvorefter han erklæredes for valgt. En anden blev løftet, og en tredie og så fremdeles, til Valget var forbi. Så blev der drukket Skål for den ny og den afgående Bestyrelse, og Dansen kunde nu fortsættes. Der dansedes meget Sekstur, Kontra, Lanciers og Bitte Mand i Knibe. Idet hele taget holdt de meget af »Turene«⁰³.

Som man kan forstå, har den fremmede Deltager i Ballet ikke vidst, at man var med til en Dansesammenkomst, hvor en ny Gadebasse blev valgt ved Løftning mod Loftet.

Pinsen var også Drengenes store Festtid. De havde Valborg Aften gået fra Dør til Dør og sunget Valborgvisen, en Bygang, der var som et Forspil til Gildet. 2. Pinsedag holdtes Drengenes Pinsegilde. Hver Landsbys Drengeflok gik da fra Dør til Dør og sang Pinsevisen, der i Veggervlev lød:

1. For os er der nu kommen en glædelig Pinsedag.
at alle vi små Dreng skulde have os et Lag
så frydelig
alt udi den Sommer så grøn.

2. Her stander nu vi Drengene både store og små,
vi venter os en Gave, før vi monne gå
så frydelig
alt udi den Sommer så grøn.
3. I giver os en Gave alt udi Guds Navn,
så ville vi og tage Eders Piger i Favn
så frydelig
alt udi den Sommer så grøn.

Efter Afsyngelsen af de tre Vers kom Konen ud med Æg og Flæsk, Smør, Brød samt rede Penge. Når Madvarerne var pakket i Kurvene, sang Drengene videre:

4. Taksigelsen den måtte vi og ikke forglem,
Vor Herre vil bevare Eders Huse og Hjem
så frydelig
alt udi den Sommer så grøn.
5. Vi takke for Gaven og byde Farvel,
vi ønske Eder alle både Lykke og Held
så frydelig
alt udi den Sommer så grøn⁶¹.

Når Drengene var færdige med at synge, bar de Fødevarerne til Gården, hvor Gildet skulde stå, og de blev så opvartede med Æggecake, og om Aftenen var der Dans. Kristian Sørensen (f. 1876 i Veggerslev), Brabrand, der har været med til Drengenes Pinsegilde, fortæller, at de sang hele Dagen Byen igennem. De slæbte på deres Madkurve, Penge fik de også, og så købte de 20 Potter Mjød. Hver stor Dreng fik en Flæskeæggepandekage, de små Drengene fik hver en halv. Efter Bygangen gik Flokken ud i Bakkerne, hvor Kagen blev fortæret og Mjøden blev drukket. De var ikke altid helt ædru, når de gik hjem. Det var hjemmelavet Bimjød fra Voldby, de fik. Hjemkomne fortsatte de så Festen et aftalt Sted. Her dansede Drengene med Skolepigerne. Dagen var Drengenes!⁶⁵

Der fandtes en hellig Kilde i Nimtofte Sogn. Den havde sin Beliggenhed ved Pinsbakken mellem Ramten og Nimtofte. Kilden, der nu er forsvundet, besøgte af glad Ungdom 2. Pinsedag⁶⁶.

LEGESTUER OG ANDRE FRITIDSFORNØJELSER

Ikke alene ved Pinsegildet, men også ved alle Årets »Legestuer« toges Hensyn til Gadclams-Uddelingen. Når man søgte Plads til en Legestue, måtte Gadebassen og et Par af de andre Karle ud at lede om en Lejlighed, og man søgte først hen, hvor der var Fjællegulv. Musikken til Legestuen var ofte dårlig, men leveredes også i Nørre Herred for 3–4 Mark og i Sønder Herred for 4–5 Mark. Til Værten betaltes der som oftest for en Skæppe Malt. Karlene havde noget Brændevin, 1 Pund Lys, 1 Pund »Kaffetøj« (d: 1 Pund brunt Sukker, 1 Pund Cikorie og 1 Pund Bønner). Pigerne tog Mellemmad (»Gadclamsmellemmad«) med. Gadebassen stod for hele Ordningen. Spillemanden fik en Stol hen i et Hjørne og et Lys i en på Væggen hængende »Klov«. Bænkene, som bestod af Fjæl, lagt på Bukke, eller hvad man fandt passende, stilledes op ved Sidevæggene. På en Dragkiste anbragtes et Lys, en Krukke med Øl og et Snapseglas ved Siden af en Trepæglflaske med Brændevin. Efter en anstrengende Tur tog man sig en Dram og en Tår Øl. I Tiden lidt efter Midnat spistes der Mellemmad, og man drak Kaffe. Som Lønningerne blev større, Tiderne bedre og Fornødenhederne større, fik Hvedebrød og Punch Indpas. Der dansedes med »Houen« (Huen). Man trampede i Gulvet, slog i Loftet, og af og til ledsagedes Dansen og Musikken af Sang. At Mænd og Koner tog Del i med, var ikke usædvanligt. Bylaget blev ikke overset, men dog ikke nøjagtig overholdt, især for Pigerne Vedkommende. Drukne Personer sås sjældent, når undtages enkelte, som var fulde ved enhver Lejlighed. Rå Tale og Opførsel var ligeledes sjælden, hvorimod tvetydig Skæmt ofte var grovkornet. Uenighed blev neddysses, med mindre den skyldige fandtes at være udenfor Laget; men når dette blev ham betydet, fortrak han som oftest. Herregårds-tyendet var i Reglen udenfor Bylaget, og mellem disse to Parter opstod der ofte Slagsmål. Andre Steder gik Herregårdsfolkene ind i Bylaget, og alt gik da meget fredeligt. Nogle Aftener efter Legestuen samledes Karlene for at gøre »Redelighed«. Her skiftede de det tiloversblevne Brændevin og udregnede, hvor meget enhver havde at betale. Der blev taget forskellige Hensyn ved Påligningen, så det næsten blev en Ligning på Formue og Lejlighed. Legestuerne var i 1889 forandrede, men »Redeligheden« brugtes da stadigvæk. Tidligere kostede en Legestue i Reglen 18–20 Skilling, men

i de sidste År før 1889 2–3 Kr. for hvert Par; thi da brugtes ikke alene Kaffe og Mellemmad, men Punch, Hvedebrød og Chokolade i Overflødighed⁶⁷.

Karlene havde i Fjellerup 2 Legestower. Pigerne gav en »Pigelegstow«, hvor de betalte selv og selv inviterede Karlene. Her kunde Karlene komme til at sidde over under Dansen⁶⁸.

Til Baller og Legestuer købte Karlene i Veggerslev i 1880erne i Fællig Brændevin. Kaffe-punchen blev båret ind i røde Lurfade. Karlene blev gerne fulde ved disse Sammenkomster. Der var 12–14 Karle samlede ved sådan en Legestue, men kun 6–7 Piger. Der blev drukket lige så mange Potter Brændevin, som der var Karle. Det var undertiden i Gårdenes Storstue, en sådan Sammenkomst holdtes; tiest tingede man sig ind hos en Husmand på Marken. Sådan var det især i Fastelavn⁶⁹.

En smuk Sommeraften holdt Optegneren, Niels Pedersen, sit Indtog i Enslev. Et Steds fra kunde han høre Harmonikamusik, og ved at gå efter Lyden kom han til en stor, åben Plads, en såkaldt Grønning. Her dansede en stor Flok unge af Hjertens Lyst. Det vakte ikke ringe Opsigt, da den fremmede Karl ankom, og en Del af de mest nysgerrige tog ham da også ret grundigt i Øjesyn. På Forespørgsel fik Niels Pedersen Lov til at deltage i Dansen. Man dansede med en Grundighed og Lidenskab, der forbavsedes den nyankomne, der snart forstod, at sådanne Sammenkomster i Sommeraftenerne var Tradition i Enslev⁷⁰.

Skovballerne begyndte så småt o. 1850, men det var mere Sammenkomster for Mænd og Koner af de mere velstillede Klasse end Forlystelser for de unge, hvilket de lidt efter lidt gik over til at blive. De fleste Steder i Skoven dansedes der på den bare Jord, men det varede ikke ret længe, før der blev nedlagt Fjællegulv, og Landhandlere eller Kromænd begyndte at spekulere i den Retning⁷¹.

Der var stille og roligt i de gamle Landsbyer. Fra Veggerslev meddeler Kr. Sørensen (f. 1876), at på Gaden tæt ved Præstegården var Samlingsplads om Sommeraftenerne. Her var en Bænk, hvorpå kun to kunde sidde. Karlene spillede Kegler på Gaden om Sommeren i Fritiden, eller også dansede de til Harmonikamusik. Undertiden kom Fru Pastor Ring (Pastor S. B. Ring var Præst i Veggerslev 1891–99) og gennede dem væk. Hun vilde ikke have den Sjov. Tit gik de unge om Aftenen til Benzon Skov, hvor der var en Festplads på et Sted, der kaldtes »Dyrehaven«. Meddelelsen Kr. Sørensen har en Sommeraften i 1890erne været med til at gøre Gymnastik på åben Gade i Veggerslev⁷².

I Tilslutning til de foranstående Oplysninger skal anføres Hovedparten

af en Artikel i Horsens Folkeblad 13/6 1958 af Efterskoleforstander Karl Fausing. Han meddeler heri Barndoms minder (o. 1900) fra sin Hjemby Sangstrup:

»Mange Ting var helt anderledes ved Århundredskiftet end nu. Jeg siger ikke, at det hele var bedre; men meget var anderledes.

Folk kom før op om Morgenens for at bestille noget, og de blev længere ved i den anden Ende af Dagen for at nå så meget Arbejde som muligt. Det var nødvendigt at strække de lyse Sommerdage i begge Ender for at nå det, som skulde gøres. De mekaniske Hjælpemidler til Jordens Drift var få og små. – Så at sige alt Arbejde skulle gøres med Hænderne, og trods Dygtighed og lang Øvelse kunne Folk ikke hamle op med Nutidens Mekanik.

Derfor de lange Dage. Og derfor tændtes der ikke Lys i Husene på Landet om Aftenen i de lyse Nætters Tid. Både Fladbrændere og Rundbrændere løftedes af Krogene i Loftet i Maj og hængtes op under Hanebjælket til ind i August, når de var nået så langt på den anden Side af Sct. Hans, at Dagene havde taget kendeligt af i Længde, og Nætterne begyndte at blive mørke.

Selv i de lyse Nætters Tid skal både unge og ældre have Nattesøvn. Man kan klare sig med mindre end i Mørketiden; men man kan i Længden ikke klare sig uden. Også dengang skulde der være Tid for Ungdommen til at holde fri. Men Fritimerne faldt naturligvis først, når Dagens Pligtarbejde var gjort, og så var Klokken nok mindst ni.

Om det gik mere ud over Nattesøvnen dengang end nu, er vel alligevel tvivlsomt. Det kan vist komme ud på et. Men Fritiden blev brugt på en noget anden Måde end nu.

I vor Knallerttid fristes de unge til lange Udflugter. Afstandene spiller så lille Rolle, og det kan være både godt og ondt. De får noget at se og opleve, og holder de Ørene stive, er der kun godt at sige derom, bortset fra, at det da ikke kan siges at virke hverken beroligende eller samlende.

Men i hin Tid var Knallerten hverken opfundet eller tænkt på.

Nej, de kom ikke så vidt omkring på en Sommeraften. Skønt der ikke var så langt til Stranden, blev det kun til et Par Ture i Sommerens Løb. Det var ikke for Badelivets Skyld; thi heller ikke denne Idræt blev brugt, lige så lidt som Fodbold, Håndbold eller andet.

Nej, de unge blev i Landsbyen om Aftenen. Når de gik ved Arbejdet de mange Timer om Dagen, i Marken, Engen, Mosen eller hjemme i Gården, længtes de, som naturligt var, efter Samvær med andre unge. Når Malkearbejdet var til Side for den Dag, og når Karlene havde røgtet ind, vasket

sig ved Vandtruget og fået en ren Bluse på og Piben tændt, søgte de ud på Bygaden for at træffe Venner og Kammerater.

Dette med Aftenpiben var en virkelig Nydelse for mange. Om Dagen – i Arbejdstiden – var der ingen, der røg Tobak. Det hørte ikke til, var utænkeligt og simpelthen forbudt, og det sås heller aldrig. Det er en Vane, som er kommen meget senere til. Derfor var Nydelsen så meget større, når endelig Piben kunne løftes af sit Søm derinde i Staldkammeret og tændes.

Der var flere Samlingssteder at vælge imellem. Der var Græsbænken derhenne ud for en Gård. Der kunne sidde mange på engang. Og der var en Græsabat foran, hvor der ligefrem var ideelt til mange Slags Spøg og Leg, og Karlene vidste af Erfaring derfra, hvem der havde flest Kræfter; det viste Prøverne i Livtag eller i at trække Kæp.

Der var Trekanten, hvor en Sidevej stak fra og løb op til Nabobyen. Også denne Plet var græsklædt og et velegnet og yndet Tilholdssted for Ungdommen i Skærsommeraftenen.

Og der var Gymnastikpladsen ved Skolen. Den var tildels grusbelagt. Der stod Springværket eller Klatretræet med Tove, Klatrestang og en Bom. Der kom så let Skoledrengenykkerne op i de unge Karle. Der var Mulighed for at vise sin Fremmelighed i andet end Brydning. – Når det gjaldt at få konstateret, hvem der først kunne nå til Tops i Stang eller Tove, var det ikke blot et Spørgsmål om Kræfter, det kom også an på Smidighed og Udholdenhed.

Og endelig var der Diget derhenne langs Gaden midt i Byen udenfor Ane Margretes Have. På det groede der mange slags Planter, Buske og Træer. Men der var trods den meget Frodighed alligevel Siddepladser. Eller netop på Grund af alt det grønne var Diget noget for sig selv. Gren og Blade slog sammen om den, der slog sig ned der, og han kunne i Fantasien føle sig hensat til den vildeste Urskov.

Alt dette virkede tillokkende på de unge, og for den kyndige kunde der komme en hel Del ud af Opholdet der. Byens store Børn kunne lide at være sammen med Ungdommen. De så op til de Voksne og beundrede dem for alt, hvad de forstod sig på, og de tog ved lære af dem. De lærte at fløjte i et Græsstrå, og de fik at se, hvordan en Stængel af Hundeurt ved Hjælp af en Lommekniv kunne dannes til en Fløjte med en høj Tone, som kunde høres langt bort, når der blæstes kraftigt i den.

Endnu vidunderligere var det næsten med Pilefløjten. Hertil var Materialet lige ved Hånden, fordi der groede mange Pil på Diget. – En skær, fingertyk, ung Gren var ideel til Formålet, og det rette Tidspunkt var

Forsommeren, fordi Barken skulle løsnes og tages hel af et Stykke op, da Tildannelsen af Fløjten tildels blev foretaget i Veddets alene.

Enhver Karl og stor Dreng havde en Lommekniv, som holdtes i skærbar Stand, netop som den skulle være for også at kunne skære en Pilefløjte. Der var dem, der kunne skære den, så den havde både to og tre Stemmer, og det var naturligvis de bedste.

Ikke langt derfra fandtes en Rugmark. Når det rette Tidspunkt var inde, hvilket vil sige, at Strået havde en passende Konsistens hvad Stivhed angår, kunne der laves den herligste Vindmølle deraf, en der kunde suse rundt i den vildeste Fart blot der var en smule Vind.«

Det er at håbe, at der også i Fremtiden kan blive Tid til »at skære en Pilefløjte«.

NATIONALE FESTER

Fester knyttede til nationale Mærkedage blev fra omkring Midten af forrige Århundrede et kærkomment Supplement til de gamle folkelige Årsfester. Et lille Indtryk af disse nye Fester, afholdt i afsides Landsbyer, modtager man af de efterfølgende få Optegnelser.

Den 25/7 1852 fandt en Folkefest Sted i Enslev Skov. Den holdtes til Minde om Slaget ved Isted 25. Juli 1850. Der var ikke mindre end 1500 à 2000 Mennesker til Stede ved denne Sammenkomst. På en Plads i Skoven var der indrettet to rummelige Dansepladser, der var prydede med Dannebrogssflag. Om Aftenen oplystes Pladserne ved Hjælp af Begkranse og kulørte Lamper.

Under Festen havde flere Mænd Ordet. I et indledende Foredrag fremhævede Lærer Peder Chr. Wad, Veggerslev, Dagens Betydning. Senere udbragtes et Leve for Kongen af Pastor J. H. Nansen, Rimsø, og for gamle Danmark udbragtes et Leve af Pastor P. Chr. la Cour, Nimtofte, der ligeledes motiverede et Leve for Grundloven. For Krigerne udbragte Løjtnant Clausen et Leve, og Pastor Fr. Chr. Bloch, Grenå, udbragte et Leve for den danske Kvinde. »At Almenaanden oplives og styrkes, og at de forskellige Klasser af Folket ved saadanne Fester bringes hinanden nærmere, er utvivlsomt⁷³.«

Det var ret almindeligt forhen at holde Fest på Kongens Fødselsdag. I Christian IX's lange Regeringstid (1863–1906) holdt man mange Steder denne Skik i Live gennem Årene. Fra Norddjursland berettes i 1877, at man på Majestættens Fødselsdag 8. April i Landsbyen Rimsø samlede de

Mænd i Sognet, der havde modtaget Erindringsmedaillen, og marcherede med Musik og Faner i Spidsen til det nærved liggende Emmelev for at fejre Kongens Fødselsdag. Gårdejer Niels Svith og Hustru af Emmelev havde gjort alt for at forhøje Festligheden, de havde stillet deres Stuer til Disposition for Festens Afholdelse. Uden for Gården var rejst en med Flag og Grønt smykket Æresport, ligesom også Salen var festlig smykket. Med smukke og hjertelige Ord bød Værten, Niels Svith, Gæsterne velkommen. Efter et af 9 Gange rungende Hurra ledsaget Leve for Kongen og efter Afsendelse af et Telegram til Kongen blev der sunget flere Fædrelandssange, hvorpå Dansen begyndte. Lidt efter Midnat indløb Svar-Depesche fra Hs. Majestæt. Modtagelsen af dette Telegram forhøjede den festlige Stemning. Under begejstret Jubel udbragte Pastor Th. L. Hammer Kongens Skål, hvorefter der blev afsunget Fædrelandssange, og Dansen fortsattes til henad Morgenstunden⁷¹.

Endelig kan nævnes, at der i ældre Tid afholdtes Grundlovsfest i den lille Plantage, som førhen fandtes udenfor Rasmus Poulsens Gård i Sangstrup. Der blev ikke holdt Taler, men Mænd og Kvinder fra Byen indfandt sig for at være sammen den 5. Juni om Eftermiddagen. Man havde fra hvert Hjem Madkurv med, og så blev der hentet Vand til Kaffe i Rasmus Poulsens Køkken. Der blev også drukket Bajere ved denne Lejlighed. Grundlovsfesten i Sangstrup hørte op, da Forsamlingshuset i Voldby blev bygget, Siden har man holdt Festen der⁷².

SKT. HANS AFTEN OG -DAG

Skt. Hansaften (23/6) plukkede man Skt. Hans Kål og satte dem i Sprækker ved Loftet. Visnede de, betød det Døden, men groede de godt til, var det Forbud om Sundhed. De sattes også med samme Formål og Betydning som Rønkvisten Valborgaften (S. 117). I Nødager sattes Skt. Hans Løg op for at se, om to blev Kærester. Løgene skulde da gro mod hinanden⁷⁶. De hellige Kilder besøgte også Skt. Hans Aften. Således den hellige Kilde ved Stevnshoved (Hemmed S.), Helligkilden på Laen Mark (Glesborg S.), Helligkilden ved Pinsebakken (Nimtofte S.), Helligkilden Syd for Skovridergården, ved Katholm (Ålsø S.), og Helligkilden ved Pederstrup (Nødager S.)⁷⁷. De syge enten drak af Vandet eller badede sig dermed eller deri. Det var almindeligt at ofre en Skilling til Kilden. Kildebesøgende i de to Djurslandsherreder var o. 1850 ophørt de fleste Steder. Kilden i Ålsø Sogn besøgte dog til ind i 1850'erne, og det samme gjaldt også Kilden ved Pederstrup⁷⁷. Længst besøgt på Djursland var Helligkilden ved Thorsager,

hvortil især Folk med Engelsk Syge og dårlige Øjne drog Valborg- og Skt. Hans Aften⁷⁸.

Til Stensmark i Hammelev Sogn havde »Grenå Indvånere med Koner og Børn haft for Vane årlig på Skt. Hans Dag at udfare og forlyste sig og der på en Høj, hvor oven på er dannet et Bord af Jord, og der rundt omkring gjort Jordbænke, på hvilke de under åben Himmel spise, og derefter en Del Vogne i Tallet fare igennem nærmeste Skove for at pryde deres Vogne med Majgrene og Løv, at Selskabet noget fra for ukyndige ser ud som en vandrende Lystskov, under sådan grøn Bedækning kommer de lystige tilbage til deres By⁷⁹.«

Skt. Hansdag brugte man endnu o. 1900 at holde lidt hellig i Sangstrup, men i 1921 gjorde man det ikke mere. De store Børn holdt o. 1900 og før Skt. Hansgilde, og ved dette samledes de om Eftermiddagen på et centralt Sted i Marken, f. Eks. på en Markvej eller et Skel, og her holdtes Gildet alt imellem Køerne blev flyttet. Fra hver Gård (Husmandsbørnene var vist ikke med, såfremt de da ikke passede Køer hos en Gårdmand) fik Børnene med i Marken en god Madkurv indeholdende Pandekager i Masser af Sirup eller med Stikkelsbærkompot i rigelig Mængde. Desuden havde en af Gårdmændene nogle Dage i Forvejen for Børnenes egne Penge købt en Dunk Mjød i Grenå. Børnene drak så Mjøden ved Gildet, men for at denne Drik skulde slå godt til, blev den altid opspædet med Vand, sådan at Blandingen vel kun indeholdt en Trediedel Mjød. Dog sørgede de store Drengene for, at de havde en stærkere Blanding for deres egen Mund. Medens Børnene spiste, klinkede og drak, skulde Gårdmændene nok passe det således, at de ligesom tilfældigt kom der forbi, og så fik de altid en Mjøddram med. Børnene vidste dette, og derfor havde de lidt uforfalsket Mjød at opvarte de særlige Gæster med. Til Løn flyttede Husbonden så selv sine Køer en Gang. Når Køerne skulde hjem, var Gildet forbi, og da kunde det nok hænde, at en lille Pige eller Dreng havde fået mere Mjød, end de måske havde godt af. Skikken med Skt. Hansgilde er vist meget gammel⁸⁰.

I Veggerslev fik hver Hyrdedreng Skt. Hans Dag en halv Pot Mjød med i Marken og drak den selv der. Den Mand, der ingen Mjød gav, var ikke anset af Drengene. Skikken er nu forkængst ophørt, vel o. 1900⁸¹.

NOTER

1. J. Chr. Nielsen: Om Bagning i Rosmus Sogn (Grenå Folketidende 21/7 1953). Om Juleskikke fra Albøge se Søren Petersen i Grenå Folketidende 11/3 1957. – 2. Nissen-Ramten, 128–29. – 3. DFS 1906/43: 2011. Opt. 1936 af pens. Lærer N. Nielsen, født 28/7 1864 i Trustrup. 1911–30 Lærer ved Stenvad Skole, Fuglslev S. – 4. JA IV, Nr. 305. – 5. DFS 1906/43: 1988. Opt. 1911 af stud. med. Niels Svith, medd. af Husmandsenke Anna Kjerstine Sørensdatter, f. 1840 i Gjerrild, boende smsts. – 6. DFS 1906/43: 2015. Opt. 1933 af P. Kolind, Hvidtvedgård, 83 År. – 7. DFS 1906/43: 2015. Opt. 1933. – 8. DFS 1906/43: 1985. Opt. 1934 af Gdr. Jens Hviid, f. 1849 i Voldby, boende i sin Fødegård. – 9. Iflg. Medd. fra Kr. Sørensen, Brabrand, f. 1876 i Veggerslev, var der her Julebal for ældre og unge samtidig. Ballet holdtes i Gårdenes Storstuer. De ældre fik Punch og kiggede lidt på Dansen, der varede ved hele Natten og begyndte igen næste Dag om Eftermiddagen ved 3-Tiden. Pigerne havde da Smørrebrød og Brændevin med. Tredie Dag skulde Ballet klareres og Slatterne drikkes (Fra Randers Amt 1935, 123). – 10. DFS 1906/43: 1986. Opt. 1957 af Jens Jakobsen, f. i Veggerslev 10/4 1887. Nu boende Fynsvej 83, Kolding. – 11. Nissen-Ramten, 118–19. – 12. DFS 1906/43: 1991. Opt. 1911 af stud. med. Niels Svith, f. 1883, efter egen Hukommelse og efter Meddelelse af Gdr. Rasmus Andersen (f. 1826) i Åstrup, Gammel Sogn, boende i Rimsø Sogn. I Veggerslev blev der (i 1880-90erne) skudt og endvidere smidt med Potter Nytårsaften, ligesom også Folks Sager blev forbyttede (Fra Randers Amt 1935, 123). – 13. Nissen-Ramten, 119–120. – 14. JA IV, Nr. 401. – 15. JAT IV, Nr. 291. August F. Schmidt: Helligtrekongersangere i Danmark (Arv, Uppsala, IV, 1948, 78–79). – 16. Opt. 1911 af Niels Svith, stud. med. Meddelt af Gdr. Rasmus Andersen, f. 1826 i Åstrup, Gammel S., boende i Rimsø S. I Emmelev brændte man Helligtrekongersaften et hjemmelavet Helligtrekongerlys. Det var en Slags Festaften, men uden anden Ceremoni end Lysets Afbrænding. Meddeler Niels Svith fra Emmelev, f. 1883. – 17. Se min Afhandling i »Arv« (Uppsala 1948), 50–126. – 18. Nissen-Ramten, 111. – 19. August F. Schmidt: Gøre Vejr (Sprog og Kultur 1936, 113–38). Samme: Leksikon over Landsbyens Gilder (1950), 55–56. – 20. Nissen-Ramten, 119. – 21. H. F. Feilberg: Dansk Bondeliv I (1889), 257. – 22. På Vestsiden af Gaden. – 23. JA IV, Nr. 109. – 24. DFS 1906/43: 1991. Opt. 1910 af stud. med. Niels Svith, medd. af Birthe Marie Sørensen, gift med Tømrer S., 76 År, boende i Emmelev, f. i Selkjær. Sprog og Kultur 1936, 124–25. – 25. DFS 1906/43: 1993. Opt. 1915 af H. Grüner-Nielsen, medd. af Fru Apoteker Anæus Nielsen, Nibe, o. 70 År, født i Fjellerup. – 26. Se nærmere herom i min Bog: Mærkedage og Vejrregler (1963), 119–131. – 27. Nissen-Ramten, 120–22. – 28. DFS 1906/43: 2001. Opt. o. 1885 af Marie Møller fra Alsrode. Optegnet til H. F. Feilberg. – 29. JA IV, Nr. 132. Meddelt af Per Rytter, *Tøstrup*. – 30. Meddelt 1957 af Jens Jakobsen, f. 1887 i Veggerslev. – 31. Melodien til Sangen findes i DFS 1906/12. – 32. DFS 1906/43. Opt. 1/8 1936 af pens. Lærer N. Nielsen, boende i Trustrup. – 33. DFS 1906/43: 1988. Opt. 1911 af Niels Svith, medd. af Husmandsenke Anna Kjerstine Sørensdatter, f. 1840 i Gjerrild. – 34. DFS 1906/43: 1991. Opt. 1911 af stud. med. Niels Svith.

f. 1883. Efter egen Hukommelse. – 35. DFS 1906/43: 1991. Opt. 1911 af Niels Svith, medd. af Husmandsenke Bodil Jensdatter, født i 1834 i Rimsø Sogn. – 36. Smsts. – 37. DFS 1906/43: 1988. Opt. af stud. med. Niels Svith (Hasagers Collegium, København), medd. Gdr. Anders Andersen, f. 1876, og Gdr. Rasmus Andersen, f. 1826, i Åstrup, begge boende i Rimsø Sogn, fødte der. – 38. Smsts. – 39. Nissen-Ramten, 122–23, hvorfra alle Oplysninger om Gækkebreve er hentet. – 40. Nissen-Ramten, 123. – 41. Nissen-Ramten 124, 126. Her også om Aprilsnar. – 42. Søren Petersens Udgave af John Johnsens Barndoms minder fra Albøge (Grenå Folketidende 11/3 1957). – 43. Nissen-Ramten, 124. – 44. JA IV, Nr. 132. – 45. DFS 1906/43: 1993. Opt. 1915 af H. Grüner-Nielsen, medd. af fhv. Spillemand Munk, Fjellerup, 70 År. – 46. August F. Schmidt: Fra Julestue til Valborgblus, Gadebasse og Gadelam (1940), 14, 17, 27, 85, 86. – 47. Nissen-Ramten, 124–25. – 48. Optegnelser i DFS 1906/43. – 49. Nissen-Ramten, 126 (fra Ørum). – 50. Nissen-Ramten, 109. – 51. Om de forskellige Optegnelser af Djurslands Majsange og Pinseviser findes der detaljerede Oplysninger i Hans Ellekildes Afhandling: »Djurslands Majsang og Pinseviser« (Fra Randers Amt 1940, S. 9–43). Nissen-Ramten, 125. – 52. Fra skone (skåne) og Verset ud fremsagdes Ordene på jydsk (Fra Randers Amt 1935, 124). – 53. »For vi har så mange Hoste af Kulde.« – 54. DFS 1906/43: 2007. Opt. ca. 1885 til H. F. Feilberg af Jens Sørensen Keiser. – 55. DFS 1906/43: 1993. Opt. 1915 af H. Grüner-Nielsen. – 56. De findes udgivet i min Bog: Fra Julestue til Valborgblus, Gadebasse og Gadelam (1940), 84–86. – 57. I Ol: 80 Stykker. – 58. Nissen-Ramten, 126–27. Andre Former af Pinsevisen fra Djursland er meddelt af Hans Ellekilde i Fra Randers Amt 1940, 9–43. – 59. Nissen-Ramten, 126–27 (fra Ørum). – 60. Severin Kjær: Fra Stavnsbåndets Dage (1888), 378–81. Severin Kjær (1843–1907) var fra Trustrup i Lyngby Sogn. – 61. DFS 1906/43. Opt. af Niels Svith 1910, medd. af Uddeler Kr. Andreassen, Emmelev, 60 År, f. i Kallendrup. Albøge Sogn. – 62. De øvrige Optegnelser findes trykt i min Bog: Fra Julestue til Valborgblus (1940), 22–30, 84–86 samt i Hans Ellekildes Afhandling i Fra Randers Amt 1940, 9–43. – 63. DFS 1906/46: 1995. Opt. 1935 af Niels Pedersen, Øster Brønderslev. – 64. Opt. ca. 1885 for H. F. Feilberg af Jørgen Terkildsen Møller. Udg. af Aug. F. Schmidt i Fra Randers Amt 1935, 125–26. Med Noter. – 65. Fra Randers Amt 1935, 123–27. 1940, 13. – 66. Smsts. 1925, 18. – 67. Nissen-Ramten, 109–110. – 68. DFS 1906/43: 1993. Opt. 1915 af H. Grüner-Nielsen, medd. af fhv. Spillemand Munk, 70 År, Fjellerup. – 69. Fra Randers Amt 1935, 122–23. – 70. DFS 1906/46: 1983. Opt. 1935 af Niels Pedersen, Øster Brønderslev. – 64. Opt. ca. 1885 for H. F. Feilberg af Jørgen Terkildsen 22. – 73. Grenaa Folketidende 4/8 1952, efter Avismeddelelse fra 26/7 1852. – 74. Grenå Folketidende 7/4 1952, efter Avismeddelelse af 13/4 1877. – 75. DFS 1906/43: 1985. Opt. 1921 af Karl Fausing, medd. af Gdr. Ole Fausing, 66 År. Sangstrup. – 76. DFS 1906/46. Opt. 1918 af H. Grüner-Nielsen. – 77. Fra Randers Amt 1925, 17–19, 22. – 78. Nissen-Ramten, 127. – 79. JAT IV, Nr. 43. Efter E. G. Begtrup's Optegnelse (Ny kgl. Saml. 750), fra 1700-Tallet. – 80. DFS 1906/43: 1985. Opt. 1921 af Karl Fausing, medd. af Gdr. Ole Fausing, 66 År, Sangstrup ved Grenå. – 81. Fra Randers Amt 1935, 127.

Livets Gang

FØDSEL

Når den unge Kone gik og ventede sig, var der mange Hensyn at tage for hende og hendes Omgangskreds. Der måtte ingen slibe en Kniv på Dørtærskelen uden først selv at gå derover, efter at Slibningen var tilendebragt. Hvis den frugtsommelige gik først over, vilde det nemlig have en utidig Fødsel til Følge. Der måtte heller ikke hugges på nogen som helst Dørtærskel; thi det ufødte Barn får Striber eller Moderpletter, hvis dets Moder går derover. Mærker af Øksens Slag på Tærsklen gav Streger, og Huggespån gav Pletter. Den svangre Kone måtte ikke køre baglængs, heller ikke skubbes eller trænges baglængs; thi det bevirkede en aved Fødsel. Den frugtsommelige Kvinde måtte ikke sy eller lade sy på sine Klæder, mens de var på hendes Krop; thi så længe disse Sting holdt, kunde Fosteret ikke fødes. Den Kone, der stjal under Svangerskabet, blev Moder til en uforbederlig Tyv. Der var næsten ingen i 1889, der troede på det her anførte; dog iagttoges da stadig nøje, at man ikke gjorde den frugtsommelige bange, vred eller bragte hende i hæftig Latter, kort sagt, man tog mere Hensyn til hende end til nogen anden Kvinde. Derimod toges der kun lidet eller intet Hensyn til den, der var forført eller »lokket«, som det almindelig kaldtes. Følte den svangre Lyst til at spise særegen Mad, da føjedes hun deri, i 1889 dog ikke således som førhen, da man hørte flere Historier om, hvor forunderlig en Kones »llyst« tilfredsstilledes. – Når Fødselen stundede til, skulde Jordemoderen hentes, og man var da overbevist om, at Hestene ikke kunde køres forfangne, og den Tro var almindelig endnu i 1889. Endskønt man nævnte År var forsigtig, var man ikke ør over Hestene på Tur efter Jordemoderen eller Læge.

Når den lille var født, plejede Jordemoderen altid at kalde på Faderen og lægge Barnet i hans Arme, hvorefter det afleveredes til Moderen. Denne Skik var ikke ganske forsvunden i 1889. Gamle Folk fortalte da, at forhen skulde Faderen ikke alene tage Barnet i sine Arme, men han skulde også sætte det på sine Knæ og kysse det. Før Faderen modtog Barnet, var det svøbt; men det blev sagt, at i ældre Tider måtte Barnet ikke komme i Klæder, før Faderen havde favnet det. Barnet blev, så hurtig det lod sig gøre, forevist for Husstanden og enten det var stort eller lille, grimt eller smukt, af disse rost i høje Toner. Denne Fremstilling skete

endnu i 1889, navnlig for Nabokoner og Børn. – Det uægte Barns Fader hidkaldtes sjældent; men gav han ikke den forførte Pige 2–4 Kr. til hendes Barselleje, ansås han ikke for at være en agtværdig Karl! – I ældre Tid blev Barnets Arme indsvøbt; men i den Tid, man endnu i 1889 kunde huske, blev det svøbt med fri Arme. Den første Ble blev ikke varmet, men holdtes mod den åbne Dør, hvilket skulde bevirke, at Barnet aldrig blev kuldsikkert eller hvad man kaldte en »Frossenpeer«. Man havde store uldne strikkede Huer med mange afstikkende Farver; men i 1889 brugtes sjældent Hue. En Dreng fik første Gang en Pigehue, og en Pige fik en Drenghue på. Forsømtes dette, blev den lille engang uheldig gift eller ugift. Det var en fast og given Regel, at Barnet fik en »Sut« eller »Suttold« i Munden, så snart Tiden tillod det. Denne Sut var lavet af tygget Smørrebrød og stødt brunt Sukker. I 1889 læskede man blot den lille med Sukkervand, indtil Naturen selv tilbød den moderlige Kilde. Når Naboerne hørte, at Fødselen var overstået, spurgtes der, om det var en Dreng. Blev der svaret nej, så hed det i Reglen: »Ikke andet« eller lignende, og denne Ringeagt sporedes endnu i 1889. – Barselkonen blev der budt en Snaps »til at styrke sig på efter den Tur« og derefter Vælling eller Risengrød. I 1889 var det Skik overalt, og det var det også o. 1850, at de to Koner, der havde været til Stede under Fødselen, straks gik hjem og lavede den første Mad, i Regelen Sødsuppe. Byens Koner bar alle Mad, mindst én Gang, endog til den fattigste, af hvem de ikke modtog noget igen, ellers rettede Henbæren af Barselmad sig efter Familieskab, Bylag og Bekendtskab. Maden, der bares, bestod hovedsagelig af en større Kringle, der i den Anledning bestiltes hos Bageren, og en Flaske »gl. fransk Vin«. Sødsuppe med Æbleskiver eller hjemmebagte Småkager, Hønsesuppe og Kødsuppe, blev mere almindelig o. 1889. De to Koner, der bar den første Mad, kom atter tilsidst, og de mødte da med hvadsomhelst, de fandt passende. Lå Konen længe, da bares der Mad til hende som til en anden syg. Til den fattige Barselkone bares der sjældent Kage eller Vin; men al anden passende Mad, og det så stor en Portion, at man var vis på, at Manden og Børnene kunde få lidt med!.

NAVNGIVNING OG BARSELGILDE

Efter en Fødsel holdt Moderen i Reglen sin Kirkegang, før Barnet kom i Kirke, eller også samme Dag. Hun fulgtes da af en af sine bedste Veninder, sjældnere af en Slægtning. I 1889 var der mange Koner, der ikke lod sig indlede i Herrens Hus, andre fulgtes af deres Mænd. De Familier,

1. Se Noter S. 160 f.

der betragtede sig selv som værende eller var uden for Bondestanden, lod o. 1860–70 deres Koner »indlæse« fra Prædikestolen; men da flere Præster ikke vilde gøre den Forskel på Folk, var denne Uskik falden bort 1889. Før Kirkegangen måtte Konen ikke gå over nogen Vej, ikke over anden Mands Tærskel eller over rindende Vand. Før Konen gik ud af Husets Dør på Vejen til Kirken, henlagde man en lille Glød, som hun gik over. Man vidste ikke i Ramtenegnen, hvilken Betydning denne Skik havde, men Nissen-Ramten oplyser, at i Holbæk Amt, hvor samme Skik brugtes, var man af den Formening, at hvis man, efter at Konen var gået over Gløden, kastede den i Vand, så var hendes Barn vis på ikke at sætte Livet til ved Ild eller Vand. Dersom en Kone var ufrugtbar, var det bedste Middel, at hun fulgte en anden Kone i Kirke, og hun måtte da se at røre ved Præsten, når han vendte sig om for at gå ind i Kirken, eller, hvad der var bedre, træde ham i Hælene. Begge Koner huskede nøje på at neje, hver Gang Præsten i Indledningstalen nævnede Herrens Navn. Nogle af Børnene døbttes hjemme på Grund af Sygdom; men med Tiden var Hjemmedåb blevet almindeligere, så i 1889 døbttes en Trediedel af Børnene hjemme. Dåben udførtes da i Reglen af Skolelæreren.

Navnet på Søren Pedersens Søn blev Peder Sørensen, og hans Søn igen hed da Søren Pedersen o. s. v. Ofte skreves det af vedkommende selv »Søren Peder Søn« eller betegnedes med S. P. S. Enkelte fremmede Navne blev hurtig i Mode, f. Eks. Anton, Marius, Marinus, Akton o. s. v. Til samme Tid fik man en Masse Pigenavne, der endte på »ine« i alle mulige og umulige Sammensætninger. I Tiden o. 1889 var man dog vendt tilbage til gode danske Navne. Enkelte Navne var almindelige i Ramtenegnen og næsten uhorste andre Steder, f. Eks. Stig, Tyge, Just, Grejs o. fl. Ole udtaltes Volle, Steffen: Staffen, Just: Joust, Rasmus: Ras o. s. v.

Der var endnu i Djurslandsherrederne o. 1889 en stor Mængde Tilnavne eller Øgenavne, så de fleste Personer af Bondestand havde et sådant, og det var så brugt, at det rette Navn ofte blev helt glemt, selv af de nærmeste. Almindelige Tilnavne eller Øgenavne var: Smed, Skomager, Skrædder, Hjord (Hyrde), Bager, Hjulmand, Snedker, Tjener, Kusk, Forrider, Skovfoged, Præst, Degn, Teglblænder, Post o. s. v. Nørre Herred havde mange »Præster«, Sønder Herred mange »Kejsere, Konger og Bisper«. I de vestlige Sogne ved Kolindsund fandtes mange »Degne«, og sydlig i Sønder Herred var der mange »Bødkere« og »Møllere«. Disse Øgenavne gav Anledning til mange Fejltagelser, men også til mange Latterligheder. – I Nørre Herred satte man altid Døbenavnet først, og dertil føjede man så Øgenavnet; men i Sønder Herred sattes Øgenavnet som oftest foran Døbe-

navnet, så det kom til at lyde: Smed Anders, Pikker Jørgen, Hitte Niels, Blus Ras, Pot Jens, Hare Knud, Galop Mads, Skalle Laurs o. s. v. Deraf følger Hitte Konen, Blus Konen, Pot Konen, Hare Konen, Galop Konen, Skalle Konen o. s. v.²

Til »Barsellet« (Barselgildet), der altid holdtes om Søndagen, indbødes »Slægt, Naboer og Bekendte«, som så kom med »Fuen« til Bagningen. Skafferen, der var Bydemand, underrettede de indbudte om, hvilken Dag der skulde bages, og til den Tid sendtes Mælk, Fløde og Æg. Det tilsendte kaldtes i Sønner Herred »Fuen«, i Nørre Herred »Fåen« og enkelte Steder »Send«. – Gildedagen mødte Gæsterne til Frokost, og Spillemanden bød dem velkommen med et lille Stykke på Klarinetten. Frokosten bestod af Sigtebrød med Smør, Rullepølse, saltet Fårelår og Ost. Dertil vankede der en Del Snaap og tilsidst Kaffe med en Snaps i eller til. Hver af Konerne medbragte en Skål toppet fuld af Smør. Toppen var formet på mange Måder og havde forskellige indtrykte Forsiringer, f. Eks. af en Glasprop. Disse Skåle sattes således udpyntede på Bordet. Det samme var ofte Tilfældet ved Bryllupper, Begravelser og andre Gilder, men var i 1889 aldeles ude af Brug. I den tidlige Morgenstund havde de nærmestboende Gæster sendt Pigen hen med nymalket Mælk til Risengrøden og med et Krus Fløde. Fløden blev sat frem til Kaffen i en stor Kumme, hvori der stod en Spiseske, der tjente som Flødeske. Flødeske af Sølv sås meget sjældent, men Flødeske af Horn eller Træ var ikke så ualmindelig. Gæsterne tog Plads, ligesom de kom, eller som Pladsen blev ledig. I enhver By var der en Mand, som særlig havde den Bestilling at være Skaffer ved alle Gilder. Han vidste Besked med, hvor mange Skeer, Gaffer, Knive, Kopper, Fade, Krus, Borde, Bænke o. s. v., der kunde skaffes til Veje fra hvert Nabosted, og hvordan alt skulde stilles an. Gamle Folk fortalte o. 1889 om den Tid, da hver selv måtte have sin Ske og Gaffel med sig eller i Mangel af den sidste hjælpe sig med Fingrene. »Gildeværktøj« sås o. 1860–70 som »gammelt Ragelse« enkelte Steder, men var i 1889 forsvundet. Skafferen styrede alt i Stuerne, og Kogekonen var encherskende i Køkkenet og sørgede for at levere Maden ud til Skafferen. At smeltet Smør kom i en Overkop og Sennepsdypelse i en Skål eller Grød i et hvidt Vandfad, gjaldt ikke så nøje; dog kunde man være vis på, at alt var rent og renligt. Efter endt Frokost kom Vognene frem, og Toget kørte så til Kirken. Faderen bar selv Barnet ud til Bæremoderen, således kaldtes den Kone, der holdt Huen ved Dåben. Barnet blev sommetider båret og fulgt af Piger. På den anden Vogn fulgte Fadderne og derefter de øvrige Gæster. Der førtes ingen Musik med til Kirken, men der gaves en Afskedshilsen med Klarinetten i Gården.

Når Fadderne ofrede i Kirken, ofrede de også på Barnet, hvilket var en Slags Betaling for Gildet; thi de, som ikke ofrede på Barnet i Kirken, stak et Pengestykke i Faderens Hånd, når de gav ham Hånden til Tak ved Gildets Ophør. De Penge, Barnet fik i Offer, blev svøbt i et Tørklæde og bundet fast om Barnets Liv. Barnet burde sove i Kristenkjolen og have Pengene bundet på sig, så blev det ikke fattigt. Den Saks, der indtil da havde været skjult i Vuggen for at værne Barnet mod »den Onde«, blev nu fjernet. Dersom Barnet græd i Kirken, blev det en god Sanger. Ved Hjemkomsten modtog Faderen Barnet og bar det ind i Huset, før nogen anden af Følget overskred Dørtærskelen. Han blev af Barnemoderen udtrykkelig mindet om, at nu havde han vedkendt sig Gudsbarnt den lille N. N. Spillemandene modtog de hjemkomne med Musik. Bordene stod nu dækkede med Sigtbrød, Brændevin og Øl. Desuden stod Skåle med Øl til Grøden samt Tallerkener med Gaffel, Kniv og Ske. Skafteren bad nu »de gode Folk at gå til Bords«, først Fadderne, Præsten og Degnen, derefter deres Familier og så de øvrige Gæster uden nogen bestemt Ordning. Nu bad Skafteren »de gode Mænd og Koner at åbne Maven med en Bid Smørrebrød og en Dram«. Kort efter blev Grødfadene satte på Bordet, og ofte blev der holdt en Bordbøn af Degnen, sommetider ikke. Risengrøden var belagt med Rosiner, Korender og Kanel samt Sukker og i Midten forsynet med et Smørhul i Korsform. Skafteren skulde nu se efter, at Grøden, Smørret eller Øllet ikke slap op. Dersom dette skete, bankede man på det tomme Fad eller den tomme Skål, og Skafteren blev da Genstand for adskillige spøgefulde Bemærkninger. Under Måltidet kom Skafteren ind med et Fad, pyntet med Grønt eller små Tørveknolde, forresten var det fyldt med Sand, og idet han gik over Tærskelen, faldt han ind og slog Fadet i Stykker. Efter at have fjernet sig under mange Klager og ledsaget af Gæsternes Bemærkninger og Latter, vendte Skafteren tilbage med en Stump af en Grydeske og en gammel Lap af et Køkkenforklæde. Han fortalte da med sørgmodig Stemme og ulykkelige Miner, at »den gode Kone, som havde lavet den gode Mad«, havde haft et stor Uheld. Han pegede på Skårene af Fadet, fremviste Skeen og Forklædet, omtalte dernæst en hel Række Uheld, roste Konen og endte med at bede om lidt Hjælp til Skadens Udbedring. Han var næppe færdig med sin Historie og havde ladet en Tallerken gå rundt, før en anden Skafter eller Medhjælper kom ind med en anden Tallerken, hvorpå der lå en Stump Violinstræng. Han fortalte en Del om Spillemandens Uheld og bad til Slutning om lidt Hjælp. Spillemanden havde spillet adskillige Stykker under Måltidet, og når han havde fået Gaven, kom han atter ind og spillede for Gæsterne, der takkedes for Gaven

og gjordes bekendt med, at nu kunde han spille i lang Tid. På samme Tid viste Kogekonon og Køkkenpigerne sig i Døren for at lade se et nyt Forklæde og en ny Grydeske, men i Virkeligheden for at se Gæsterne. Efter at Grødfadene var taget bort, kom Gammel-Fisk eller Klipfisk med Senepdyppelse og smeltet Smør til. Til Fisken spistes Kartoffler eller også Sigtebrød. Skafferen tillod sig den Spøg at vende en Fiskehale mod en af de unge Mænd eller Koner, hvilket gav Anledning til Morskab og Bemærkninger, da den, der fik Fiskehalen at »lege med«, på en fin Måde derved blev mindet om, at man ventede snart Anledning til Barselgilde igen. Skafferen opfordrede til at drikke en Dram, »da Fisken var vant til at flyde«. Efter Fisken spiste man Søsterkage og Lagkage, hvortil Kvinderne fik et Snapsglas gammel fransk Vin og Mændene et Glas Brændevin. Nu rejste man sig fra Bordet, takkede Værten, Værtinden, Kogekonon, Skafferen og hinanden indbyrdes for Mad og gav hinanden Hånden. Noget længere tilbage i Tiden gav man hinanden Kys hele Stuen rundt; men denne Skik, der kun har været i Brug i Sønder Herred, var forsvundet o. 1830–40.

Efter at Måltidet var endt, fik Skafferen og hans Medhjælper travlt med at dække Bordene af og sætte dem ud, kort sagt at omdanne Øverstestuen til en Dansestue. Når dette var besørget, begyndte de unge at danse. De sædvanlige Danse var: Vals, Hopsa, Galop, Polka, Marzurka, Jødetur, 2-Tur, 3-Tur, 4-Tur, 5-Tur, 6-Tur o. s. v. Nogle af Dansene havde særegne Navne, såsom »Fuldspring«, »Ingen Nød i Morgen«, »Peer i Havren«, »Liflig Sang« o. s. v. Man stampede af og til i Gulvet eller slog Hånden mod Loftet for at bringe Efternølerne i Takten igen. – Medens de unge morede sig med Dansen, tog Mændene sig et Slag Kort. De sædvanlige Spil var: Lur, Mis samt Fedt og magert. Disse Spil var om Enesteskillingen. Til blot Morskab spillede man: Skjervinsel, Brus, Sjavs, Kasino, 101, Rakker o. s. v. At spille højere end om en Skilling ansås for en Skam. – Spil og Dans blev først afbrudt ved Kaffedrikning, hvor enten Bæremoderen eller Degnekonon fungerede som Skænker. Til Kaffen fik man Søsterkage og hjemmebagte Kringler. Kaffen indtoges i Dagligstuen, og der kom så mange Gæster i hvert Ho'd, som Stuen kunde rumme. Hen på Aftenen kom der et Bord ind i Dansestuen med en Bolle Punch, som blev drukket af Kopper. Her blev da udbragt adskillige Skåler og sunget forskellige dertil hørende Viser og Sange. Imidlertid drak Kvinderne The i Dagligstuen. Sommetider spistes der før Punchen, andre Tider 1–2 Timer derefter. Af Skåler drak man først Barnets, og i den Anledning blev der talt et Par Ord og råbt 3 Gange Hurra. Værtens og derefter Værtindens Skål blev

udbragt, og medens de gik omkring og klinkede med alle, sang hele Selskabet:

Og det skal være (vor Værts, vor Værtindes) Skåle, Hurra,
Og Skam for den, som ikke (vor Værts, vor Værtindes) Skåle vil drikke.
Gid (han, hun) må leve i Velstand og Glæde
Og nyde, hvad (hannem, hende) er kær,
Fornøjelige Dage, behagelige Sager,
Så mange som Dråber er her.

Forsangeren råber højt:

Værten
Værtinden
længe leve! Mange Børn! Mange Penge!
Og blive lige så gammel som Stokfisk i Norge!

Nu drikkes, og Forsamlingen i Forening med Værten synger:

Denne Skåle, den var vakker,
Derfor vi nu alle takker,
Den drak vi med stor Fornøjelse.

Værten eller en af Selskabet tager sit Glas og opfordrer til at drikke, idet han synger:

Drik Brødre
Det gør ej ondt,
Til Måde så er Punchen sundt.

Til Slutning udbringes Selskabets Skål, hvortil synges:

Og dette skal være vort Selskabs Skål, Hurra!
Og Skam for den, som ikke vort Selskabs Skål vil drikke,
Den Skåle var brav, drik den af.

Er Glassets eller Koppens Indhold temmelig stort, hed det:

Den Skåle var brav, Hurra!

Til Aftensmad spistes ved sluttet Bord, dækket med Sigtebrød, Flæsk, kold Kalvesteg, Ost og Saltmad. Af Syltetøj sås Rødbeder og Tyttebær, fremsat i Underkopper. Ved Afskeden sang man Farvel til Spillemanden, og idet man gav ham Hånden til Afsked, modtog han Spillemandspenge, hvilket udgjorde hans Fortjeneste. – Ved Andendagsbarsel gik det omtrent

på samme Måde. Maden var i Reglen Øl og Grød og opstuvet Fisk med Kartofler. Man søbede af fælles Fad, ligesom der også langedes til fælles Fiskefad.

I 1889 var sådanne Gilder sjældne, idet der da kun indbødes få Folk. Retterne var ikke bestemte, og Maden tillavedes efter Datidens Brug og blev serveret på en meget pyntelig Måde, ligesom forskellig Omdækning fandt Sted. Bagværket var af samme Slags som førhen, meget godt og ofte udstyret med megen Smag. De smukke, hjemmenvævede Duge med de røde Navne sås sjældent i 1889, idet man da havde fint Fabriktøj, ligesom man også da havde hele Bordstel. Kun hos Småkårsfolk fik man Maden som førhen og sporede noget af de gamle Skikke³.

Barselgilde varede i Fjellerup (Nr. H.) i to Dage, Søndag og Mandag, begge Gange med Dans. Tredje Dag fik de Frokost⁴.

BARNDOMSTID OG SKOLEGANG

Så snart et Barn kunde begynde at støtte på Benene, sattes det i en Gangstol, der enten var firkantet med vidt stillede Ben med Triller under eller lang uden Triller. I 1889 sås et sådant Fængsel sjældent, da Barnevognen var trådt i Stedet. Man brugte også Gangramme, som sattes under Barnets Bryst og under Armene. Når Barnet begyndte at »gå ved Støtte« (holde sig ved), fik det en Faldhat på. En sådan Hat var lavet af flere Slags Tøj og Vat eller anden Udstopning og skulde afbøde Stødet ved Faldet. Børnene vedblev at være svøbte 10–12 Uger, hvorefter de blev skørteklædte indtil det 4.–5. År. Et Barn fik sjældent Sko mere end een Gang og derefter Træsko med langt Overtag og blanke Kramper. Ofte fik Barnet Træsko, før det lærte at gå. Faldehatten sås næsten aldrig i 1889. Træsko brugtes da som før, men var ved nævnte År altid Basartræsko, d. v. s. Træsko med Overlæder. Skørteklæderne brugtes ikke så længe i 1889 som tidligere. – Billeder og Legetøj var sjældne o. 1850 og købtes kun på Markederne i de såkaldte 8 Skillings Butikker, som først kom frem o. 1850–60. Fra en Slægtning eller Bekendt fik Barnet sjældent Legetøj i Foræring, men engang imellem en Otteskilling eller en Mark. Det hjemmelavede Legetøj var solidt og tungt. En gammel Træskobund med fire Trillehjul under, et udskåret Hestehoved på en Kæp, en Træsko med Vuggegænger under o. s. v. var de sædvanlige Fremtoninger. Husfliden var meget almindelig o. 1850, og Barnet blev tidlig holdt til efter Evne at deltage heri, ligesom det også i en ung Alder begyndte at passe Gæs og Småkreaturer eller sattes til at vogte det løse Kvæg. – Der blev sat stor Pris på, at Barnet tidlig lærte at læse,

og Mødrene og Bedsteforældrene især kappedes om at lære Barnet at læse, ligesom også at lære Vers til Aften og Morgen, Fader vor og Trosartiklerne. Barnet lærte tidlig at opregne Sanserne samt de »fire Elementer«, der den Gang hed: Jord, Ild, Luft og Vand.

Skolegangen begyndte sjældent før det fyldte 7. År, og var der ikke ældre Søskende til at følges med, kom enten Faderen eller Moderen med Eleven; men før den Tid bad man Læreren i Besøg, for at han og Eleven kunde få Lejlighed til at se hinanden. Først ved Skolegangens Begyndelse lærte Barnet at færdes mellem fremmede Børn, hvor Modtagelsen ofte var hård og rå. I Skolen gjaldt det dengang meget om at lære udenad, og de legemlige Revselse var flere og hårdere end o. 1889. – Ved Skolegangen kunde der først være Tale om bestemte Lege, og det var kun kort Tid før, at Barnet fik Lov at deltage i sådanne. Fælleslege for Drengene og Pigerne var at »gjenne So i Hul«, »Langbold«, »fange Enke«. Af Børnelege havde man i Ramten de samme som M. E. Matthiessen i Hårslev har beskrevet i sin lille Bog fra 1884 under Nr. 74, 75, 79, 82, 83, 84, 90, 92 og 94⁵. Pigerne dansede til forskellige Sange, hvoraf de fleste kendtes hele Landet over; men én var dog særegen for Ramtenegnen, nemlig nedenstående, hvortil hele Selskabet dansede rundt, medens det første Vers blev sunget; under sidste Vers dansedes der Par og Par.

»Skjøn Jomfru hun drager det røde Guldbånd,
det binder hun om sin Allerkjærestes Hånd.
Av! Av! Allerkjærest, bind ikke for hårdt,
jeg agter slet ikke at rejse fra dig bort.
Skjøn Jomfru går i Skoven en Dag eller tre,
og når hun bliver sulten, så lader hun sig se.

Og se nu, hvor liflig de valse de to,
som om de havde stjålet både Strømper og Sko,
med Silkestrømper og baldyrede Sko,
se, det fik den Jomfru for sin Ære og Tro.«

At spille Kegler var næsten altid den første Leg, Drengene tog Del i uden for Skolen. Keglerne var simpelt forarbejdede og opstilledes på en Plads i Gården eller på Gadejorden og sloges omkuld med en Klode (et Stykke afsavet Træ på 8–10 Tommers Længde og 4–5 Tommer i Gennemsnit). Der spilledes flere Slags Spil. Det mest brugelige var at slå Kegler i Potte (24); men da man let kunde »slå sig i femten«, blev Spillet ofte langvarigt.

Drengene spillede i Reglen også Klink; men det gjaldt som oftest ikke noget. Lege og Tidskort var det samme i 1889 som 40–50 År tidligere. Der var kun den Forskel, at dengang havde Karle og Piger, ja selv de unge Mænd en sådan Leg og Tidskort for⁶.

Bønderne fra Veggerslev kørte hver Sommer til en Børnefest i »Dyrehaven« i Benzon Skov. Der dansedes da på en Estrade. Det var i 1870–80erne og vel også senere⁷.

Ved Konfirmationen gjaldt det om at komme øverst på Kirkegulvet, og var det lidt svagt med Lærdommen, prøvede man på, hvad Foræringer kunde virke. Præsterne af den gamle Skole kom i Reglen godt over alle de Vanskeligheder, der beredtes dem på den Måde; men de unge Præster, der vilde være strengt retfærdige og var ukendte med Forholdene, kom ofte galt afsted. Valgte Præsten nu at sætte Konfirmanderne efter Alder, kom han ikke alene galt afsted med Forældrene, men også med de gamle Lærere. I 1889 toges der ikke så meget Hensyn til Opstillingen og Overhøringen som før, og desuden var Offeret ved nævnte År ikke så uensartet, at dette tillagdes nogen Betydning i den Retning, hverken af Yderen eller Modtageren⁸.

FORLOVELSE OG BRYLLUP

De Forældre, der havde giftfærdige Børn, glemte ikke ved nogen Lejlighed at se sig om efter et passende Parti, og sådan var Forholdene også i 1889. At de unge gik deres egne Veje i dette Ærinde, er en Selvfølge. Det gjaldt da kun om, at Valget af de gamle erklæredes for passende. Det første og mest afgørende Hensyn, der toges, var udelukkende Formuen. Derfor hørte man altid, når en Forlovelse omtaltes, det Spørgsmål: Hvad har han? Hvad har hun? Kan de vente noget? o. s. v. Der spurgtes ikke om Alder eller andre Omstændigheder. Var der en Ejendom, som den ene havde eller skulde have, blev »Næringens« gode og dårlige Sider fremhævede og bedømte. – Ofte brugtes en »Fortaler« til at få Partiet i Stand. Denne Mellemmand brugtes mest af Enker og Enkemænd og var i Reglen en Mand, der nød almindelig Anseelse, og han fik ikke nogen Betaling derfor; men der var også Fortalere, der lod sig betale for Ulejligheden, og de trængte sig da oftest ind på Folk med Tilbud. – Dersom en offentlig Forlovelse blev hævet, da omtaltes det i samme Forhold som den Stilling, de pågældende indtog i Samfundet, og man kom snart på det rene med, hvem der egentlig var den skyldige, og denne fik da ikke et godt Omdømme i en

Tid, men det glemtes snart, hvis ikke åbenbar Utroskab var Grunden; thi i sådanne Tilfælde kunde vedkommende godt få Sagen oppippet på offentligt Sted, uden at nogen tog ham i Forsvar eller undskyldte ham. Disse Forhold havde ikke forandret sig stort indtil 1889. – Var Pigen en Gårdmandsdatter, da fik hun et ungt Øg eller en ung Hest i Medgift, ligesom hun også fik en Ko eller et Par Får. Forlovelserne holdtes hemmelige, i det mindste indtil Medgiftssagen var ordnet, og man satte Pris på ikke at lade alle og enhver vide noget herom. Forholdet blev som oftest en Hemmelighed, som alle vidste nøje Besked med. Lykønskninger fandt ikke Sted, før Parterne var indskrevne. Forlovelsesringe brugtes ikke. I Anledning af Indskrivningen begav Brudgommen og de to Forlovere, en af hver Familie, sig til Præstegården en Lørdag Eftermiddag, hvor de da hos Præsten begærede Tillysning den efterfølgende Søndag. Derfra gik man til Degnen og traf Aftale med ham om Kirkebogsførelsen. – Ved Hjemkomsten til Brudens Hjem fandtes en lille Forsamling, og her drak man da »Jagilde«. Gæsterne beværtedes med Sigtebrød, Smør, Ost og Tilmad (Rullepølse, Kød-pølse, Fårelår o. s. v.). Det var en Selvfølge, at Øl og Brændevin også fandtes på Bordet. Derefter drak man Kaffe med Hvedebrød (Søsterkage) til. Nu forslog man Tiden med Dans eller som oftest på anden Måde. Til Aften spiste man varm Mad; men der var ingen Regel for Retterne. Noget før o. 1850 var Grød og Fisk en stående Ret, men blev mere og mere sjælden, indtil den o. 1875–80 ganske forsvandt. I 1889 holdtes der ikke noget særegent Jagilde; hele Anretningen bestod da i Beværtning til de to Mænd og i det højeste til deres Koner, om de var til Stede. – Førhen begyndte de unges Samliv som Mand og Kone fra den Dag, og det blev betragtet som passende. I 1889 så man dog jævnligt, at det undgikkes, eller om det fandt Sted, misbilligedes det. – Ved Jagilderne førhen søgte en eller anden Spilopmager som oftest at liste sig til den Seng, der var bestemt for de unge Folk, og han gjorde da enten Endestykket løst eller tog Bunden ud, så Følgen måtte blive, at Parret kom til at ligge på Gulvet den Nat. Da sådant ventedes, passedes der meget nøje på, især af Pigens Moder; men ofte var hun skælmisk nok til at gå i Ledtog med Spøgefuglen. Udøveren af og Medvidere i Gavtyvestregen indfandt sig næste Dag ved Frokosttid, og under megen Deltagelse, men med et listigt Grin, spurgtes der om Velbefindendet, og under Latter og Morskab førtes Samtale herom; men havde Parret, hvad ofte var Tilfældet, i Tide opdaget og udbedret Skaden, blev Udøveren udlect og udskammet uden Skånsel, og både nu og siden efter, især ved Brylluppet, måtte han være Skive for mange lidet smigrende Vittigheder⁹.

Når et Bryllup nærmede sig, sendtes Bydemanden ud for at bede Gæsterne til Gilde, og han kom da med en lang Hilsen, hvori der nævnedes både Brud og Brudgom samt den egentlige Indbyder og hans nærmeste Husstand. De, der blev indbudte, måtte ikke forsmå, men »tage til Takke med, hvad Huset formåede«. Brylluppet holdtes i Reglen Lørdag og Søndag. Nogle Dage i Forvejen var Gæsterne indbudte til »Fuengilde«, hvor de opvartedes først med skåret Smørrebrød, belagt med Ost eller salt Kød og Pølse, derefter med Kaffe. Senere spistes Risenvælling eller Risengrød og Fisk. Derefter holdtes Musik og Dans. Gaverne, den såkaldte »Fuen«, bestod af levende Får, Kalve, Lam, Gæs, Høns og Ænder, Æg, Kød, Fårelår, Ost, Flæsk, Smør o. s. v. Deraf leverede hver Gæst en eller flere Ting i Forhold til hans Evne og hans Husstands Talriched.

I første Trediedel af forrige Århundrede varede et Bryllup i 3-4 Dage. Hver af Gæsterne medførte Kniv, Gaffel og Ske. Om Morgen ved Ankomsten fik hver Gæst Sigtebrødsmellemader (eller en Rugmelskavring), der bares frem på store Tallerkener. Hertil skænkedes Øl og Brændevin, og Frokosten sluttede med Kaffe og hjemmebagt Kaffebrød.

På den første Vogn i Brudetoget til Kirken var Spillemændene anbragt, på den anden Bruden, på den tredje Brudepigerne, derefter Brudgommen, Ungkarlsførere, Mandsførere og Brudekoner. Nu først kom det øvrige Følge, ordnet efter Familieskab. Svigerfader og Svigermoder kaldtes »Gudfår« og »Gudmoer«; begge kaldtes i Flæng »Swåw'er« (Svoger). På Kirkevejen kørtes der rask, især gennem Byer og forbi Udflyttersteder. Da Vognene var stive og træakslede med Bøjleagestole, blev Spillemændene godt rystede, hvilket også kunde høres på Klarinettens Toner. Når Toget ankom til Kirkegårdsporten, ordnedes det således: Først Bruden, fulgt af Brudepiger, så Brudgommen, fulgt af Brudgomssvende, o. s. v. Nogle Steder gik Spillemændene med til Kirkedøren og spillede, men de fleste Steder stod de ved Kirkegårdsporten. Bruden tog Plads i den øverste Kvindestol og Brudgommen i den øverste Mandfolkestol. Bag ved Bruden sad Brudepigerne i 2. Stol. I 3. Stol sad Brudekonerne og i de efterfølgende de øvrige Kvinder. I 2. Stol, altså nærmest Brudgommen, sad Ungkarlsførerne eller Følgesvende, i 3. Brudgoms- eller Mandsførerne, og i de følgende Stole sås det øvrige Følge. Når Vielsen skulde begynde, gik Brudgommen hen og tog Bruden ved Hånden, Følgesvendene tog Brudepigerne, Brudgomsførerne tog Brudekonerne og de øvrige ligeså, og således stod de alle Par og Par, holdende hinanden i Hænderne. Under Vielsen måtte Parret stå så nær sammen som muligt, ellers blev Forholdet ikke godt og inderligt. Efter Vielsen gik hver til sin Plads i den ovenfor beskrevne Orden. Til Ofringen

gik den unge Mand og Kone først, derefter Brudgomsførere og Brudekoner og tilsidst Følgesvende og Brudepiger, alle Par efter Par. Manden og Konen satte sig hver på sin Plads igen, men i anden Stol sad nu Mænd og Koner, i tredje Karle og Piger, og i den Orden gik de ud af Kirken, Par efter Par. Musikken begyndte straks, når Følget lod sig se uden for Kirkedøren. På Hjemvejen sad Brudgommen på første Vogn efter Spille-mændene, Bruden på anden, Brudgomsførere på tredje, Brudeførere på fjerde, Ungkarlsførere på femte, Brudepiger på sjette og derefter det øvrige Følge. Den af de nygifte, der først så sig tilbage på Kirkegården, døde først. Brudekrans eller Brudeslør brugtes ikke; men Bruden havde enten en Blomst eller en Sløjfe i Håret. Musikken spillede lystig op i Gården, når Gæsterne trådte ind i Huset. Nu satte Folk sig til Bordet, de nygifte midt for Bordet under Stadsen, han til højre og hun til venstre. Ved hans Side sad først Brudgomsførere, så Ungkarlsførere og derefter de øvrige Mænd. Ved hendes Side sad først Brudekoner, Brudepiger og derefter de øvrige Kvinder. Alle Bordene var sat til Øverstestuens 3 Sider, således at der sad Folk på begge Sider af Bordene. Dersom Præsten eller Degnen var med, hvilket næsten altid var Tilfældet, sad de i den inderste Rad lige over for Brudeparret. De Gæster, der ikke kunde få Plads i Overstuen, blev bænkede i Dagligstuen og Sovnekammeret. Når alle var kommet til Sæde, bad Skafferen Gæsterne tage sig »en Bid Brød og en Dram«, ligesom ved Barsel. Præsten læste en Bordbøn, eller Degnen sang en Salme, efter at Skafferen havde opfordret dertil. Derefter kom Suppen. Sjældent sås Terrin, Potageske og dybe Tallerkener, men man langede til fælles Fad. Suppen var altid meget kraftig med 3 Slags Boller, Bygmels-, Hvedemels- og Kød-boller. Efter Suppen kom Suppekød med Peberrod, Steg med brun Sauce og til begge Dele Sigtebrød eller Kartoffler efter Behag. Til Kødet og Stegen sørgede Skafferen for Øl og Brændevin. Af Syltetøj sås Rødbeder, Tytte-bær og en Gang imellem Agurker, alt i Underkopper. Øl drak man af Krus eller store Lerkrukker. Krusene var prydede med forgyldte Striber, Blomster og Indskrifter; Blomsterne var meget brogede og Indskrifterne radbrækkende. Af Flasker sås Klukflasker og blomstermalede Karafler. Enkelte Snapseglass havde også påmalede Blomster af en sådan Beskaffenhed, at en Botaniker vilde komme i Forlegenhed med at klassedele dem. Kunde man under Måltidet få tomt Fad, bankede man på Fadet, og da var det galt fat med Skafferen. Blev en Krukke tom, blev den væltet, og ikke bedre gik det med Flasken, medens Vittigheder haglede ned over Skafferen. Kun de mere ansete Gæster kunde tillade sig denne Spøg; thi Skafferen var en anset Mand og en betroet Person ved Gildet. Efter Stegen

fulgte hjemmebagt Bagværk, og hertil bød Skafferen »gammel fransk Vin«, et eller to Snapseglass fulde til hver af Gæsterne. Under Måltidet havde Skafferen bestandig opfordret Gæsterne til at tage for sig af Retterne, og når Spisningen var til Ende, bad han Gæsterne tage til Takke med Maden. Under Måltidet havde Spillemændene været inde i Stuen og spillet 2–3 Gange. Medens Spillemændene spiste, ryddedes Overstuen og gjordes klar til Dansen, som nu skulde til at begynde. Skafferen gav den unge Kone den første Dans. Derefter dansede det unge Par; men nu spilledes en ny Dans, og under den skulde Mændene sætte en Nathue på Brudgommens Hoved og Konerne en Hue på Bruden. Medens Parret søgte at undgå Huerne og blev forsvarede af de ugifte, søgte de gifte at hjælpe hverandre med Planens Udførelse; derfor varede denne Dans somme Tider 1–3 Timer. Man opmuntrede da Spillemændene til Udholdenhed ved en ekstra Skilling. Ofte blev Legen så lang, at Parterne blev kede deraf, og man cnedes da om et Forlig, hvorved de nygifte godvillig gik under Huen og de gifte villig måtte finde sig i at høre deres Tab omtalt. Det gik for Resten til som ved Barsel, og ved Punchen sang man de samme Sange, som forhen er nævnte (S. 142). Anden Dag fik man Risgrød og Fisk. Musikken måtte spille, mens »Brudegrøden« blev håret ind; men nu faldt Skafferen ind ad Døren med et Fad Sand, pyntet med Tørvesmuld og små Tørveknolde, der skulde forestille Korender, Rosiner, Kanel og Sukker; thi sådan var den rette Brudegrød udpyntet. Historien med Spillemanden og Kogekonen gentog sig nu på samme Måde som ved Barselgildet. Alt gik ellers til som første Dag, og Aftensmaden begge Dage var som omtalt ved Barselgildet. Tredie Dag var Middagsmaden Grød med varmt Øl på og til Eftermad oplukket Fisk; men i Reglen varede Gildet kun i 2 Dage. Ved Afskeden takkede man Værten, og hver Husfader plejede at stikke ham 1–2 Rdl. i Hånden. At et sådant Gilde var en dyr Historie for Deltagerne, men især for Værten, er indlysende. Gildet holdtes altid i Brudens Hjem, og derfor påtaltes det i Arv og Skiftebreve som også i Skøder for de ugifte Døtres Vedkommende. I de senere År (før 1889) bødes kun få Folk. Der var ingen Musik til Kirken og kun yderst sjælden Dans. Retterne var ikke bestemte. De mange Former var bortfaldet, Fuen og Send ligeså, og man gav o. 1889 heller ingen Penge i Hånden, hvorimod der gaves Brudeparret Gaver, der stilledes frem under Gildet. Forlovelsesringe var ved nævnte År almindelige og Brudesløv ligeså, undtagen for de Piger, hvis Udseende røbede deres Tilstand, eller som havde været på Afveje.

Det bør endelig nævnes, at det i første Halvdel af forrige Århundrede var Skik, at hver af Gæsterne tog et Stykke Steg og Kage med hjem. Disse

Sager fyldtes uden videre i Lommerne. Flere hjalp sig ved Bordet med Fingrene i Stedet for Gaffel og Kniv.

I Sønder Herred var det Skik, at Gæsterne gik omkring og kyssede alle tilstedeværende uden Undtagelse, men når en eller anden ikke ønskede at kysse eller modtage Kys, holdt han sig i en stiv og tilbageholdende Stilling, hvilket respekteredes. Kysningen gentoges ved Takken for Mad og til Afsked. Denne Skik har aldrig været gængs i Nørre Herred¹⁰.

I Voldby var det almindeligt i Meddeleeren Jens Hviids Barndom (f. 1849) og i hans Forældres Tid at holde store Bryllupper, der varede fra Fredag til Søndag og Mandag. 8 Dage i Forvejen blev der indbudt til Gildet ved, at en Mand gik omkring til Slægtninge og Byens Behoere og indbød både de gamle og de unge til Gilde. Der blev så nogle Dage før Gildet af de indbudte sendt lidt Kød, Smør og Æg til Gildesgården. På Bryllupsdagen mødte Gæsterne, og de blev modtaget i Gården med Musik. De blev så beværtede med Spise og Kaffe, inden de skulde til Kirken. Når de var færdige ved Bordet, blev Brudefølget ordnet med Brudeparret først, derefter 2 Ungkarleførere og 2 Brudepiger og 2 Mandsførere og 2 Brudekoner. Når Gildet var i Byen, hvor Kirken lå, spadserede man dertil, fra andre Byer i Sognet kørtes der, og der var mange Vogne. Når så Højtideligheden i Kirken var forbi, spadseredes der atter tilbage til Gildesgården. Her blev Folkene ordnede ved Bordene. Brudeparret fik Plads midt for Bordet, og Mandsførerne og Ungkarleførerne ved Siden af Brudgommen, mens Brudekonerne og Brudepigerne anbragtes ved Siden af Bruden. Dernæst den nærmeste Familie. Ved den modsatte Side af Bordet, lige foran Brudeparret sad Præsten og Præstefruen samt Læreren med Hustru. De øvrige Gæster ordnede sig selv ved Bordene. Der blev nu spist, og når Spisningen var forbi, blev Stuen ryddet, og der blev da danset om Aftenen. Om Lørdagen var der intet Gilde, men Søndag Middag mødte Gæsterne igen til Spisning, og om Aftenen var der Dans. Inden Gæsterne forlod Gildet Søndag Aften, blev der af alle Gæsterne overrakt Værten en Pengegave, og de blev da alle indbudt til at spise til Middag om Mandagen, men da var der ingen Dans. Disse Skikke holdt sig i mange År, men blev så indskrænket til kun en Dags Gilde med Dans, og nu er Brylluppet mange Steder kun en Familiefest¹¹.

Når der skulde være Bryllup i Sangstrup, holdtes der Fuendagen et Fuengilde. Brylluppet stod i Reglen om Fredagen, og de indbudte bar da Fuen (Forn) om Onsdagen. Til Stede ved Fuengildet var Kokkekone, Skaffer, Opvartere og enkelte flere. Man spiste da Suppe, som var kogt på »Krøje«, og man spiste ikke af hver sin Tallerken, men langede til det

fælles Fad. Til Brylluppet medbragte hver Gæst en rund, hvidskuret Træbrik samt en Gaffel og en Kniv. Der var også nogle, f. Eks. Jens Hviids i Voldby, som havde en hel Del af disse Træbrikker til at låne ud. Hver kvindelig Gæst havde altid et ekstra, rent Lommetørklæde med, der brugtes til at tage Mad fra Bordet med hjem til Børnene. Det var en Skik, der var almindelig ved alle større Gilder¹².

P. Kolind på Hvidtvedgård meddelte i 1933, at han i 1857, 7-8 År gammel, var med til et Bryllup i sin Fødeby Ebdrup. Her blev Naboens to Døtre hver gift med en Enkemand, »dengang bestemte de gamle jo gerne, hvem de skulde have,« og kom der så en Bejler, blev Sagen ordnet. Der skulde lyses i Kirken 3 Søndage, så kom Bryllup i 3 Dage. Det var nemlig en stor Gårdfæster fra Hovedgården Kalø, den ene Datter blev gift med. Skafteren drog omkring og indbød, dernæst var der Fuengilde, fra hver Gård kom Pigen med en Snes Æg, en Rullepølse, et Fårelår, 2 Pund Smør, en Høne eller Hane. Om Aftenen kom en Mand og spillede til Dans ved Fuengildet, hvor der beværtedes med Risenvælling og Klipfisk. – På Bryllupsdagen stod 3 Musikanter og blæste for hver Vogn, der kom ind i Gården. Efter Frokosten foregik Kirkefærden med samme Cereemoniel som f. Eks. i Voldby. Bryllupsmåltidet bestod af Suppe og Steg de 2 Dage, Risengrød og Klipfisk den tredje. Suppen kom ind i en Terrin, og der var 6 til hver Terrin. Efter at der var spist, skulde enten Præsten eller Degnen holde en Tale. Derefter blev Salen ryddet, og så begyndte Dansen. Det gik lidt livligt hen på Natten, da fik de jo dygtig med Dramme. Skafteren gik omkring med en Flaske Brændevin og en Krukke Øl samt to Glas; der skulde naturligvis klinkes, d. v. s. støde Glassene sammen og sige »Skål«.

P. Kolind kunde huske, at Brudgommen var kørende i en Fjedervogn, sådan en havde han aldrig set før. Han syntes, det måtte være lige så fint som hos Kongen. – Den anden Datter i Nabogården blev gift et Par År efter med Naboen, der var Enkemand og Gårdfæster fra Kalø. Siden købte de Gårdene begge to¹³.

Ved Bryllup i Nøgder brugtes som Bydemand Gårdens Husmand. Der var ikke nogen særlig Byderemse. I hver Gård, hvor han bad, fik han Boghvedegryn med hjem til sig selv. Brylluppet holdtes i Reglen en Lørdag. Onsdag før Brylluppet var der Fuengilde, man kom med »Fuen«, Ænder, Pølse, Smør og Æg. Gæsterne fik så et Traktement og bagefter var der Dans. Ved Brylluppet fik man Suppe og Steg til Middag. Skafterne faldt og tabte et Fad (der var revnet og blot fyldt med Sand). Der blev derfor samlet Penge ind til ham. Kokkekonen kom så og foreviste en knækket Grødske (Grydeske) og fik også Penge. Kvinderne tog Pengene fra et lille

Gemme, der var under Bunden af deres Hovedvandsæg. Ved Brylluppet skulde Bruden danse med alle de mandlige Gæster. Først skulde hun danse med de ugifte, danses ud af de unges Lag. Det var gerne Brudens Broder eller Svoger eller en anden ugift af Brudens nærmeste pårørende, der lagde for med at danse med Bruden. Når hun skulde danses ind i de giftes Lag, var det gerne Brudens Svigerfader, der fik den første Dans. Om Søndagen var der Andendagsgilde. De unge var med. Undertiden holdt man så Høstgilde om Mandagen, hvis det var på den Årstid¹⁴.

Det første Bryllup, Rentier Chr. Sørensen (f. 1876) kunde huske, var Nabodatterens Giftermål. Naboen ejede kun et lille Hus, så der var kun lidt Plads, derfor stod Brylluppet i Chr. Sørensens Hjem, hvor der lige var blevet bygget nyt Stuehus med rummelig Storstue eller Overstue, som den også kaldtes. Meddelerens Moder var Kogekone, så sparede Naboen Per den Dagløn. »Vi fik Sødsuppe med Byggryn i, så var der jo slagtet et Par Høns og en Kalv, der var 14 Dage gammel. Den havde Per købt i mit Hjem til en Pris af 8 Kr. Mændene røg Tobak af store Piber, Tobak kostede 25 Øre for et halvt Pund. Gæsternes Antal var nok nogle og tredive, Dansen gik med Liv og Lyst Natten igennem. Brudegaverne bestod hovedsagelig af Kopper, Tallerkener, Fade, Knive og Gafler. Pers Hus var jo kun lille; i Forstuen, som det lille Rum kaldtes, når vi kom ind ad Døren udefra, boede tillige Hønsene, en halv Snes Stk., de sad på Pinde i Baggrunden, men i dette Hjem levede Per og Else sammen en Menneskealder, opdrog 4 Børn og efterlod sig ved deres Død 7000 Kr., uagtet Daglønnen kun var 50 Øre og Kosten om Vinteren, om Sommeren noget mere ved Tørveskær og Høstarbejde. – Et andet Bryllup, jeg var med til, var, da jeg var 15 År, det var hos min Farbror, som var Gårdejer i Dolmer (Gammel S.). Deres ældste Datter blev gift med en Lærer. I Gården var opstillet 3 Musikere, som spillede, hver Gang en Vogn med Bryllupsgæster kørte ind i Gården. Da Vielsen så skulde finde Sted, kørte Bryllupstoget til Grenå, i hvis Kirke Pagten for Livet blev sluttet. 18 Vogne med Brudeparret i lukket Vogn i Spidsen. Da vi kom hjem, havde Stine Busk Kødsuppen og Stegen færdig sammen med sin store Opvarterstab. I daglig Tale kaldtes hun altid Mutter Busk og var et stort, robust Kvindemenneske, som havde sit Frisprog over hele Byen, meget ofte satte hun en stor Trumf på, når hun uddelte sine Ordre. Til Bryllup i den Tid sendte de indbudte Gæster Høns, Æg og Smør, som blev leveret nogle Dage før Gildet, »Fuen« blev det kaldt i Almuesproget¹⁵.«

Ved et Bryllup i Foråret 1913 i Fjellerup Skole blev om Aftenen, da Brudeparret skulde køre til deres Hjem, de nygifte ved Afrejsen over-

dænget med Risengryn af nogle unge Piger fra Vejleegnen. En tilstedeværende Møller Kjær fra Engom mente efter Forespørgsel, at Betydningen af Skikken nok var, at Brudeparret skulde få rigeligt med Børn i Ægteskabet¹⁶.

I en Optegnelse fra 1952 af Gdr. Jens Kjeldsen, Tirstrup (Djurs Sdr. H.), fortælles om Bryllupper, som de holdes nu, ligedan over hele Landet, og samtidig skildrer Kjeldsen i nogle få Linjer Bryllupper, som de var i gamle Dage, nøje i Overensstemmelse med de Optegnelser, der er udgivet her. Det samme gælder Søren Petersens Udgave af John. Johnsen's Barndomsminder fra Albøge (Grenå Folketidende 11/3 1957).

Nygård i Lyngby Sogn (Sønder Herred) blev 1823 købt af Jens Buch i Søby. Han overdrog 1828 Gården til sin Søn John Buch, der ejede den til 1861, da han solgte Nygård til O. M. Achton. Om John Buch fortæller Overleveringen, at han bejlede til Alverdens Piger, men fik nej hos dem alle sammen. Så en Dag bad han sin Tjenestepige vaske sig og klæde sig på. Da dette var sket, skød han hende ind i Sovekammeret og sagde: »Du har været tro over lidet, jeg vil sætte dig over mere, gak ind til din Herres Glæde.« Hun var forresten forlovet, og hendes Kæreste havde givet hende en Dragkiste, som Buch så måtte give 40 Daler for, og på den Måde købte han ham ud. Nu giftede han sig med Pigen, og hun blev en dygtig og respektabel Kone, meget bedre end han var Mand¹⁷.

En Tjenestekarl sparede sammen på sine Skillinger, til han var over 50 År. Da man nu vidste, at han havde adskillige Hundreder på Kistebunden, sendte en yngre barnløs Enke Bud til ham, og da han syntes om hende og hendes Ejendom, giftede han sig i sit 54. År med den 39-årige Gårdmandsenke. Da Manden så blev omkring ved de 70, var han noget forlegen med Arbejdet, og hans to Sønner var for små til at hjælpe ham. Han udtrykte sin Klage over det sildige Giftermål med følgende Ord: »At få sin Frokost til Middag det kan gå an, men Frokosten til Aftensmad, det er min Sandhed for silde, når man skal have Gavn deraf¹⁸.«

En Mand i Ørum (Nørre H.) blev Enkemand, og da han forgæves havde bejlet til en rig Pige i Holstebroegnen og til en Enke i Sønder Herred, slog han sig til Ro og tænkte, at nu kunde de komme og fri til ham. En Tid efter modtog han et Tilbud fra en Mand i Sognet, der havde en Datter. Hun havde rigtignok et Par Børn, men de var tæt ved Konfirmationsalderen, og Faderen tilbød 2000 Kr. kontant. Dette ædelmodige Tilbud blev dog afslået. Ved samme Tid havde Enkemanden en So, der fik et stort Læg Grise. Da en Nabo kom ind for at se dem, fulgtes de begge ad hen i Grisestien, og her faldt så Talen på en Mands Datter i Rosmus, som

Naboen kendte. Hun skulde have nogle Tusinde Kroner, hvis hun kunde få en Mand med en Gård. Mens nu de nyfødte Grise besåes, blev der gjort den Akkord, at Naboen skulde have de to bedste Grise, når han kunde bringe det Giftermål i Stand. Tiden brugtes nu så vel, at Pigen var Kone i Gården, da Grisene var Måned gamle. Men nu vilde den nygifte Mand, som en rigtig Kæltring, forvende Nabovens Løn og give ham de to ringeste Grise. Det vilde Naboen ikke finde sig i, og Sagen blev tilsidst indskudt under den unge Kones Afgørelse. Hun dømte, at hun selv dog vel måtte være to gode Grise værd¹⁹.

Sølvbryllup holdtes ikke forhen, men var blevet Mode i 1880'erne. Det går her til som ved et andet Gilde, og her var ingen Regel. Der modtoges Gaver af forskellig Slags, alt afpasset efter Parrets Stilling. Der udstedtes ingen Indbydelse.

Til Guldbryllup udsendtes ingen Indbydelse, men Gæsterne mødte med Gaver. De fleste fejrede denne Dag i Stilhed eller ved Altergang. I 1889 lignede et Guldbryllup de moderne Sølvbryllupper²⁰.

SYGDOMME OG RÅD

De sanitære Forhold var for et Århundrede siden ikke gode. Møddingen lå i en Fordybning midt på Gårdspladsen, der var ingen Ajlebeholdere før i 1890'erne og senere, Møddingvand og Rendestensvand udmundede i Vejgrøften, og derfra førtes det tit til Gadekæret. Da der ingen Kloaker var, stod det der og lugtede. Man fik Vand fra en åben Brønd, der tit fandtes i Nærheden af Møddingpølen, og Vandet var ofte forurennet både af Møddingvandet og Fuglegødning, da Gråspurve og Stære tit byggede deres Rede blandt Stenene i Brøndrammen. Som Følge af disse Forhold udbrød også tit talrige Epidemier, og Tuberkulose var en almindelig udbredt Sygdom. I 1853 udbrød der en farlig Koleraepidemi på Landet, og i den Anledning skulde således i Karlby-Voldby Sogne følgende Huse i Pastoratets forskellige Byer fungere som Sygehuse: Erik Simons Lejhus i Karlby, Grethe Isaks Ejendomshus i Voldby og Jakob Nielsens Hus uden for Sangstrup. I Thorsø blev Fattighuset udset til Sygheus. Det ses ikke af Sogneforstanderskabsprotokollen, om de 4 primitive Sygehuse nogensinde blev taget i Brug²¹. I de andre Landsogne har man naturligvis foretaget lignende Foranstaltninger som i Karlby-Voldby Kommune.

Man hentede sjældnen Læge, før alle prøvede Hjemmeråd viste sig virningsløse. Mod Lungebetændelse, der o. 1830 kaldtes Plørsting eller blot Sting, anvendte man stødt, grønt Glas, som blev sigtet gennem et Flor, hvorpå man tog det ind.

Når man fik noget i Øjet, puttedes en Krebsesten i det, når man gik til Sengs om Aftenen, og så var man i Reglen vis på at have det rensat om Morgen. Krebsesten var hvide, stenformige Dannelser i Flodkrebsens Mave.

Nogle havde Færdighed i at slikke Skarnet ud af Øjet. De løftede Øjelåget, stak Tungespidsen ind og kørte rundt med den. I Ramten havde Karen Svitring god Søgning endnu 1860. Man kunde også bruge at vende Øjelåget over et Stoppenålsøje, og derefter tørrede man Øjet med et Silkeflor, der var blødt i Spyt²².

Fnat var førhen meget almindelig og blev bragt fra Sted til Sted af de omrejsende Tiggere og Landstrygere. For at fordrive den brugte man at gnide sig ind med Fedt og Svovlblomme og tog det sidste ind i små Portioner. Ovenpå skulde den fnattede ind i en varm Bageovn og tørres. Denne Kur var ikke ualmindelig omkring 1850. To Børn i Ramten Mølle var blevet fnattede og blev indsmurte. Moderen varmede så Ovnens med lidt Lyng, og Faderen hjalp Børnene ind. De skreg højt, at det var for varmt derinde, men Forældrene satte uden videre Ovnsfjælen for og talte godt til Børnene. De blev også hurtig stille, og da Faderen kort efter tog Fjælen fra, var Børnene døde af Mangel på Luft²³.

Fodtøjet skulde stå med Hælen mod Sengen, det var nødvendigt for at undgå Mareridt. Eller man skulde sige: »Mare! Mare! Minde, dersom du er inde, så skal du herud.« Man skulde skære sine Negle hver Fredag, så fik man ikke Tandpine. Man måtte ikke pege efter Stjerner, så fik man bulne Fingre²⁴.

FOLKETRO

Af Overtro meddeler Nissen-Ramten i 1889, hvad der o. 1850 enten huskedes eller troedes, og som flere endnu i 1889 troede, uden dog åbent at ville vedkende sig det. Man måtte ikke bortgive Knappeåle eller Knive; thi det hed: »Knappeåle og Knive kan Kærlighed fordrive.« Når man gav Mælk eller Fløde bort, måtte man ikke glemme at komme Salt deri. Man måtte ikke feje i sit Tørvehus, hvorfor vidstes ikke. Man skulde kaste Fejeskarnet uden for Tagskægget eller Tagdryppet, ellers fik man Uheld indenfor. Det var uheldigt at sidde under Bjælken i Kortspil. Når et Æble

lå fast under Armhulheden Natten over, vakte det Genkærlighed hos Modtageren. Vilde man vide, om en Kone skulde føde en Dreng eller en Pige, tog man Brystlappen af en nyslagt Får og slog den mod en Væg; »Drengen siger fat. Pigen siger plat.« Man skulde tage højre Strømpe, højre Træsko, højre Ærme o. s. v. først på, det friede for Forgørelse. Man måtte ikke fløjte om Aftenen, så spyttede Fanden Blod i Nakken på den fløjtende. Man måtte ikke ønske en Jæger eller Fisker Held med Foretagendet²⁵. Gik man til en Nabo og hentede Gær, måtte man ikke på Hjemvejen gå afsides (forrette sin Nødtørft)²⁶.

Sengestederne var som oftest Alkover med Forhæng eller Trælåger. På Bunden af Sengene satte man fastbundne Lyngknipper så tæt ved hverandre som muligt, og ovenpå dem bredtes Sengehalmen. Det er ret rimeligt, at en sådan Sengebund kunde være et yndet Opholdssted for Snoge²⁷. Disse Dyr elsker Varme og de godmodige Snoge, der let bliver tamme ved Omgang med Mennesker, som ikke gør dem Fortræd, tager gerne Ophold i Menneskeboliger eller i Stalde. Man troede forhen, at der var Lykke ved en Hussnog, den måtte ikke dræbes eller på anden Måde generes, det vilde volde Ulykke. Efter dansk Folketro har Hussnogen været betragtet som Hjemmets Værner²⁸.

Med dette i Erindring forstår man bedre følgende mærkelige Optegnelse fra det nordligste Djursland:

Niels Madsen, Hagenbjerggård, var ude at harve for den gamle Erik Væver i Fjellerup (Nørre H.) tillige med et Par andre Karle, »og mens a så var inde at spise, kom Husholdersken og sagde, om en af os ikke vilde komme og tage den Snog ned, der var oppe på Loftet. Det hørte den gamle Mand, der lå henne i Sengen, og så sagde han: »Nej, det må ikke ske, for den har haft sin Gang der, al den Tid a har været her.« Hun listede mig dog til at følge med. Først vi kom oven for Trappen, stod der en Kop Vand og et Stykke Brød ved Siden af. Da a så noget vis til det, sagde hun: »Ja, han foregiver, at der går en Dreng her oppe på Loftet, og det er til ham.« Så kom vi hen til Snogen, og a tog den mellem to Pinde og bar den hen til et Vindue på Gavlen, hvor a smed den ud. Der ved Siden af Vinduet stod to Mellemmader. De var også sat der til Drengen. En Dags Tid før, fortalte hun, havde hun lavet dem til den gamle, og da hun så var gået væk, havde han listet sig op og sat dem der. Dengang a nu havde fået Snogen ud og var kommen ned igen, sagde gamle Erik der henne i Sengen: »Nu har du jo været oppe og taget den Snog af Vejen alligevel. Det vilde a ikke have haft gjort for aldrig det.« Derefter vendte han sig om mod Væggen og sagde ikke et Ord mere²⁹.«

DØD OG BEGRAVELSE

Da Lægen almindeligvis blev hentet for sent, havde Sygdommen i Reglen taget sådan en Vending og Fremgang, at hans Råd var forgæves. Når det rygtedes, at Lægen havde besøgt en syg, sagde man uden videre: »Han dør, Doktoren har været hos ham.« Lige så villige som Folk var til at give Råd, lige så villige var de også til at bære Mad til den syge samt nøde ham til at spise. Man var – og var det også o. 1889 – meget villig til at hjælpe den syge til Rette med alt muligt. Den syge var næppe død, før der taltes om, at det kunde man jo nok tænke, og nu havde en set dette, en anden hørt dette o. s. v. i det uendelige. f. Eks. set en Ligkål i Haven, mødt et Liglam, set en Ligskare, hørt Kisten slås til, hørt Snedkeren save og tømre på Ligkisten. Ja, man fortalte endog, at man havde set og kendt Folk og Befordring i et Varsels-Ligtog. ja endog set sig selv på den Måde. I 1889 var alt dette anderledes. Man søgte da som oftest Lægen i Tide, og Overtroen var næsten uddød, eller man vilde ikke være sin Overtro bekendt³⁰.

Ved et Dødsfald holdtes der ikke noget særligt Gilde, hvis den afdøde var et Barn. Liget bares da hele Vejen fra Hjemmet til Graven af en Karl, der kastede en hvid Dug under Kisten og bandt den i en Knude over sin venstre Skulder. Kisten bares altså under højre Arm. Var Liget større, kørtes det til Graven, og så holdtes der et Begravelsesgilde. I den Anledning gik Skafferen om og indbød til Begravelse. Til Bagedagen, som Skafferen gjorde de indbudte bekendt med, sendtes Mælk, Fløde og Æg. Begravelsesdagen samledes de indbudte, og der sås sjælden andre i Ligfærden og i Sørgehuset, hvor de beværtedes med Sigtebrød, Smør, Kød og Ost. Dertil nødes Snapse og Øl. Derefter drak man Kaffe med hjemmebagt Kaffebrød til. Nu samledes man om Liget, der var pyntet med Grønt, Båndsløjfer og en »Blomsterkost« i Hånden. Liget havde i Forvejen været stillet til Skue to Gange, første Gang den Dag, det lagdes i Kisten, for alle Byens Børn, og derefter Begravelsesdagen om Morgenens for Pigerne, der kom med Mælk, Smør og en Flaske eller et Krus med Fløde. Før Liget bares ud, tændtes et Par Lys, der var hensatte ved Kistens Hovedende. Derefter sang man en Ligsalme, og hvis Degnen ikke var til Stede og »sang ud«, var en anden af de tilstedeværende Forsanger, ofte endog en Pige eller en Kone. Kisten blev slået til med Søm, og Smeden eller en Tømrer påtog sig den Forretning. Blomsterpyntningen og Skuet af Liget hørte i 1889 til Sjældenhederne, ligesom man da bestandigt brugte Skrue i Stedet for Søm. Førhen, når Vognen skulde køre fra Sørgehuset, kastedes det Vand ud, hvori Liget var rensat; forsømtes dette, troede man, at den afdøde ikke fik Ro

i Graven. Man skulde køre i Skridt: thi »kørte man i Trav, kom den næste i Jaw«. Ingen af Følget måtte se sig tilbage; thi så »kom der snart igen et Lig samme Vej«. Holdt Vognene ikke en tætsluttet Række, var der Plads til et Lig, og det vilde da også snart komme. Vendtes Hovedenden af Kisten frem, gik den døde igen. De få gamle, der endnu i 1889 var overtroiske, forstod på en mesterlig Måde at pleje Overtroen: thi de vidste godt, at den yngre Slægt lo ad dem. -- Klokkeringningen begyndte, når Liget sås fra Kirketårnet, og endte, når Kisten sænkedes i Graven, hvilket endnu i 1889 strengt overholdtes. Tidligere »bestilte« man en »køn Tale« af Præsten, og de gamle Præster havde Taler til forskellige Priser. Degnen skrev den afdøde et »Testament« (Testimonium), som blev læst i Sørgehuset eller også af Præsten, før Talen holdtes. Degnen skrev et Vers, som blev slået fast på Kisten og fulgte med i Graven.

Næsten alle Præster talte i 1889 nogle Ord til de efterlevende uden at være opfordrede dertil, og Degnen ledte Sangen enten på Kirkegården eller i Kirken. Forhen, da de fleste Præster bad Bønnen stille, forbandt man Overtro om Manen med denne Bøn: men i 1889 bad Præsten Bønnen højt, og Troen på Gengangere og på Manen var forsvundet. Omkr. 1850 kastede Lighbærerne selv Graven til, og de skulde alle på en Gang kaste Spader og Skovle; faldt en Spade sidst til Jorden, var det næste Lig en Mand, og faldt en Skovl sidst, blev det en Kvinde. For Ligvognen måtte ikke spændes et Føløg; thi så kastede hun Føllet i Utide. Det Reb, som blev brugt til Nedfiringen af Liget, brugtes til Bindsel for de Køer, der vilde slå under Malkningen. Efter Hjemkomsten til Sørgehuset sattes Gæsterne til Bords, hvor der først nødes et Stykke Smørrebrød til en Snaps, derefter Grød og Fisk. For Resten gik alt som ved Barsellet, når undtages, at Spøg udelodes. Efter Måltidet samtalede man eller gik i Marken og Stalden, til Kaffen sattes frem. Derefter samtalte man og spiste til Slutning Aftensmad, der bestod af Sigtebrød, Smør, Ost og Kød med Snapse og Øl. Ved Andendags-Begravelsen fik man Øl og Grød og opstuvet Fisk. -- Når det ofte har været skildret, som om Gæsterne i Reglen var utilbørlig lystige, har det i det mindste i disse Egne ikke været Tilfældet, især hvor Dødsfaldet fremkaldte et Savn. Men det kan heller ikke nægtes, oplyser J. W. Nissen-Ramten i 1889, at hvor der ingen Sorg var, der fremhyklede Gæsterne heller ingen sådan. I 1889 mødte mange uindbudte, og disse bødtes ind i Sørgehuset til en Kop Kaffe, om de da ellers mødte ved Sørgehuset: thi mange kom til enten på Vejen eller ved Kirken. På Kirkegården takkedes de af den afdødes Slægt og begav sig derpå hjem. Familie og de indbudte fulgte med til Sørgehuset. På Kirkegården kastede

Graveren Graven til. Forhen havde man en Mellemmad og en Flaske Brændevin med til Ringeren, men i 1889 fik han en bestemt Betaling. Tidligere sendte man en Mand for at grave Graven; i 1889 havde man en Graver. Når man havde et Stykke Vej at fare, medbragtes en Mellemmad og en Flaske Brændevin til Gæsterne; dette brugtes ikke mere i 1889³¹.

Den 76årige Rentier Christian Sørensen, Vester Hesseldal (Gammel S.) ved Grenå meddeler i en Optegnelse fra 1952, at omkr. 1884 var »vor Nabo Per Taasinge« død. Hans Enke Dorte Marie og deres eneste Barn Datteren Ane var de sørgende efterladte. Enkens Sorg var nu ikke særlig stor, og sin Trøst fandt hun i Flasken, hun var meget forfalden til Brændevin, der dengang kun kostede 23 Øre for en 3 Pæglflaske. Per skulde nu efter sin Bortgang synes af Ligsynsmændene, et Par gamle Mænd, som havde den Bestilling. De var ikke helt dristige ved at nærme sig Liget, men Dorte Marie, som havde nydt et ikke lille Kvantum Spiritus, kom dem til Hjælp med det Resultat, at hun nær havde væltet Kisten med den afdøde, men Datterens hurtige Indgriben forhindrede dette. – Efter Begravelsen var der Spisning i Chr. Sørensens Hjem. Retterne bestod af Risvælling og Klipfisk, og det var en særlig fin Slags Klipfisk, der kaldtes Bergfisk. Til Gildet havde Enken købt en Dunk med Brændevin. Den indeholdt 5 Potter, så Gæsterne kunde godt lade Fisken svømme. Der blev dog ikke drukket for meget. Brændevinsdunken var hensat i Meddelerens Hjem, og her hentede Enken sin bestemte Ration, da hun ikke kunde holde Måde selv. Dengang var Ligkisterne hos de mindre bemidlede malet med sort Kønrøgfærve og bestrøet med Sand, det så fattigt og trist ud, og med Hensyn til Kranse var det småt og tarveligt. Skete Dødsfaldet om Sommeren, bandt en stor Del af de deltagende selv Kransene af Blomster fra deres egen Have og om Vinteren af Gran og Fyr³².

Det skete i Tøstrup, at der døde en lille, ung Pige, og så skulle de unge Karle, som Skik og Brug var, holde Nattevagt over hende i otte Nætter. Når det derimod var en gift Person, tilfaldt det Mændene at sidde Vagt. Så var det den sjette Nat, og da kom de til at sidde og tale med hverandre om, hvor mange unge Piger der var døde i det År, og de blev regnede op. Da rejste Liget sig op i Kisten og sagde: »Glem ent' den bitte Mett' Mari' i Vestergård.« De foer jo ud af Stuen i Ryggen på hverandre, så forskrækkede blev de. Men der var ingen Fare ved det, Pigen var blevet levende igen, og hun levede ikke så få År efter den Tid. Men fra den Dag af kaldte de hende ikke anden end »den døde Pige«³³.

Et Dødsvarsel får sin naturlige Forklaring i følgende Optegnelse af cand. mag. Ernst Gram: »Under mit Ophold i Ebdrup pr. Kolind i Sommeren 1914 hos Gdr. Anton Kristensen fortalte dennes Hustru (ca. 40 År) mig følgende: Svigerfaderen, der boede hos Anton Kristensens Broder i en Nabogård, men mest opholdt sig hos Anton Kr., havde nylig begyndt at skranke og lå nu til Sengs. En Aften, da Anton Kr. og hans Kone lige var gået i Seng, hører de det banke 3 Gange i Klædeskabet. »Det var Varsel for Bedstefader,« udbrød Konen. Kort Tid efter døde han da også. Marie Kr. troede fuldt og fast på dette Varsels Rigtighed; jeg boede 14 Dage i Gården og hørte ofte, når jeg lå vågen de lyse Sommeraftener, lignende Banken i mit Værelse: denne Banken skyldtes imidlertid Biller, som boede i Sengen«³⁴.

Ja, her kan vi slutte. Når den sidste Højtid var inde, blev den, der var gået bort, ført til den hegnede Plet om Landsbyens Kirke. Her, hvor de døde fik deres Hvilested, gik de efterlevendes Tanker og Bønner for de hensovede. Her på Kirkegården med dens forblæste, græsklædte Gravtuer sættes Grænsen for alle Sognets Menneskeliv Slægt efter Slægt, Århundrede efter Århundrede. Her mødtes Tid og Evighed. På Graven anbragte de efterlevende ved Vejs Ende et Kors, alle Tiders Håb og eneste blivende Hvilested for de troende Slægter.

NOTER

1. Nissen-Ramten, 98–100. – 2. Nissen-Ramten, 98–101. – 3. Nissen-Ramten, 101–106. – 4. DFS 1906/43. Opt. 1915 af H. Grüner-Nielsen, meddelt af fhv. Spillemand Munk, 70 År, Fjellerup. – 5. Det drejer sig om følgende Sanglege (der kan findes i S. Tvermose Thyregods: Danmarks Sanglege 1931, Danmarks Folke-minder Nr. 38). 74: Vinde Nøglegarn (Thyregod Nr. 138). 75: Jeg gik mig over Sø og Land (Thyregod Nr. 112). 79: Ringen går, »Hvo som denne Leg vil lege« (Thyregod Nr. 130). 82: Sædemanden, »Og vil I nu vide og vil I forstå« (Thyregod Nr. 100 B). 83: Havresæden, Variant af foregående (Thyregod Nr. 100 A). 84: Skære Havre (Thyregod Nr. 58 A). 90: »Min Rose, min Blomme, min aller-hjærtens Trøst«, »Fald på Knæ min Rose« (Thyregod Nr. 27). 92: Høgen og Hønen, »Jeg svinger mine Kyllinger« (Thyregod Nr. 91 A). 94: »Sol og Måne«, Bro. Bro. Brille (Thyregod Nr. 93 B). – 6. Nissen-Ramten, 106–108. I Grenå Folketidende 3/12 1952 har Karl Fausing meddelt Erindringer fra sin Skoletid i Sangstrup i Årene o. 1900. Skoleminder er også skrevet af J. B. Nikolajsen fra Alsø (Skive Folkeblad 31/8 1954). I en Artikel om Feldballe Skole (Grenå Folke-tidende 29 8 1955) findes også Oplysninger om Skolegang i nyere Tid. – 7. Fra

Randers Amt 1935, 122. – 8. Nissen-Ramten, 108. – 9. Nissen-Ramten. 112–113. 10. Nissen-Ramten, 113–118. – 11. DFS 1906/43. Opt. 1933 af Gdr. Jens Hviid, Voldby. – 12. DFS 1906/43: 1985. Opt. 1921 af Karl Fausing, medd. af Gdr. Ole Fausing, 66 År, i Sangstrup. – 13. DFS 1906/43: 2015. Opt. 1933 af P. Kolind, Ebdrup. – 14. DFS 1906/43: 2013. Opt. 1918 af H. Grüner-Nielsen medd. af Tolstrup, o. 60 År, Mejeriejer i Himmelev ved Roskilde, men fra Djursland. – 15. DFS 1906/43: 1981. Opt. 1952 af Rentier Chr. Sørensen, Vester Hesseldal pr. Grenå. – 16. DFS 1906/43: 1993. Opt. 1914 af Lærer N. P. Bjerregaard, Skive, der var med til Brylluppet. – 17. JA III, Nr. 382. – 18. JA VI, Nr. 41. Medd. af Nissen-Ramten. – 19. JA VI, Nr. 40. Medd. af Nissen-Ramten. – 20. Nissen-Ramten, 118. – 21. M. Lægaard: Sygepleje for 100 Aar siden (Randers Amtsavis 5/4 1952). – 22. JAT V, Nr. 146–47. Medd. af Nissen-Ramten. – 23. JAT III, Nr. 82. Medd. af Nissen-Ramten. – 24. Nissen-Ramten, 144–45. – 25. Nissen-Ramten, 144–45. – 26. DFS 1906/43: 2013 (Nøgder). Opt. 1918 af H. Grüner-Nielsen, medd. af Mejeriejer Tolstrup. – 27. JAT III, Nr. 61. Medd. af Nissen-Ramten. – 28. Jfr. J. S. Møller: Husslangen (Festskrift til Carl Klitgaard 1938, 215–29). – 29. JA III, Nr. 119. – 30. Nissen-Ramten, 145–46. – 31. Nissen-Ramten, 146–48. – 32. DFS 1906/43: 1981. Opt. 1952 af Chr. Sørensen, Vester Hesseldal pr. Grenå. Om Begravelse i Albøge se Søren Petersens Artikel i Grenå Folketidende 11/3 1957. – 33. JA VI, Nr. 384. – 34. DFS 1906/43: 2015. Opt. af Ernst Gram 20/7 1916.

PERSONNAVNEREGERISTER

(i Udtog)

Augustson, D. Kjølnør, 25.

Begtrup, E. G., 135.

Benzon, E. A. P., 92.

Bilde, Johs., 31, 42, 43.

Bjerger, Poul, 23.

Bjerregaard, N. P., 161.

Bloch, Fr. Chr., 131.

Christensen, Arthur, 15.

la Cour, P. Chr., 131.

Egeskov, A. M., 44.

Ellekilde, Hans, 118, 135.

Fausing, Karl, 10, 39, 42, 43, 44, 86,
89-95, 129, 135, 160, 161.

Feilberg, H. F., 8, 22, 23, 105, 134,
135.

Friis Achton, 14.

Geismar, Eduard, 100.

Gram, Ernst, 160, 161.

Gravlund, Thorkild, 12.

Grundtvig, Svend, 118.

Grüner-Nielsen, H., 93, 134, 135, 160,
161.

Hald, J. C., 29, 42, 43, 45, 47, 52, 67,
93, 94.

Hammer, Th. L., 132.

Hansen, F. G., 93.

Hansen, Peder, 118.

Holm, O., 94.

Jacobsen, Wilken, 15.

Jakobsen, Jens, 36, 37, 43, 44.

Jensen, Peder, 43, 95

Jørgensen, H., 12.

Kallager, Chr., 28.

Kattrup, Joachim, 15.

Kindgren, C. F., 64, 65.

Kjeldsen, Jens, 24, 27, 153.

Kjær, Henry, 43.

Kjær, Jens, 58, 93.

Kjær, Severin, 43, 135.

Konge, Lars Roed Jensen, 53.

Kristensen, Evald Tang, 8, 9, 26, 28,
43, 46, 47, 82, 93, 103, 115.

Kristensen, Rasmus, 25.

Larsen, Henrik, 15.

Lorenzen, Marcus, 118.

Lund Madsen, J., 44.

Løgaard, M., 161.

Matthiessen, M. E., 144.

Michelsen, Peter, 93.

Møller, J. S., 161.

Nansen, J. H., 131.

Nielsen, J. Chr., 94, 134.

Nielsen, N., 64, 111.

Nielsen, Niels Åge, 15.

Nikolajsen, J. B., 44, 160.

Nissen-Ramten, J. W., 8, 9, 10, 13, 15,
16, 17, 26, 41-44, 46, 47, 49, 63, 65,
93, 94, 96, 97, 104, 105, 107, 110,
111, 122, 134-36, 138, 155, 158, 160,
161.

Pedersen, Niels, 41, 44, 93, 125, 128.

Petersen, Søren, 94, 95, 134, 153, 161.

Rasmussen, Poul, 93.

Ras Sams, 39.

Ring, Søren Balle, 100, 128.

Risom, J., 35.

Rosenørn, Peder, 64.

Rytter, Per, 14, 46, 67, 72, 82, 97,
115, 134.

Schmidt, August F., 7, 23, 43, 44, 93,
95, 134, 135.

Steensberg, Axel, 7, 21, 22, 42.
 Svenstrup, Carl, 43, 44.
 Svith, Niels, 42, 93, 134, 135.
 Svith, Niels, Gårdejer, 132.
 Sjøegaard, Thyge J., 23.
 Sørensen, Kristian, 29, 126, 128, 134.

Thyregod, S. Tvermose, 160.
 Thøgersen, Fridlev, 93.
 Trolle, Hille, 43.

Wad, Peder Chr., 131.
 Wiedewelt, J., 64.
 Winberg, Børge, 15.
 Vestergaard, Andreas, 46.
 Væver, Mikkil Nielsen, 39.

Zangenberg, H., 21.

Aakjær, Svend, 15.

STEDNAVNREGISTER

Albøge, 14, 20, 21, 70, 73, 75, 85, 86,
 92, 94, 122, 124, 161.
 Albøge Stoergård, 73, 75, 85, 92.
 Allelev, 27.
 Anholt, 11, 36, 53, 86.
 Arrild, 9.
 Attrup, 67, 111.

Balle, 93.
 Ballegård, Koed S., 13, 47, 82.
 Benzon (Sostrup), 12, 14, 20, 22, 28,
 29, 30, 43, 66, 68, 82, 92, 128, 145.
 Brøndstrup, 31.
 Buskehuset, 41.
 Bønnerup, 95.

Dalstrup, 92.
 Dolmer, 152.
 Dyrehaven, 128, 145.

Ebdrup, 24, 50, 55, 68, 84, 94, 97,
 116, 122, 151, 160, 161.
 Ebeltoft, 38, 76.
 Emmedsbo, 14.
 Emmelev, 13, 14, 22, 93, 101, 106,
 112, 132, 134.
 Engom, 153.
 Enslev, 70, 128, 131.

Fannerup, 88.
 Fannerupgård, 88.
 Feldballe, 160.

Fjellerup, 92, 106, 113, 116, 117, 122,
 128, 134, 135, 143, 152, 156, 160.
 Fornæs, 11.
 Fuglslev, 64, 111, 113, 117, 122, 134.

Gammel Sogn, 62, 103, 134.
 Ginnerup, 88, 95.
 Gjerrild, 11, 14, 21, 22, 28, 29, 30, 39,
 42, 43, 47, 49, 50, 82, 92, 97, 100,
 104, 105, 106, 112, 117, 118, 134.
 Glatved, 11.
 Glesborg, 28, 29, 57, 88, 92, 93, 132.
 Gravlev, 111.
 Grenå, 7, 10, 32, 33, 34, 35, 38, 41-44,
 53, 62, 65, 66, 68, 70, 71, 82, 86, 90,
 91, 93, 102, 103, 131, 133, 159.

Hagenbjerggård, 156.
 Hammelev, 27, 36, 39, 44, 93.
 Hemmed, 92, 95, 112.
 Hesseldal, Vester, 159, 161.
 Hjembæk, 51, 70.
 Hjordkilden, 68.
 Holme, 111.
 Homå, 7, 13, 25, 76.
 Hvidtvedgård, 87, 97, 134, 151.
 Hyllested, 13, 26, 118.
 Hørgaden, Ebdrup, 55.

Kalø, 28, 151.
 Karlby, 11, 36, 72, 73, 82, 87, 94, 100,
 103, 154.

- Kastbjerg, 13, 92.
 Katholm, 12, 29, 43, 52, 64, 69, 132.
 Kjærende, 67.
 Koed, 47, 82.
 Kolind, 39, 40, 72, 88, 97.
 Kolindsund, 11, 20, 48, 88, 118.
- Laen Mark, 132.
 Lyngby, 9, 102, 122, 124, 135, 153.
 Lyngdal, 25.
- Mastrup, 24, 28, 31.
 Mejlgård, 12, 14, 28, 29, 43, 56, 87.
 Mols, 15, 48.
- Nimtofte, 13, 40, 49, 64, 74, 93, 94,
 127, 131, 132.
 Nygård, Lyngby S., 153.
 Nøddager, 64, 68, 113, 115–17, 122,
 132, 151, 161.
- Pederstrup, 132.
 Pinsebakken, Nimtofte, 132.
- Ramten, 9, 49, 57, 74, 84, 96, 104,
 105, 127, 138, 144.
 Randers, 28, 38.
 Rimsø, 14, 64, 92, 93, 94, 101, 106,
 112, 131, 134, 135.
 Rosmus, 78, 94, 96, 134, 153.
 Rostved, 28.
- Sangstrup, 10, 11, 24, 30, 32, 33, 36,
 42–44, 50, 51, 53–56, 67, 69, 70, 74,
 76, 84, 89, 91, 93–95, 100, 130, 132,
 133, 135, 150, 154, 160, 161.
 Sivested, 13.
- Skiffard, 56, 58.
 Skærvad, 12, 55, 95.
 Sletten, 88.
 Stensbækgård, 51, 67, 93, 94.
 Stensmark, 43, 67, 133.
 Stevnshoved, 132.
 Stokkebro, 14, 22, 105, 106.
 Stubbe Sø, 11.
 Søby, 153.
 Thorsager, 132.
 Thorsø, 100, 154.
 Tirstrup, 24, 26, 27, 94, 153.
 Trustrup, 14, 60, 64, 93, 97, 134, 135.
 Tøstrup, 14, 46, 60, 67, 72, 82, 93, 97,
 115, 134, 159.
- Veggervlev, 14, 16, 22, 23, 25, 29, 30,
 32, 33, 42, 52, 53, 66, 87, 92, 93,
 99, 100, 111, 112, 125, 126, 128,
 131, 133, 134, 145.
- Vejlby, 7.
 Viborg, 76.
 Villersø, 92.
- Voldby, 7, 10, 37, 44, 63, 65, 85, 86,
 93, 94, 98, 100, 113, 126, 132, 134,
 150, 154, 161.
- Ørbækgård, 12, 43.
 Ørsted, Rovsø H., 46, 94.
 Ørum, 9, 17, 41, 64, 104, 108, 111,
 115, 122, 135, 153.
 Østergård, 12.
- Ålsrode, 69, 110.
 Ålsø, 40, 132, 160.
 Århus, 38.
 Åstrup, 34, 134.

SAGREGISTER

- Afgrøder, 48–50.
 Aprilsnar, 112.
 Arbejdsdag, 87–89.
 Arbejdsgilder, 33, 34.
 Aviser, 41, 42.
 Avlsredskaber, 45–48.
- Bagning, 77–80, 96.
 Barneår, 143, 144.
 Barsel, 40.
 Barselgilde, 137–43.
 Begravelse, 157–58.
 Biavl, 71, 72.

- Bimjød, 26, 133.
 Blus, 116–18, 121.
 Bomhusmand, 41.
 Bryllup, 146–54.
 Brændevin, 76, 77.
 Brød, 78–80.
 Bygninger, 16–23.
 Byhyrde, 30, 31.
 Byjord, 25, 26.
 Byorne, 31, 32.
 Bysmed, 30, 31.
 Bystyre, 24–27, 30–32.
 Bystævne, 24, 25.
 Bytyr, 31, 32.
 Børneforsorg, 87, 88.
- Daglejer, 40.
 Dans, 53, 99, 103, 104, 111, 124, 127, 128, 131, 132, 134, 141, 145, 150.
 Dansenavne, 116.
 Degnegilde og Degneløn, 37.
 Dobbeltgilde, 34, 35.
 Doktorpenge, 35–37.
 Dyrkning, 13.
 Dødsfald, 157–58.
- Enggilde, 61.
- Fastelavn, 107–13.
 Fattigfolk, 91–92, 95.
- Fattiggård, 92, 95.
 Fester, nationale, 131–33.
 Fløjte af Pil, 130–31.
 Folketro, 68, 71, 96, 97, 101, 112, 115–17, 132, 133, 136, 153, 154–58.
 Forlovelse, 145, 146.
 Føde, 72–80.
 Fødsel, 136, 137.
 Får, 69, 70.
- Gadebasse, 117, 118, 122, 124, 125.
 Gadejordsbrændevin, 26.
 Gadelam, 113, 116–18, 121, 122, 124, 125, 127.
 Gammelmandsbal, 99, 104, 134.
- Gilder, 16, 17, 25–27, 31–37, 42, 53, 54, 58, 61–66, 84, 98, 99, 103–08, 113, 115, 116, 126, 127, 133, 139–43, 146–53, 157–59.
 Grundlovsfest, 132.
 Gråsej, 93.
 Guldbryllup, 154.
 Gækkebreve, 113, 114.
 Gæstfrihed, 40, 41.
 Gødskning, 50–52.
- Hamp, 54, 55.
 Handel, 38.
 Skt. Hans, 132, 133.
 Harve, 46.
 Havebrug, 52, 53.
 Have Vejr, 104–07.
 Helligkilder, 9, 126, 132–33.
 Helligtrekonger, 102–03.
 Helligtrekongersangere, 102–03.
 Herregårde, 12.
 Heste, 28, 66–68, 70.
 Hestehoved under Logulv, 17.
 Hjælpsomhed, 40, 41.
 Hoveri, 27–30, 43.
 Husdyr, 66–72.
 Husflid, 84, 85, 92, 143.
 Hvergarn, 94.
 Hyldevand, 73.
 Hyrdedrenge, 89–91, 95, 97, 133.
 Høns i Stue, 152.
 Hør, 54, 55, 117.
 Hørtilberedning, 55, 84.
 Høst, 61–66.
 Høstgilde, 63–66.
 Høstmaskine, 47.
- Igangsgilde, 33.
 Indbyggertal, 14.
- Jagt, 30.
 Jordbund, 11, 12.
 Jordens Drift, 48–50.
 Jul, 96–105.
- Kaffe, 73, 75.
 Kartegilde, 84.

- Kartofler, 55, 56.
 Klapjagt, 30, 43.
 Klinearbejde, 16.
 Klokke (Ur), 41.
 Klæder, 63, 80–85, 94, 143.
 Kolera, 154.
 Konfirmation, 145.
 Kornarter, 48–50.
 Kornhandel, 38.
 Kornrensning, 58, 59.
 Kortspil, 87, 98–100, 141, 155.
 Kreaturer, 31, 39, 68, 69, 88, 89.
 Krigen 1848, 42, 99, 131, 132.
 Krogskede, 93.
 Køretur, 65.
- Landgilde, 29.
 Landsbylove, 22, 23, 42.
 Lé, 47.
 Lege, 98, 100, 144, 145, 160.
 Legestue, 83, 98, 104, 108, 111, 121, 127.
 Lo (Lade), 19, 20.
 Lysestøbning, 85, 92, 102.
 Løn, 40, 59, 86–88, 90, 92, 97, 98.
- Madretter, 72–75, 86, 96–99, 102, 115, 123, 124, 137, 139, 140, 141, 142, 146, 148, 149, 151, 152, 157, 158, 159.
 Malkepiger, 86.
 Maltkølle, 76.
 Markeder, 38–40.
 Medgiftsøgg, 66.
 Mel og Gryn, 75.
 Mergel, 29, 52.
 Mikkelsmarked, 38, 39, 86.
 Mikkelsmjød, 38.
 Mortensaften, 25.
 Mortensavlet, 25, 26.
 Mortensgilde, 32.
 Moser, 56–58.
 Musik, 53.
 Mælk, 74, 75, 92.
 Mærkedage, 114–15.
 Møbler, 18, 19.
- Møddingskraber, 55.
 Møggilde, 34.
- Navnegivning, 138.
 Navr, 47.
 Nytår, 99–102, 134.
- Oldermænd, 24–27.
 Ost, 74.
- Pinse, 122–27.
 Plejl, 58, 59.
 Plov, 45, 46.
 Pløjegilde, 34.
 Post, 42.
 Påske, 115–16.
- Rapshøst, 53, 54.
 Rejsegilde, 16, 17.
 Renlighed, 80, 154.
 Ringridning, 111–13.
 Rulle til Tøj, 33.
- Sagn, 43.
 Salt, 75.
 Senge, 156.
 Skillingsviser, 39.
 Skindødd, 159.
 Skolegang, 143–45, 160.
 Skov, 11, 13, 47.
 Snekastning, 34.
 Snoge, 156, 161.
 Sommeraftener, 128–31.
 Spade, 46, 47.
 Stork, 114, 115.
 Stubberivning, 63.
 Svin, 70, 71.
 Sygdomme, 154, 155.
 Sygehus, 154.
 Sølvbryllup, 154.
 Såning, 50.
- Tang, 50–52.
 Tiendegilde, 35, 36.
 Tjæregilde, 32.
 Tromle, 46.
 Træktøj, 48.

Tyende, 86–89.

Tærskning, 58, 59.

Tøndeslagning, 107, 108, 111, 112.

Tørv, 33, 34, 38, 43, 56–58.

Udskiftning, 14.

Uld, 84, 85.

Ulve, 13, 14.

Valborgaften, 116–22.

Vask, 85, 86.

Veje, 38.

Vejrtro, 59, 60.

Vers, 22, 23, 102, 103, 108–11, 113,
114, 119–26, 142, 144.

Vildsvin, 13, 14.

Vogne, 47, 48.

Vognskur, 20.

Vændreværk, 16.

Øgenavne, 138, 139.

Øl, 75, 76.

